

Vaststelling 2002

1. Progressieve groei van de bevolking na een sterke achteruitgang

1.1. Tendensen en perspectieven

1.2. Ontleding van de demografische dynamiek

2. Uitholling van het gemiddelde inkomen met als gevolg een daling van de belastingscapaciteit

2.1. Een inkomen dat minder snel stijgt in de Brusselse gemeentes dan in de rest van het land

2.2. Een sterkere tendens dan in de andere Belgische stadscentra

2.3. Structuur van het gemiddelde belastbare inkomen per gezin

2.4. Gevolgen voor de financiering van het Gewest

3. Een groeiende onzekerheid die zich concentreert in bepaalde delen van de stad

3.1. Belangrijke inkomensverschillen tussen gemeentes en aangroeiende armoedehaarden.

3.2. Sociale bijstand als uitdaging voor de stadsontwikkeling

3.3. Een bevredigend beleid inzake gezondheid en sociale bijstand... maar een te institutionele context

3.4 Een hoge werkloosheid, die daalt

4. Een belangrijke economische kern waarvan de dynamiek moet worden bevorderd

4.1. Een belangrijke economische kern

4.2. De minder ontwikkelde zones

4.3. Een grootstedelijke groei, duidelijk ten voordele van de rand

4.4. Analyse per sector

4.4.bis Het wetenschappelijk onderzoek

4.5. Een stad met een administratieve tendens

5. Een gewest dat zich steeds meer laat gelden als internationale en interculturele stad

5.1. Een nationale en internationale hoofdstad

5.2. Een interculturele stad

5.3. Een belangrijk congrescentrum

6. Een aantrekkelijke groene stad van de tweede kroon en een stadscentrum op zoek naar een eigen karakter

6.1. Brussel en de rand gezien door de bewoners

6.2. Gevoel van onveiligheid en objectieve onveiligheid

6.3. Een hogere fiscale druk ingevolge een groter aanbod van diensten

7. Een levenskader dat erop vooruitgaat

7.1. Context

7.2. Huisvesting in Brussel

7.3. De geïntegreerde renovatie van bestaande gebouwen

7.4. « Terugkeer naar de oude wijken »... een nog kleinschalige tendens in Brussel

[7.5. De vernieuwing van de openbare ruimte](#)

[7.6. Het behoud van het erfgoed](#)

8. Een leefmilieu dat beter wordt, maar toch een bekommernis van de Brusselaars blijft

[8.1. De milieubekommernissen van de Brusselaars](#)

[8.2. De groenvoorzieningen](#)

[8.3. Water](#)

[8.4. De luchtvervuiling](#)

[8.5. Netheid](#)

[8.6. Het afval](#)

[8.7. Het lawaai](#)

[8.8. De GSM-masten](#)

[8.9. Energie](#)

9. Zeer goede internationale bereikbaarheid... maar een onvoldoende mobiliteit rond en in de stad

[9.1. Zeer goede internationale bereikbaarheid, maar slechte bereikbaarheid vanuit de rand en moeilijkheden bij de interne mobiliteit](#)

[9.2. Tendensen : toename van het pendelverkeer met de auto](#)

[9.3. Vorming van een band van opstoppingen bij de invalswegen van de stad. Infiltratie binnen de wijken.](#)

[9.4. Prestaties van het openbaar vervoer](#)

[9.5. Parkeerbeleid](#)

[9.6. Mobiliteit en ruimtelijke ordening](#)

[9.7. Mobiliteit en vervoer van goederen](#)

10. Werkelijke troeven... voor een betere promotie

[10.1. Een te promoten imago](#)

[10.2. Toeristische, culturele aantrekking en vrijetijdsbesteding](#)

[10.3. De handel in het hypercentrum versterken](#)

[10.4. Grote geïntegreerde projecten, factoren voor een duurzame ontwikkeling](#)

Conclusies van de vaststelling van het GewOP : een gewest op het kruispunt van wegen

[1. Een broos geweest](#)

[2. Een belangrijk potentieel voor een internationale hoofdstad op mensenmaat](#)

1. Progressieve groei van de bevolking na een sterke achteruitgang

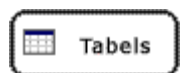
1.1. Tendensen en perspectieven

De bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bereikte een maximum in 1967 met 1.081.000 inwoners. Daarna kende ze een sterke achteruitgang ten gunste van de rand. Op 1 januari 2000 bedroeg de Brusselse bevolking bijna 960.000 inwoners¹, dit is zowat 50.000 minder dan in 1980 en 120.000 minder dan in 1967. Deze achteruitgang is tot stilstand gekomen midden de jaren '90 en is de laatste jaren zelfs omgebogen tot een lichte bevolkingsgroei.

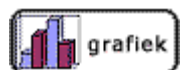
De terugloop van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tot aan het begin van de jaren '90 stemt overeen met een fenomeen van suburbanisatie dat typisch is voor stedelijke centra, zowel in België als in het buitenland. Het gaat gewoonlijk gepaard met een groei van de grootstedelijke bevolking². In bepaalde steden echter, zoals Amsterdam, gaat de grootstedelijke bevolkingstoename gepaard met de toename van de stadsbevolking.

De gewestelijke bevolking daalde net iets minder dan een half procent per jaar tussen 1980 en 1996 en steeg in Vlaams- en Waals-Brabant met 0,6 %. Die groei van de rand zet zich vandaag nog altijd door, zij het aan een langzamer tempo.

De achteruitgang van de bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is te vergelijken met deze van de andere steden van het land, terwijl het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Vlaams-Brabant en Waals-Brabant (het voormalige Brabant) samen een evolutie kennen die vergelijkbaar is met die van de andere Europese stedelijke³ regio's.

De demografische dynamiek in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft lange tijd een vrij eenvoudig patroon gevolgd : een teruggang van de bevolking in de oude wijken en stabiliteit of toename in de recenter verstedelijkte wijken.

Sinds 10 jaar hebben de vermindering van het aantal nieuwe verkavelingen in de tweede kroon - wat verband houdt met de schaarste aan

bouwgronden - en de renovatie-inspanningen in de historische wijken ertoe geleid dat het beeld van die demografische dynamiek veel vager is geworden. Dit gebrek aan een duidelijke tendens doet zich ook voor op het niveau van de morfologische agglomeratie⁴ Brussel.

1.2. Ontleding van de demografische dynamiek

De recente groei van de Brusselse bevolking wordt verklaard door de evolutie van verschillende componenten van de demografische dynamiek :

- het positief migratiesaldo met het buitenland vertoont een stijgende tendens sedert 1983;
- het binnenlands negatief migratiesaldo herstelt zich merkbaar sedert 1990, na de sterke achteruitgang op het einde van de jaren 80;
- het natuurlijke saldo is positief en neemt nog toe.

Deze gunstige situatie moet worden gezien in het kader van een toenemende internationalisatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Wellicht weerspiegelt ze een verbeterde aantrekkingskracht van Brussel.

Het migratiesaldo met de rest van België blijft echter negatief en minder gunstig dan in het begin van de jaren 80. Het is dus nog te vroeg om te kunnen spreken van een massaal fenomeen van "terugkeer naar de stad".

---

¹ Dit cijfer omvat ook de mensen die een aanvraag tot regularisatie hebben ingediend. Bron : COOPARCH

² Metropool : een centrale plaats, een beslissingscentrum van een netwerk van steden. Het is een plaats waar impulsen van uit gaan, van creativiteit, waar opdrachten gegeven worden en die een verbindingspunt is van de meest gevarieerde stromingen. Bailly A., R. Ferras en D. Pumain (1983), Encyclopédie de la Géographie. Ed. Economica : Paris

³ Het stedelijk gebied is het geheel van de agglomeratie en de grootstad. NIS. Urbanisatie. Monografie nr. 11. 1998

⁴ De morfologische agglomeratie omvat de centrale stad en de stadskroon. NIS. Urbanisatie. Monografie nr. 11. 1998. De Brusselse agglomeratie overschrijdt uiteraard de administratieve grenzen van het Hoofdstedelijk Gewest.

2. Uitholling van het gemiddelde inkomen met als gevolg een daling van de belastingscapaciteit

In Brussel is het BBP per inwoner 1,5 keer hoger dan het nationale gemiddelde. Het gemiddelde inkomen van de Brusselaar ligt momenteel onder (91,3 %) het Belgische gemiddelde. Het gemiddelde inkomen bedroeg in 1971 nog 139 % van het nationale gemiddelde. Brussel komt nu na Vlaanderen (105,5 %) en zelfs na Wallonië (92,7 %). Brussel is dus geen rijke stad meer vanuit het oogpunt van het gemiddeld inkomen van zijn bevolking.

We moeten deze vaststelling echter nuanceren, want het belastbare inkomen is uiteraard geen perfecte maatstaf voor het meten van de rijkdom of de sociaal-economische situatie van de inwoners van een gewest. De roerende en onroerende inkomens worden niet of maar gedeeltelijk opgenomen in de basis van het belastbare inkomen. Bovendien genieten de inkomens van bepaalde Europese ambtenaren of leden van het diplomatieke korps een specifieke benadering en komen ze niet voor in de beschikbare gegevens.

Het niveau van het gemiddelde belastbare inkomen moet bijgevolg benaderd worden met een zekere voorzichtigheid. De duidelijke zichtbare tendens van de daling van het inkomen van de Brusselaars in verhouding tot het nationale gemiddelde wordt bovendien gestaafd door andere statistieken inzake werkloosheid, minimumloon, vastgoedprijzen, enz.

Deze tendens baart natuurlijk zorgen. Ten eerste omdat ze een - zij het onvolledige - weerspiegeling is van moeilijke situaties waarin mensen zich bevinden. Maar ook omdat ze talrijke implicaties heeft voor de algemene dynamiek van het gewest. De uittocht van de middelgrote inkomens en de welgestelde en vaak werkende bevolking naar de randgemeenten heeft gevolgen voor de mobiliteit, de kleinhandel, het onderhoud van de gebouwen, enz.

Deze vaststelling heeft een rechtstreekse invloed op de begrotingstoestand van Brussel. Een lager inkomen dan het nationale gemiddelde houdt typisch hogere sociale uitgaven in en een verlaging van de beschikbare financiële middelen om de opdrachten van de openbare diensten ten laste van het gewest te verzekeren.

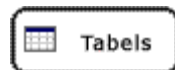
2.1. Een inkomen dat minder snel stijgt in de Brusselse gemeentes dan in de rest van het land

Wanneer men de periode 1971-1998 in beschouwing neemt, wordt het fenomeen van de relatieve teruggang van het gemiddelde inkomen per inwoner in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in verhouding tot het gemiddelde nationaal inkomen waargenomen in alle gemeenten zonder uitzondering, zelfs wanneer men uitgaat van zeer verschillende

inkomensniveaus, zoals blijkt uit de [tabel hieronder](#). In slechts 9 gemeenten ligt het gemiddelde inkomen per inwoner nog hoger dan het nationale gemiddelde, tegenover 19 in 1971, 15 in 1980 en 12 in 1990. Gemeenten zoals Sint-Gillis en Sint-Joost, die in 1971 nog uitstaken boven het nationale gemiddelde, bereiken daar vandaag respectievelijk maar 2/3 en de helft meer van.

Deze relatieve achteruitgang is goed voelbaar in het centrum van het Hoofdstedelijk Gewest. Het is bijvoorbeeld interessant vast te stellen dat een gemeente zoals Sint-Joost een gemiddeld inkomen heeft dat lager ligt dan de helft van het gemiddelde inkomen van België. Deze situatie stemt overeen met een fenomeen van armoedeconcentratie in bepaalde centrale wijken van het Hoofdstedelijk Gewest. Dat merken we ook in de rest van het gewest waar we een tendens tot homogeniteit vaststellen van de inkomens in de rand en in de tweede groene gordel van Brussel. Daar schommelt het gemiddeld inkomen rond een niveau tussen de 110 % en 140 % van het nationale gemiddelde.

Deze relatieve achteruitgang van de middelgrote inkomens in Brussel stemt in feite overeen met een stagnatie van het reële inkomen, dat in de andere gewesten stijgt. Tussen 1991 en 1997 is het gemiddelde inkomen in Brussel maar gestegen met 1 %, tegenover een stijging met 13 % in Vlaanderen en met 10,5 % in Wallonië. Het gemiddelde inkomen per inwoner, in reële termen, is zelfs gedaald in Sint-Joost (-5,3 %), Evere (-1,85 %), Ganshoren (-0,6 %) en Anderlecht (-0,3 %). Het gemiddelde inkomen per inwoner is het sterkst gestegen in Watermaal-Bosvoorde (+3,7 %), Elsene (+2,9 %), Sint-Gillis (+2,5 %) en Brussel (+2,15 %).

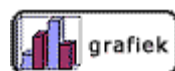

De kaart van het gemiddelde inkomen op het niveau van de morfologische agglomeratie toont aan dat Brussel een ontwikkelingstendens vertoont die doet denken aan het beeld van de Amerikaanse steden : arm centrum, welgestelde voorstad.

2.2. Een sterkere tendens dan in de andere Belgische stadscentra

Deze tendens van relatieve daling van het gemiddelde inkomen ten opzichte van het nationale gemiddelde is vrij typisch voor de steden, waar het verschijnsel van suburbanisatie hoofdzakelijk gekenmerkt is door de uittocht van de begoede en actieve bevolking en hun vervanging door zwakkere groepen. In Brussel is deze tendens echter sterker dan in de andere stedelijke centra van het land, meer bepaald Gent en Antwerpen, zoals blijkt uit de figuur hieronder :

In Gent en Antwerpen is er in 1980 een einde gekomen aan de relatieve achteruitgang van de gemiddelde stadsinkomens ten opzichte van die van het land. In Luik en Charleroi zet deze evolutie zich voort, maar echter minder snel dan in Brussel.

2.3. Structuur van het gemiddelde belastbare inkomen per gezin

In Brussel zijn de laagste inkomensklassen oververtegenwoordigd ten opzichte van het landelijke gemiddelde. In 1997 ligt het aantal gezinnen met een belastbaar inkomen van minder dan 9.915,7 € (400.000 BEF) per jaar 17 % hoger dan het nationale gemiddelde (20 % van de Brusselse gezinnen tegenover 17 % van de belastingplichtige Belgische gezinnen)..

Voor de inkomens in een schijf van 9.915,7 € (400.000 BEF) tot 30.986,7 € (1.250.000 BEF) is de Brusselse situatie vergelijkbaar met het nationale gemiddelde (ongeveer 60 % van de gezinnen), maar met een iets lager percentage wat de inkomens tussen 19.831,4 € (800.000 BEF) en 30.986,7 € (1.250.000 BEF) betreft.

Het verschil wordt groter voor de inkomens tussen 30.986,7 € (1.250.000 BEF) en 49.578,7 € (2.000.000 BEF), waar Brussel het merkelijk slechter doet met een aantal gezinnen dat 18 % lager ligt dan het nationale gemiddelde (11, 8 % van de Brusselse gezinnen tegenover 14, 4 % van de Belgische gezinnen).

De inkomens van meer dan 49.578,7 € (2.000.000 BEF) per jaar ten slotte, zijn even goed vertegenwoordigd in Brussel als in de rest van het land (6,4 %).

Dit betekent dat de gezinnen met een laag inkomen in Brussel oververtegenwoordigd zijn, tegenover een ondervertegenwoordiging van de gezinnen uit de middenklasse en de hoge middenklasse.

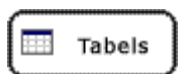

Deze situatie is nog veelal miskend en zelfs strijdig met het beeld dat men zich lange tijd van het Gewest heeft gevormd. Dit wordt wellicht verklaard door de omvang van de wijziging van de sociaal-demografische structuur van Brussel. In 1971 was de situatie immers nog omgekeerd : Brussel kende toen een oververtegenwoordiging van de hoge en een ondervertegenwoordiging van de lage inkomens⁵.

2.4. Gevolgen voor de financiering van het Gewest

Deze situatie heeft een niet te verwaarlozen invloed gehad op de financiering van het Hoofdstedelijk Gewest. Het aandeel van Brussel in de door de Staat toegekende dotatie van de personenbelasting (PB), de belangrijkste financieringsbron van het gewest, is sedert de invoering ervan sterk gedaald. Van 11,2 % van de nationale dotatie aan alle Gewesten in 1989 tot 9,1 % in 1999 of een achteruitgang met 18,7 % over 10 jaar. Dit resultaat wordt hoofdzakelijk verklaard door de betrekkelijke daling van het gemiddelde inkomen (-1.6 % per jaar) ⁶ en, in mindere mate, door een zwakke teruggang van het Brusselse inwonertal tot in het midden van de jaren '90.

Een voortzetting van de in de laatste dertig jaar waargenomen tendens zou contrastrijke gevolgen hebben voor de gewestelijke openbare financiën.

Aangezien de opbrengst van de personenbelasting per inwoner in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gezakt is tot onder het nationale gemiddelde sinds 1997, geniet het gewest sinds 1997 de door de Bijzondere Financieringswet voorziene "Nationale solidariteits tussenkomst". In het kader hiervan wordt ieder verlies van PB-dotatie in strikte zin nagenoeg gecompenseerd door een verhoging van de solidariteitsdotatie. Het bedrag van deze tussenkomst bedroeg 2.999.511,65 € (121 miljoen BEF) in 1997 en 44.620.834,65 € (1,8 miljard BEF) in 1999.

De louter budgettaire impact van een verdere verarming van de Brusselaars zou zich echter laten voelen op het niveau van de gemeenteontvangsten (waarvoor het mechanisme van nationale solidariteit niet van toepassing is) en, waarschijnlijk, op het niveau van de gewestuitgaven.

Een verdere achteruitgang van het gemiddelde inkomen van de Brusselaars zou ook leiden tot een steeds grotere afhankelijkheid van Brussel ten aanzien van de rest van het land. Zo zouden op basis van één van de scenario's uit een studie betreffende de dotatie op de belasting van de natuurlijke personen en de nationale solidariteit, de inkomsten van de gewestelijke personenbelasting tegen 2020 voor een derde afhankelijk zijn van de nationale solidariteits tussenkomst⁷. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou op die manier uiterst afhankelijk worden van de nationale solidariteit⁸, met alle problemen vandien. Door, zelfs onrechtstreeks, te profiteren van belangrijke overdrachten afkomstig van de andere Gewesten, zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een zeer broze positie innemen op institutioneel vlak. Zijn toekomst zou afhangen van het behoud van een solidariteitsmechanisme dat op ieder ogenblik opnieuw in vraag zou kunnen worden gesteld of aan voorwaarden worden verbonden. Bij uitbreiding, zou het institutionele evenwicht van het hele land worden verzwakt.

Daarom is het van het grootste belang dat Brussel een voldoende niveau van sociale gemengdheid behoudt.

---

⁵ Herinneren we eraan dat het belastbare inkomen slechts één van de indicatoren is voor de rijkdom van de bewoners van het Gewest. Het houdt geen rekening met bepaalde inkomens, zoals bv. de inkomens uit het roerend goed.

⁶ De solidariteitsbijdrage zou ongeveer 30 % van de inkomsten uit de personenbelasting bedragen (buiten negatieve termijn) indien de historische tendens van een relatieve achteruitgang van 1,6 % per jaar van het gemiddeld belastbaar inkomen zich zou voortzetten. Een teruggang van 0,8 % per jaar zou leiden tot een afhankelijkheid die ongeveer 15 % zou bedragen.

⁷ Een aantal scenario's staan vermeld in een studie getiteld "Estimation de la dotation sur l'impôt des personnes physiques et de l'intervention de la solidarité nationale perçues par la Région de Bruxelles Capitale de 2000 à 2020 (FUNDP 2000, 19-26)". Het hier vermelde scenario wordt gekenmerkt door een methodologie die in de eerste plaats is gericht op de evolutie van de opbrengst van de personenbelasting per inwoner in de drie gewesten van het land. Deze studie bevat in het totaal 4 scenario's. Deze zijn gebaseerd op verschillende hypothesen en geven dus verschillende resultaten. Zo varieert het aandeel van de nationale solidariteit, tegen 2020, naargelang het scenario van 0 % tot 31 % van het totale bedrag (dotatie personenbelasting en nationale solidariteit).

⁸ Deze toenemende afhankelijkheid van het BHG tegenover de federale staat wordt vermeld in een document met als titel "Bruxelles Métropole" opgesteld door de ESRBHG in oktober 2000 (blz. 43).

3. Een groeiende onzekerheid die zich concentreert in bepaalde delen van de stad

De onzekerheid van een groot deel van de bevolking is een typisch verschijnsel in grote stadscentra, waaraan de grote Belgische steden (Antwerpen, Luik, Charleroi) niet ontsnappen. In Brussel is de evolutie van dit fenomeen echter zorgwekkend omdat het recent is en snel uitbreidt. Hiervan getuigt bijvoorbeeld het feit dat het gemiddelde Brusselse inkomen, dat historisch veel hoger was dan het nationale gemiddelde, daar nu onder is gezakt. Bovendien wordt Brussel gekenmerkt door zeer hoge concentraties van armoede en onzekerheid in bepaalde centrale wijken, in het bijzonder langs het Kanaal en in de buurt van de Vijfhoek.

De analyse van de jaarverslagen over de toestand van de armoede in Brussel⁹ geeft aan dat gedurende de jaren '90, het aantal bestaansminimumtrekkers en van het equivalent daarvan, evenals de evolutie van de andere sociale indicatoren, zoals het inkomen en de werkloosheid, samenkomen en de achteruitgang benadrukken van de sociaal-economische situatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Als overigens de Federale Staat niet meer aandacht besteedt aan het fenomeen van de verarming van zijn hoofdstad en geen blijk geeft van een grotere solidariteit, zal een overwegend intraregionale solidariteit noodzakelijk zijn om aan deze tekorten het hoofd te bieden.

Door haar positie als hoofdstad, vangt Brussel heel wat mensen op in een onzekere situatie die meer en meer afkomstig zijn uit steeds verdere streken (dit is de facto een nieuwe immigratiegolf). De samenhang van de toegangswegen (spoor, vliegtuig, autosnelwegen) en de aanwezigheid van besturen belast met de opvang van vreemdelingen (Dienst Vreemdelingenzaken, Commissariaat-Generaal voor de vluchtelingen,...) versterken deze aantrekkingskracht. Op dit vlak dringen zich twee maatregelen op : enerzijds een actiever optreden van de federale Regering om te komen tot een betere verdeling van de nodige opvanginspanningen en tegelijk een verbetering van de omstandigheden. Anderzijds een verbetering van het stedelijke leefmilieu van de zones waar, indien men er geen aandacht aan besteedt, de zwakste bevolkingsgroepen geconcentreerd zullen zijn. In dit opzicht is de opmaak van nieuwe herwaardingsprogramma's van de wijken een geprivilegieerd actiemiddel.

3.1. Belangrijke inkomensverschillen tussen gemeentes en aangroeiende armoedehaarden.

In 1998 bedroeg het gemiddeld belastbaar inkomen per inwoner 9.380,3 € (378.400 BEF)/jaar. Dat is 892,4 € (36.000 BEF)/jaar minder dan het nationale gemiddelde en 1.455,1 € (58.700 BEF)/jaar minder dan het gemiddelde in het Vlaams Gewest. Dat betekent dat de recente stabilisatie van de bevolking van het gewest de voortdurende relatieve verarming

ervan niet tegenhoudt.

Er bestaan verschillende mechanismen voor de herverdeling van de financiële middelen tussen de gemeenten. Het belangrijkste mechanisme is de algemene dotatie aan de gemeenten geregeld door de ordonnantie van 21 december 1998 die de regels bepaalt voor de verdeling van algemene dotatie aan de gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Deze dotatie omvat drie onderdelen :

- de basisdotatie, goed voor 8 % van de volledige dotatie. Zij wordt volgens twee criteria verdeeld : het aantal inwoners ten bedrage van 80 % en de oppervlakte ten bedrage van 20 %;
- de dotatie "inkomsten", goed voor 42 % van het totaal. Zij wordt verdeeld op basis van de opbrengst van de OV (onroerende voorheffing) voor 1/3 en van de personenbelasting voor 2/3;
- de dotatie uitgaven, goed voor 50 % van de volledige algemene dotatie. Zij houdt rekening met de volgende criteria : onderwijs (10 %), bevolkingsdichtheid (30 %), aantal werklozen (20 %), bestaansminimumtrekkers (20 %) en oppervlakte RVOH (20 %) (Ruimte voor de versterkte ontwikkeling van de huisvesting).

Zij komt vooral ten goede aan de gemeenten met de grootste financiële moeilijkheden.

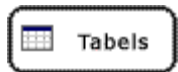
Gesubsidieerde werken

Ook het systeem van de gesubsidieerde werken is gewijzigd om de noodzakelijke solidariteit tussen de Brusselse gemeenten te versterken. Elke gemeente beschikt voortaan over een driejaarlijkse dotatie voor investeringen die proportioneel is berekend volgens het aandeel ervan in de algemene dotatie aan de gemeenten. Ook de solidariteitsmechanismen voor de verdeling van de ADG (verdeling op basis van de inkomsten van de gemeenten en hun sociale uitgaven) tellen dus op dezelfde wijze mee in de berekening van de gesubsidieerde werken.

Daarenboven, om de nadelige gevolgen te vermijden die de armste gemeenten verhinderen het niet-gesubsidieerde gedeelte van hun investeringen te financieren, is een mechanisme van verhoogde percentages ingevoerd (gaande tot 90 %) ten voordele van de gemeenten waarvan de gemeentelijke dotatie per inwoner het gewestelijk gemiddelde overstijgt.

Tot slot is in dit nieuwe mechanisme voorzien in een systeem om de programmering (driejarenplannen) en oriëntering van de investeringen af te stemmen op de prioriteiten van het GewOP.

De dualiteit tussen rijke en arme gemeenten blijft zeer groot en is duidelijk aanwezig in de ruimtelijke structuur van het gewest. De vermindering van het mediaan inkomen getuigt echter van de verarming van de bevolking in de meeste gemeenten. Diezelfde dualiteit leidt tot de verarming van het hele gewest tegenover de rest van het land waarbij aanzienlijke maar niettemin betrekkelijk stabiele verschillen worden genoteerd tussen rijke gemeenten (bijvoorbeeld Sint-Pieters-Woluwe met een gemiddeld inkomen per inwoner van 12.146,8 € (490.000 BEF)) en arme gemeenten (bijvoorbeeld Sint-Joost met een gemiddeld inkomen per inwoner van 4.710 € (190.000 BEF)). Opvallend is dat het verschil kleiner is geworden voor een gemeente als Sint-Gillis, waar het gemiddelde inkomen sneller is gestegen dan in het gewest, ook al blijft deze gemeente de voorlaatste plaats bekleden onder de 19 gemeenten.

Maar eerder dan aan een gemeentelijke logica, is het belangrijk aan de evolutie van de wijken aandacht te besteden, daar deze getuigt van een kristallisatie van de oorzaken van de onzekerheid die jarenlang bestaan.

Op de kaart met de statistische gegevens per wijk inzake gemiddeld inkomen per inwoner in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1997¹⁰, stelt men vast dat het grootste deel van de armoede geconcentreerd is in de centrale en de perifere wijken van de noord-, noordwest-, zuid- en zuidwestkant van de Vijfhoek en de omgeving ervan. Het gebrek aan recente gegevens maakt het niet mogelijk de resultaten van de grote inspanningen die tot nog toe door de overheid werden geleverd te evalueren.

Als deze inspanningen tevergeefs zouden zijn, terwijl de demografische evolutie in deze wijken de oververtegenwoordiging van de jongste leeftijdsklassen versterkt, zou in het centrum van het gewest een uitgestrekt achtergesteld getto ontstaan.

Er is dus sprake van een sociale en ruimtelijke polarisatie van de armoede, dat betekent dus een toename van de ruimtelijke scheiding tussen arm en rijk. Met een bijkomend risico, met name dat de ruimtelijke scheiding een volwaardig bestanddeel wordt van de sociale polarisatie, als de "rijke" zones aangenamer zijn om te leven, beter zijn bedeed qua collectieve uitrustingen, kwaliteitswoningen, toegang tot de arbeidsmarkt, mobiliteit... dan de zones waar de armen zich concentreren¹¹.

3.2. Sociale bijstand als uitdaging voor de stadsontwikkeling

3.2.1. Sociale bijstand als laatste toevlucht vóór de uitsluiting

In België is tussen 1990 en 1999 het aantal bestaansminimumtrekkers met 67 % gestegen. In dezelfde periode is het aantal bestaansminimumtrekkers in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest meer dan verdubbeld (+ 123 %). In het Waals Gewest kent men een gelijkaardige evolutie (+ 82 %), terwijl in het Vlaams Gewest een kleinere toename van het aantal bestaansminimumtrekkers is vastgesteld (+ 36 %).

Het aantal bestaansminimumtrekkers per 1000 inwoners te Brussel is vergelijkbaar met dat van de voornaamste Vlaamse steden. Het blijft echter onder de percentages die in de grote Waalse steden worden opgetekend.

Het aantal bestaansminimumtrekkers en van het equivalent daarvan is aanzienlijk hoger (3 tot 3,5 keer) dan het aantal houders. Voegt men aan deze laatste categorie het aantal indirecte rechthebbenden van deze uitkeringen toe (12.400 personen) evenals de ouderen die recht hebben op een gewaarborgd inkomen (11.400 personen), dan komt men tot de slotsom dat in totaal 4,6 % van de Brusselse bevolking leeft van een uitkering die gelijk is aan die van het minimumloon.

De cijfers met betrekking tot het aantal bestaansminimumtrekkers en het aantal gelijkgestelden komt niet helemaal overeen met het juiste aantal personen die in armoede leven. Een groot aantal hiervan komen nooit

terecht in de OCMW's, evenals sommige daklozen, illegalen en anderen wiens inkomen een ietsje meer bedraagt dan het bodeminkomen dat recht geeft op sociale bijstand.

Ook de niet-financiële indicatoren moeten derhalve in aanmerking worden genomen om de armoede te evalueren. Dit meerdimensionaal probleem beïnvloedt alle aspecten van het leven (gezondheid, huisvesting, onderwijs, sociaal-culturele, economische, politieke en psychologische vraagstukken).

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen totale armoede, bijvoorbeeld het tekort aan primaire consumptiegoederen, met name de armoededrempel in functie van het inkomen van de anderen, en de subjectieve armoede, met andere woorden de persoonlijke evaluatie van de gezinnen ten opzichte van hun eigen toestand.

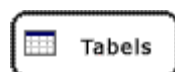
De minstbedeelden worden zwaarder getroffen door te zware schuldenlasten. Niet alleen is de strijd tegen te zware schuldenlasten een must, maar ook de budgettaire begeleiding en preventie.

De schuldpreventie worden op drie niveaus ontwikkeld :

- ten eerste wordt getracht om probleemtoestanden te vermijden;
- ten tweede worden uitsluitingsprocessen vroegtijdig opgevangen;
- ten derde wordt de uitsluitingsspiraal geremd.

We stellen een toename vast van de dossiers die door de schuldbemiddelaars worden beheerd. De personen die het zwaarst getroffen zijn door de zware schuldenlasten zijn jonger dan 25 jaar of bevinden zich in de leeftijdscategorie tussen 35 en 45 jaar. In 90 % van de gevallen gaat het om schulden voortkomend uit verbruikskredieten. Vaak blijkt dat personen die hun gas- en elektriciteitsrekeningen niet kunnen betalen ook andere schulden hebben. Over het algemeen kan voor personen die bij de aanvang van hun betalingsmoeilijkheden een beroep doen op schuldbemiddeling, een oplossing worden gevonden.

De zichtbaarheid van de diensten en de nadruk op de preventie van schulden is van het hoogste belang om de sociale uitsluiting van gezinnen met schulden te vermijden.

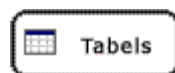
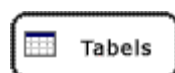
Voor het jaar 1999 beschikken we enkel over globale cijfers :

Totaal bestaansminimumtrekkers = 14.321

Totaal trekkers equivalent bestaansminimum = 6024

Totaal trekkers bestaansminimum en equivalent = 20 345

Het is logischerwijze in de armoedehaarden in de verpauperde buurten dat het aantal aanvragen om sociale hulp de grootste is.

Deze evolutie is niet zonder gevolgen voor de financiële gezondheid van een aantal gemeenten. Het bestaansminimum en de daarmee gelijkgestelde uitkering is immers niet integraal ten laste van de federale overheid, maar varieert naargelang het aantal dossiers per gemeente en verschillende

andere criteria. De plaatselijke overheid past de uitkering bij en draagt de grote administratieve kosten (loon, werking, investering) verbonden aan de follow-up van de bijstandtrekkers.

Sinds de oprichting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is het de bedoeling geweest de toegang tot levensnoodzakelijke goederen voor iedereen te waarborgen.

Uit erkenning voor het recht op de menselijke waardigheid zijn een aantal ordonnanties uitgevaardigd om deze ambitie zogoed mogelijk waar te maken.

We onthouden de garantie van de levering van 6 ampère elektriciteit, het verbod om de gas af te sluiten tussen 1 november en 31 maart en het streven naar een grotere rol van de OCMW's inzake preventie (betalingsplan, enz.).

3.2.2. Eerstelijns sociale bijstand

De sociale bijstand vormt één van de voornaamste onderdelen van het stedelijke beleid en vormt het menselijke element daarvan. De bijdrage ervan aan de gewestelijke ontwikkeling strekt ertoe de deelname van iedereen aan de bloei van de stad te bevorderen, zowel op sociaal en cultureel als op economisch vlak¹².

In Brussel zijn een aantal zeer verschillende diensten en uitrustingen te vinden, bijvoorbeeld :

- economisch (administratieve centra, communicatie-infrastructuren, enz.);
- cultureel (scholen, universiteiten, musea, theaters, enz.);
- gezondheid (ziekenhuizen, wijkgezondheidscentra, enz.);
- sociaal (diensten voor sociale bijstand, gezinsplanning, centra voor beroepsopleiding, onthaalhuizen, enz.).

Deze talrijke diensten en uitrustingen van hoge kwaliteit vormen een troef voor Brussel. Eigenaardig genoeg komt deze rijkdom ten goede aan hoe langer hoe grotere bevolkingsgroepen die in armoede of uitsluitingstoestanden verkeren. Deze breuk in het stedelijk sociaal evenwicht blijkt uit verschillende factoren zoals de werkloosheid, het groot aantal bestaansminimumtrekkers en sociale uitkeringsgerechtigden, de toestand van mensen zonder papieren en van nieuwe migranten, het afhaken op school.

Het sociaal hoofdstuk van de ontwikkeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest moet een levenskwaliteit in de stad voor alle Brusselaars verzekeren via een geheel van collectieve prestaties. In dit verband blijkt dat de territoriale dekking van een aantal buurtuitrustingen voor sociale en gezondheidsproblemen, de wijken die het zwaarste door de crisis zijn getroffen benadeelt.

Bovendien moet de sociale en economische gemengdheid van de wijken in de Vijfhoek worden hersteld. Er moet immers worden vermeden dat problemen rijzen naarmate andere problemen een oplossing vinden. Dat zou immers gebeuren wanneer de inwoners van crisiswijken deze systematisch zouden verlaten wanneer zij "slagen". Daarom moet het sociaal beleid gepaard gaan met een betere aantrekkingskracht van de woonfunctie van wijken met een hoog percentage werklozen en bijstandtrekkers, om de vestiging van jonge actieve gezinnen in de hand te werken en om de plaatselijke elites of personen die hoger op de maatschappelijke ladder klimmen aan te zetten in deze wijken te blijven wonen.

3.3 Een bevredigend beleid inzake gezondheid en sociale bijstand... maar een te institutionele context

De vermindering van de sociale ongelijkheid en van de verschillen inzake gezondheidshygiëne in Brussel vormt een conditio sine qua non voor de vooruitgang binnen ons gewest. De gezondheid van de bevolking wordt immers in hoge mate bepaald door de sociaal-economische omstandigheden van de bewoners ervan.

De analyse van een aantal indicatoren heeft uitgewezen dat er binnen het gewest grote ongelijkheden zijn.

Via een reeks complexe mechanismen zijn armoede- en gezondheidstoestand nauw verbonden. Uit armoedetoestanden vloeit een slechtere gezondheidstoestand voort vanwege een ongezonde woontoestand, onevenwichtige eetgewoontes, onophoudelijke stress, slechte arbeidsvoorwaarden (zwaar werk, onvoldoende veiligheid) en het stadsmilieu (geweld, onvoldoende vrijetijds- en ontspanningvoorzieningen).

Omwille van belemmeringen van financiële administratieve en culturele aard is de toegang tot gezondheidszorg en preventie beperkt. Omgekeerd beïnvloedt de gezondheidstoestand het sociaal statuut.

De volkswijken in het centrum van het gewest cumuleren ongunstige omstandigheden voor de gezondheid : veel oude huizen zijn vochtig, er zijn gebrekkige voorzieningen (ongeschikte verwarming, gevaar voor CO-vergiftiging), er is loodvervuiling en ze zijn te klein voor gezinnen met kinderen (heel wat woningen zijn overbevolkt omdat er geen aangepaste woningen zijn voor de nochtans erg talrijke grote gezinnen).

De luchtkwaliteit is er minder goed door het drukke autoverkeer. Er zijn onvoldoende infrastructures en openbare ruimten voor sport en ontspanning. De meeste arme wijken beschikken over weinig ontspanningsmogelijkheden en speelpleinen voor de talrijke jongeren die er wonen.

Het gemiddeld inkomen is erg laag. In deze zones vindt men de meeste personen die van een OCMW-uitkering leven en de hoogste concentratie van langdurig werklozen en van jonge werklozen. Een groot gedeelte van de bevolking heeft immers weinig kansen op de officiële arbeidsmarkt omwille van het gebrek aan opleiding, maar ook omwille van de etnische herkomst. Wanneer het inkomen laag is, dan vormt de toegang tot de gezondheidszorg een ware hindernisloop.

3.3.1. Verbrokkelde bevoegdheden

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de bevoegdheden met betrekking tot sociale zaken en gezondheid verdeeld tussen:

- de federale Staat;
- de twee grote Gemeenschappen;
- de 19 OCMW's;
- de drie gewestelijke instellingen, namelijk de Franse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

Bij deze bevoegdheidsverdeling komen nog de verschillende actoren te velde : openbare (OCMW's) en privé (verenigingen).

Sinds 11 jaar hebben de drie gemeenschapscommissies een netwerk van diensten aan de bevolking ontwikkeld en ondersteund via plaatselijke of gewestelijke verenigingen.

Er zijn adviesraden opgericht om te zorgen voor een globale benadering van de problemen en een analyse van de aanvragen tot erkenning van de voorgestelde diensten.

Er wordt voorrang gegeven aan de deelname van de inwoners en de samenhang tussen preventie en verzorging, ook al gebeurt dit erg verschillend naargelang de instelling en de voorgestelde diensten.

De gemeenschapscommissies erkennen ook verschillende soorten instellingen (zoals ROB, RVT, ziekenhuizen, beschermd wonen, dagverzorgingscentra,...) in het kader van nationale programma's die gezamenlijk door de federale staat en de gemeenschappen en gewesten worden bepaald.

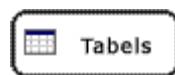
3.3.2. De Franse Gemeenschapscommissie (COCOF)

Ter gelegenheid van de institutionele hervormingen zijn de bevoegdheden van de COCOF fors uitgebreid.

Een aantal sectoren die tot de gezondheid of de sociale bijstand behoren werden overgeheveld vanuit de Franse Gemeenschap en hebben sindsdien een belangrijke ontwikkeling gekend.

Het beleid van de COCOF komt in de praktijk tot uiting in de erkenning en de subsidiëring van verzorgingstehuizen en -instellingen die in de eerste plaats zorgen extra-muros verstrekken.

Dit ambulante en buurtbeleid komt concreet tot uiting in een gevarieerd dienstenaanbod (wijkgezondheidscentrum, mentale gezondheidsdiensten, diensten actief op het gebied van toxicomanie, centra voor teleonthaal, coördinatie van zorgen en diensten thuis, palliatieve en voortgezette zorgen, gezondheidsinitiatieven).

Men stelt eveneens het volgende vast :

- de diensten voor mentale gezondheidszorg zijn vooral in het zuiden en het zuidoosten van het gewest gevestigd... en slechts uitzonderlijk in de minder begunstigde wijken;
- de medische huizen zijn relatief over heel het gewestelijk grondgebied verspreid. De meeste daarvan werken lokaal, op het niveau van de wijk waarin ze gevestigd zijn. Een bepaald aantal sociaal minder begunstigde volkswijken zijn slecht bedeed : het westen in het algemeen, Kuregem, het noorden (met name Haren en Neder), het noorden van Schaarbeek en Evere;
- de diensten die actief zijn op het gebied van toxicomanie zijn in de zuidzone geconcentreerd (Sint-Gillis, Brussel-Zuid en Elsene). Bepaalde operators ontwikkelen actieprogramma's met een plaatselijk oogmerk, maar met gedecentraliseerde posten (zoals het LAMA-project). Andere hebben dan weer een intercommunaal of een gewestelijk gericht oogmerk (dat is het geval voor "INFOR DROGUES" (druglijn)).

De Franse Gemeenschapscommissie beheert ook basisdiensten om de

Brusselse sociale behoeften tegemoet te komen : thuiszorg, onthaalcentra, centra voor globale sociale acties, gezinsplanning, rusthuizen, schuldbemiddelingscentra, sociale bijstandsdiensten voor personen in aanraking met het gerecht...

Al de verstrekte diensten komen het sociaal netwerk, de stedelijke solidariteitsmechanismen, en als gevolg daarvan tevens de aantrekkingskracht van de stad te goed.

Omdat het fenomeen van sociale uitsluiting in Brussel zo omvangrijk is, kunnen al die diensten, ondanks hun inspanningen en dynamisme, met moeite alle behoeften opvangen. Er dient op gewezen te worden dat deze operatoren ter beschikking staan van alle Brusselse bevolkingsgroepen, wat bijdraagt tot de sociale ontwikkeling van het gewest.

Dankzij de bestaande doeltreffende overlegstructuren binnen en tussen de verschillende sectoren, kan het beleid aangepast worden aan de behoeften van de veldwerkers.

Rekening houdend met de evolutie van de problematiek kan de planning van sociale beleidslijnen geen potentiële acties uitsluiten.

3.3.3. Vlaamse Gemeenschapscommissie

Resultaat van tien jaar sociale bijstand :

- het aantal initiatieven is verdrievoudigd;
- de middelen zijn vertienvoudigd;
- het investeringsbeleid blijkt uit het aantal behandelde dossiers : 51;
- er bestaan banden tussen alle streefdoelen van het sociaal bijstandsbeleid;
- het aantal door de Vlaamse Gemeenschap erkende instellingen is van 14 naar 48 gestegen;
- de integratie binnen de andere sleuteldomeinen is voltooid.

Het Sociaal Impulsfonds

Het Sociaal Impulsfonds (SIF) is een fonds dat gefinancierd wordt door de Vlaamse Gemeenschap en bedoeld is om minder begunstigde personen te helpen met het oog op de optimalisering van de stedelijke ontwikkeling.

In haar plan 2000-2002 heeft de Commissie van de Vlaamse Gemeenschap beslist om het maatschappelijk kapitaal in de wijken onder de bevoegdheid van het "SIF" te versterken.

De eerste doelstelling beoogt de ontplooiing en de versterking van de gemeenschappelijke uitrustingen. De tweede doelstelling wil de sociale rol van de school bevorderen. De derde doelstelling stoelt op de kracht van de verbeelding van de inwoners waardoor hun capaciteit tot autonomie zou verbeteren. De vierde doelstelling wil globale programma's voor de stedelijke ontwikkeling creëren.

De gezondheid

Het algemeen beleid is op de volgende behoeften gericht :

- netwerk voor de openbare gezondheid (Nederlandstalig) dat kwalitatief hoogstaand is;
- de promotie van de openbare gezondheid en preventie van gezondheidsproblemen;
- bijzondere aandacht voor specifieke problemen in de sector van de gezondheid of in de andere sectoren (cultuur, onderwijs,...);
- typische problematiek van de grote steden, belangrijk voor specifieke groepen (subsidies als aanmoediging of buitengewone subsidies,...);
- preventie op het vlak van de gezondheid ook inzake drugs;
- vermijden van ongelijkheden op het vlak van de gezondheid;
- toegankelijkheid van de Nederlandstalige diensten voor allochtonen, vluchtelingen... en vernederlandsing van de bicommunautaire diensten.

3.3.4. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

Naast het beheer en de steun aan per definitie bicommunautaire sectoren (ziekenhuizen, gemeentediensten en OCMW's) steunt de GGC eveneens initiatieven in de sociale en de gezondheidssector. Het betreft hier niet minder dan 720 "sociale en gezondheidsactoren".

Deze commissie speelt eveneens een coördinerende rol zowel op het vlak van gezondheid (ziekenhuizen, drugverslaafden) als op sociaal vlak (coördinatie daklozen).

Inzake investeringen tot slot, staat zij in voor de financiering of de co-financiering van de kosten inzake ziekenhuisinfrastructuur (60 %, 40 % ten laste van de federale staat), of van rusthuizen of verzorgingsinstellingen, zowel openbare als vzw's.

In de gezondheidssectoren die onder het gedeeltelijk beleid van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie vallen, kan men het volgende vaststellen :

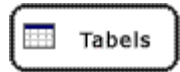
- aantrekkingszones van hospitaalstructuren en zelfs van ambulante structuren zijn niet opgenomen in de programma's (van ziekenhuizen, rusthuizen en verzorgingstehuizen...) en vormen bijgevolg een meerkost ten laste van de gewestelijke budgetten, via de dotatie aan de gemeenschappen;
- tekort aan verplegend personeel, terwijl de normen meer eisen. Men spreekt over 200 niet-bezette arbeidsplaatsen, vooral in rusthuizen (12,5 %);
- gebrek aan bedden voor bepaalde pathologieën (in de sector psychiatrie);
- de aanpassing aan de bouwnormen, die momenteel herzien worden, is volledig gerechtvaardigd in termen van de diensten aan de bevolking, zal meerkosten teweegbrengen, zowel voor de ziekenhuizen als voor de rust- en de verzorgingstehuizen, die slechts gedeeltelijk door de Federale Staat zullen worden gefinancierd;
- de coördinatie van de algemene geneeskunde en de organisatie van de wachtdiensten moeten ontwikkeld worden in samenwerking met de mono-communautaire commissies.

Op het vlak van de bijstand aan de daklozen, heeft de ULB een grondige studie uitgevoerd met het oog op een reorganisatie van deze sector, of het nu gaat om onthaalhuizen, sociale urgentiediensten, nachtverblijven, begeleid wonen of straathoekwerkers.

Door de taken die hen zijn toegewezen in het kader van de organieke wet van 1976, spelen de OCMW's een hoofdrol inzake de bijstand aan personen.

Om hun acties te ondersteunen is een budgettaire inspanning geleverd. Omdat ze nu over meer middelen beschikken kunnen de OCMW's nu de sociale coördinatie waarborgen, een taak die hen krachtens artikel 62 van voormelde wet is toebedeeld, en acties inzake schuldbemiddeling voeren, wat hen van rechtswege is toebedeeld.

Het Centrum voor gezondheidsobservatie en bijstand aan personen is op dit ogenblik belast met het opstellen van het jaarlijks verslag over de toestand van de armoede in Brussel. Het is ook belast met opdrachten inzake informatie en gegevensanalyse en is een tevens een plaats voor uitwisseling en raadpleging. Het vormt dus een van de instrumenten voor de invoering van een globaal, solidair en duurzaam ontwikkelingsproject om de toenemende dualiteit in de stad te verminderen.

3.3.5. Besluiten

Alhoewel de benadering van de diensten van globale aard wil zijn, waarbij de preventieve dimensie aan de zorgverstrekking gekoppeld wordt, moet vastgesteld worden dat de huidige professionele cultuur in de gezondheidsdiensten vooral op de genezing gericht is.

Het feit dat er bij de meeste diensten geen projecten zijn voor de openbare gezondheid wijst erop dat er een gebrek is aan institutionele doelstellingen die uitgewerkt worden op basis van de evoluerende behoeften van de patiënten.

De verdeling van de administratieve en politieke verantwoordelijkheden, maar ook het groot aantal betrokkenen maken een coherente en globale aanpak van de volksgezondheid moeilijk.

De betrokken partijen die op het vlak van de gezondheid actief zijn hebben vaak uiteenlopende belangen en zorgen, die qua einddoel zelfs tegenstrijdig kunnen zijn.

Deze objectieve tegenstellingen worden nog versterkt door de diverse beroepscategorieën en organisaties, die meestal een eigen, specifieke cultuur hebben die gebaseerd is op een voorstelling van de problemen, een ontwerp van de actie en uiteenlopende methodes om in te grijpen.

Het is noodzakelijk dat er verbindingen tot stand komen tussen de actoren in de gezondheidszorg en die in de sociale sector.

3.4. Een hoge werkloosheid, die daalt

3.4.1. Een hervorming van de tewerkstelling tot ongenoegen van de Brusselaars

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest lijdt al bijna 20 jaar aan een chronisch gebrek aan creatie van werkgelegenheid. Alhoewel het veruit het grootste bekken van het land vormt, is zijn potentieel op het gebied van tewerkstelling - vooral voor de laaggeschoolde arbeiders - op z'n minst binnen de grenzen van zijn institutionele geografie aan afbrokkeling onderhevig.

De interne tewerkstelling, zijnde iets meer dan 600.000 banen, is op 20 jaar met 5 % verminderd, wat overeenkomt met een verlies van meer dan 30.000 banen. Deze achteruitgang gaat gepaard met een verandering in de aard van de tewerkstelling die rond 6 hoofdassen draaien :

1. Meer vrouwen op de Brusselse arbeidsmarkt : de tewerkstelling van vrouwen is in 20 jaar met 10 % gestegen, terwijl deze van de mannen met 15 % is gedaald. Het groeicijfer van de activiteiten van de Brusselse vrouwen is gunstig geëvolueerd. Dit komt onder meer doordat hun opleidingsniveau hoger is dan dat van de mannen en beter aangepast is aan de behoeften van een diensteneconomie.
2. De nadrukkelijke verschuiving van de Brusselse economie naar de tertiaire sector. Dit fenomeen is vooral duidelijk omdat het zich voordoet in de marge van forse personeelsdalingen in de industrie en dan vooral in de fabrieksindustrie. De dynamiek en de gewestelijke ontwikkeling van secundaire activiteiten zorgen, in vergelijking met de andere gewesten en vooral met het economisch hinterland, voor relatief weinig groei van de tewerkstelling.
3. Gevolg hiervan is de intellectualisering van de activiteiten en de tewerkstelling in Brussel. In de loop van de jaren '90 heeft het gewest 20.000 loontrekkenden verloren, allemaal handarbeiders. 40 % van de actieve Brusselaars hebben hoger onderwijs genoten.
4. De erosie van het arbeidsreservoir en de sterke toename van zelfstandige activiteiten. Het verlies aan banen betreft vooral loonarbeid, terwijl de zelfstandige activiteit met 10 % gestegen is in minder dan 20 jaar. Deze groei van het niet-loonwerk kan in heel het land worden vastgesteld, maar is zwakker in Brussel. Dit komt onder meer door de achteruitgang van de handel.
5. Het percentage Brusselaars in de interne tewerkstelling. De deelname van de actieve Brusselse bevolking in de gewestelijke tewerkstelling blijft dalen ten gunste van de pendelaars. Sedert het begin van het decennium neemt het aantal pendelaars traag, maar lineair toe en is van 53,7 % in 1992 naar 55,9 % in 1999 gestegen¹³.
6. Een ommekeer zorgt in de sectoren die traditioneel de meeste werkkrachten nodig hadden. De tertiaire sector is momenteel de grootste werkgever geworden voor handarbeid. De opname van handarbeiders in de tertiaire sector is in de periode 90-97 echter gedaald.

Bovendien zijn laaggeschoolde Brusselse immigranten vaak onderhevig aan discriminaties bij de indienstneming op de gewestelijke arbeidsmarkt, wat hen nog meer kwetsbaar maakt. Zo zijn 41 % van de Brusselse werklozen van buitenlandse origine. Deze verhouding kan niet uitsluitend worden verklaard door de kwalificatie en getuigt van het feit dat, bij gelijke kwalificaties, de nationaliteit van de werkzoekende een factor van discriminatie is bij de indienstneming.

We mogen niet vergeten dat deze buitenlandse arbeiders oorspronkelijk zijn komen werken in een industrie die momenteel aan het verdwijnen is. Het onderwijssysteem was niet in staat om de kinderen, nu op een leeftijd om uit werken te gaan, voor te bereiden op andere professionele perspectieven dan die van hun ouders.

En tot slot willen we erop wijzen dat de Brusselaars, gezien de grotere kwetsbaarheid, minder geneigd zijn om deeltijds te gaan werken dan in de andere gewesten, wat ook een reden is voor de trage opslorping van de werkloosheid.

3.4.2. Een erg hoog werkloosheidscijfer.

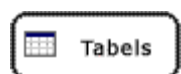
Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kent een erg hoog werkloosheidscijfer dat ongeveer 25 % van de actieve bevolking treft (oudere werklozen en bruggepensioneerden inbegrepen). Indien men zich beperkt tot een vergelijking van het percentage werkzoekenden in elk gewest, stelt men vast dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op de laatste plaats staat.

Het algemene werkloosheidscijfer (de niet-werkzoekende oudere werklozen en de bruggepensioneerden inbegrepen) ligt echter iets minder hoog in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan in Wallonië. Het verschil met Vlaanderen wordt hoe langer hoe kleiner.

In december 2000 bedroeg het totale aantal Brusselse werkzoekenden 68.055 personen, terwijl het aantal volledig uitkeringsgerechtigde werklozen werkzoekenden 51.396 bedroeg. In de categorie van de werkzoekenden is dit aantal, in vergelijking met vorig jaar, met 6 % gedaald. Het aantal VUW daarentegen is met 8,1 % gestegen.

Het percentage Brusselse jonge werklozen ligt bijzonder hoog¹⁴: een derde van de jongeren tussen 20 en 24 jaar geniet een werkloosheidsuitkering, dat is het dubbele van het gewestelijk werkloosheidspercentage van de werkzoekenden. De scholingsgraad van deze werkloze jongeren is laag. De meerderheid (60 %) van deze jongeren heeft immers een diploma van ten hoogste lager middelbaar onderwijs. Tot slot dient te worden opgemerkt dat de meerderheid (60 %) van deze jonge werklozen reeds langer dan een jaar werkloos is..

Er is duidelijk een "stedelijke" component in de evolutie van het werkloosheidscijfer. De voornaamste Europese steden worden met dit fenomeen geconfronteerd, hoewel in verschillende verhoudingen. Zo bedraagt het verschil tussen het stedelijk werkloosheidscijfer en het Belgisch werkloosheidscijfer 6,5 % voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in 1999), wat het gewest in het hoogste gemiddelde plaats ten opzichte van andere Europese steden. Het verschil is nog duidelijker voor wat betreft Amsterdam, maar bedraagt daarentegen slechts 2 % voor Groot Londen.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behoudt een werkloosheidscijfer dat iets onder de percentages ligt van de twee voornaamste Waalse steden Charleroi en Luik. Men zal echter opmerken dat deze twee steden een duidelijk lager aantal arbeidsplaatsen bieden dan Brussel, en dat de aard van de werkloosheid er verschilt.

Algemeen genomen is het aantal UGW's in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over een periode van 5 jaar met 12,3 % gedaald tot 68.055 personen op 31 december 2000.

Tussen 1992 en 1998 stelt men echter ook belangrijke stijgingen van het aantal werkzoekenden vast in de centrale gemeenten : + 54,3 % in Sint-Joost, + 46,7 % in Molenbeek, + 42,3 % in Schaarbeek, + 38,8 % in Sint-Gillis. Dit wil zeggen dat de actuele verbetering op het werkloosheidsfront er niet in slaagt de vastgestelde sterke stijgingen van de voorgaande periode goed te maken. Algemeen wordt trouwens vastgesteld dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest onvoldoende gebruik maakt van periodes van gunstige conjunctuur om een aanzienlijke daling van het werkloosheidscijfer te verkrijgen. Zo gaat de situatie in Brussel, volgens de

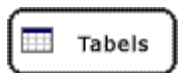
conjunctuur, stap voor stap achteruit.

Het Brussels Observatorium van de arbeidsmarkt en de kwalificaties (BGDA, okt. 1994) merkt op dat de gewestelijke verschillen duidelijk naar voren komen in de jongerenwerkloosheid. De kansarme wijken alleen tellen bijna twee derden van de volledig werkloze jongeren, groep bij wie de onderscolarisatiegraad tot de hoogste in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behoort. Meer dan 2/3 van de jonge werklozen wonen in Anderlecht, Sint-Gillis, Molenbeek, Sint-Joost, Schaarbeek en de Stad Brussel¹⁵.

Een ander frappant element betreft de langdurige werkloosheid (meer dan een jaar), die 66 % van de Brussels werklozen¹⁶ betreft. En terwijl het werkloosheidscijfer bij vrouwen bijna gelijk is aan dat bij mannen op korte termijn, neemt het percentage langdurig werkloze vrouwen toe in evenredigheid met de duur van de werkloosheid, wat erop wijst dat de onzekerheid op dit niveau de vrouwen sterker treft dan de mannen.

Sinds 1999 lijkt zich een positieve tendens af te tekenen. Het Brussels Observatorium van de arbeidsmarkt en de kwalificaties merkt in een recente nota op dat "voor arbeid in loondienst 1999 een uitzonderlijk jaar was. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wint meer dan 8.000 arbeidsplaatsen, dat betekent een verlies van 2.000 banen in de industrie en een winst van 10.000 banen in de dienstensector".

3.4.3 Een groot probleem inzake verhouding werkaanbod en vraag naar werk.

In vergelijking met de rest van het land is er in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest tegelijk een oververtegenwoordiging van zeer hooggeschoolden (aanwezigheid van universiteiten en hogescholen) en paradoxaal ook van zeer laag geschoolden (33,1 % van de 25-29-jarigen hebben ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs op zak).

Het essentiële probleem is de onaangepastheid van de kwalificaties en de opleidingen van de werkzoekenden ten opzichte van de actuele vraag van de Brusselse ondernemingen : er bestaat immers vanuit de ondernemingen een belangrijk werkaanbod dat niet wordt ingevuld, terwijl er tegelijkertijd een stijging is van de werkloosheid.

Zo beschikt 70 % van alle Brusselse werklozen over een diploma van ten hoogste lager middelbaar onderwijs.

Rekening houdend met het feit het aantal jonge werklozen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest sneller is gestegen dan in de andere gewesten, is het duidelijk dat er een belangrijke inspanning moet worden geleverd inzake opleiding, in de eerste plaats in talen en in nieuwe technologieën. Er dient ook een systematische evaluatie van de mogelijkheden op de arbeidsmarkt te worden verricht teneinde het opleidingsaanbod daaraan aan te passen. De mechanismen van arbeidsbemiddeling waarop de gewesten en de lokale overheden vat hebben, moeten de voorrang geven aan

bedrijfsopleidingen.

Indien men er redelijkerwijze van uit kan gaan dat de vraag en het aanbod van werk bijna in evenwicht is voor de geschoolde arbeidskrachten, met zelfs het ontstaan van een tekort voor bepaalde profielen, stelt men vast dat er een werkelijk probleem is voor de laaggeschoolde personen die meer het slachtoffer worden van de diepgaande veranderingen van de arbeidsmarkt in Brussel.

Zo telde bijvoorbeeld de BGDA in 1999 maar één werkaanbieding voor 9 werkzoekenden.

Het roer moet dringend worden omgegooid. Hoe ? Door het aanbod en de efficiëntie van de aan de werklozen aangeboden opleidingen te verhogen. Ook dienen de sectoren die laaggeschoolde arbeidskrachten tewerkstellen te worden aangemoedigd. Dat betreft in de eerste plaats de handel, de ambachtelijke nijverheid, de kleine industrie, de kleine bouwondernemingen, de horeca, de buurtdiensten... Kortom, alle actoren van de stadseconomie die aan de talrijke noden van de stad voldoen.

Tot slot, moet er werk gemaakt worden van de integratie van werkzoekenden van buitenlandse oorsprong in de arbeidsmarkt. In dit opzicht moet de strijd tegen de discriminatie bij indienstneming versterkt worden..

3.4.4 Onderwijs - Opleiding

Het Brussels schoolsysteem is effectief in staat om een groot aantal hooggekwalificeerde leerlingen op de arbeidsmarkt te brengen. Ditzelfde systeem kan echter aan de meeste leerlingen geen middelbare opleiding verschaffen die voldoende hoog is voor de uitdagingen van de Brusselse economie.

Door hun sociologische omgeving of door hun familieverwantschap richt de meerderheid van deze jongeren die van de economische bloei zijn uitgesloten, zich op arbeidersjobs. Vroeger waren die in Brussel voldoende voorhanden, maar nu is er op dit vlak een tekort aan werkgelegenheid. Deze grotendeels migrantenjongeren zijn bovendien het slachtoffer van werkelijke discriminatie bij de indienstneming en van racisme. Daarbij komt nog de toevloed, in Brussel meer dan elders, van economische vluchtelingen op zoek naar een nieuw Eldorado. Dit weegt voor 1 % op onze statistieken van het aantal werkloze werkzoekenden.

De manieren om werk te zoeken en mensen te plaatsen veranderen, zeker onder invloed van het Internet. De werkzoekenden dienen steeds over meer professionele vaardigheden te beschikken die zij hebben aangeleerd buiten de school, te velde of in een beroepsopleiding.

Er dreigen zware sociale conflicten te ontstaan tussen zij die omdat zij over de kennis beschikken ook het werk en de macht hebben, en zij die zijn uitgesloten van het werk en voor wie er geen toekomst is.

Samen met de aanpak van de problematiek van het inkomen, dat de materiële aspecten van de ontwikkeling inzake inkomen en welzijn beïnvloedt, blijven er ook andere essentiële problemen die verband houden met opleiding, en in een breder verband, de culturele ontplooiing.

Het gaat uiteraard over onderwijs en de opvoeding van jongeren, maar ook over volwassenenopleiding en de uitdrukking van de culturele identiteiten.

De zwakste werkzoekenden dienen te worden opgeleid en op de arbeidsmarkt geplaatst. Er dient een oplossing te komen voor de nood aan algemene opleiding van de bewoners, zodat deze beter kunnen leven, hun sociale en professionele situatie beter kunnen inschatten en zich intellectueel kunnen wapenen om gezamenlijk hun problemen tegemoet te treden.

De school vormt uiteraard een van de belangrijkste bronnen voor de sociale ontwikkeling, en meer in het bijzonder in de grote stedelijke gebieden die getroffen worden door uitsluiting. Daarom maken wij ons grote zorgen om de mislukking en het geweld die in onze scholen de kop opsteken. De Franse en de Vlaamse Gemeenschap nemen talrijke initiatieven inzake de preventie van het falen en het schoolverzuim in en rond de school.

Positieve discriminatiemaatregelen versterken de inspanningen van de onderwijsgemeenschap in de wijken : schoolbemiddelaars, "écoles des devoirs" (takenscholen), alfabetisering,...

De sector van het beroepsonderwijs, in het bijzonder de onderwijscentra met beperkt lessenrooster, worden in dit verband vaak geconfronteerd met jongeren die bezig zijn de school de rug toe te keren. De formules van afwisselend leren en werken bieden een uitermate geschikte basisopleiding voor jongeren vanaf 15 jaar en ouder die afhaken in het traditionele onderwijs en die bovendien de behoefte voelen snel in het "leven" te worden ingeschakeld.

Verschillende onderwijscentra hebben partnerships ontwikkeld met plaatselijke verenigingen uit de sector jeugdbijstand en sociaal-professionele inschakeling.

De leerplicht is zodoende voor enkele honderden jongeren verzekerd buiten de muren van de traditionele school, in een kader dat beter aansluit op hun problemen.

Ook de onderwijsnetten voor sociale promotie vormen een ontwikkelingspotentieel voor de opleiding van volwassenen. Zij bieden een sociale erkenning via het behalen van een diploma. Ook daar ontstaan er nauwe samenwerkingsverbanden door gemeenschappelijke prestaties tussen de scholen voor sociale promotie en instellingen voor professionele opleidingen (Bruxelles Formation, de VDAB-RDBB en de plaatselijke organen voor sociaal-professionele inschakeling). Een toenemend gedeelte van het onderwijsaanbod voor volwassenen wordt op deze wijze gericht op de laagst geschoolde Brusselaars.

De organisaties voor permanente volwassenenvorming zorgen trouwens ook voor de sociaal-culturele promotie van de inwoners en meer in het bijzonder van de werkzoekenden. Deze verenigingen dragen bij tot de ontwikkeling van hun kritische kennis van de maatschappelijke realiteit en verrijken hun analytische, keuze- en actiemogelijkheden.

Meer dan een eenvoudige kennisoverdracht gaat het om de vorming van kritische burgers, de bevordering van het opnemen van verantwoordelijkheden en de inschakeling in het sociale, culturele, economische en politieke leven.

De meeste plaatselijke organisaties voor opleiding en sociaal-professionele

inschakeling verwijzen naar deze kritische benadering van het volwassenenonderwijs, en in het bijzonder de operatoren van de alfabetisering. In verband met zijn prioriteiten heeft de BGDA gewezen op de noodzaak alfabetiseringsacties te ontwikkelen. Deze zijn gestoeld op de principes van de permanente vorming, in het licht van een erkende opleiding die uitzicht biedt op werk.

Sinds een aantal jaren, komen de netwerken van initiatieven van de gewestelijke verenigingen "LIRE & ECRIRE" en "Brusselleer" zo goed mogelijk aan deze noden tegemoet, door de toepassing van de opdrachten van permanente vorming op de realiteit van de arbeidsmarkt.

---

⁹De redactie van deze verslagen is bepaald in de verordening van 11 juli 1991, gewijzigd door een nieuwe verordening (gestemd in 2000). Het eerste verslag werd uitgegeven in 1993. Het verband tussen het Brussels jaarverslag en het federaal rapport komt tot stand door middel van het samenwerkingsakkoord tussen de federale macht, de gewesten en de gemeenschappen, nl. een samenwerking tussen de waarnemingspost voor de gezondheid en het federaal steunpunt voor de strijd tegen armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

¹⁰ Overeenkomstig de statistische sectoren van het NIS

¹¹ Kesteloot, P. Mistiaen, J. M. Decroly "La dimension spatiale de la pauvreté à Bruxelles" in Fr. Noël "Problématique sociale en Région de Bruxelles-Capitale" 2000.

¹² "Plaatselijke initiatieven en sociale stadsontwikkeling. Bijdragen van de plaatselijke actie aan het sociale luik van het gewestelijk ontwikkelingsplan van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest", gewestelijke interministeriële delegatie bij de stedelijke solidariteiten, 1998.)

¹³ "Brussels Hoofdstedelijk Gewest : analyse van de socio-economische situatie", Brussels observatorium van de arbeidsmarkt en kwalificaties, BGDA, december 2000.

¹⁴ Dit percentage bedraagt 32,4 %.

¹⁵ Deze gemeenten concentreren bovendien meer dan 30 % jonge mannen die slechts over een certificaat van basisonderwijs beschikken. In : F. Noël "Problématique sociale en Région de Bruxelles-Capitale"(De sociale problematiek in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

¹⁶ Van het aantal volledig uitkeringsgerechtigde werklozen (VUW).

4. Een belangrijke economische kern waarvan de dynamiek moet worden bevorderd

4.1. Een belangrijke economische kern

De Brusselse metropool is de belangrijkste economische kern van het land en het daarin centraal gelegen Brussels Hoofdstedelijk Gewest verenigt een zeer hoog niveau van banen, schepping van rijkdom en investeringen.

Bijna één baan op zes in België is momenteel in één van de 19 gemeenten gelokaliseerd. Het gewest concentreert ongeveer 15 % van het nationale BBP op zijn grondgebied, terwijl het maar 9,5 % van de bevolking van het land vertegenwoordigt.

Het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest is de vierde Europese regio in termen van BBP¹⁷ per inwoner (170 % van het Europese gemiddelde) na Londen (229 % van het Europese gemiddelde), Hamburg (198 % van het Europese gemiddelde) en Luxemburg (172 % van het Europese gemiddelde). Het Brussels Gewest beschikt bovendien over het vierde grootste park kantoorgebouwen (in volume) in Europa, na Parijs, Londen en Berlijn maar vóór Frankfurt, Stockholm, Milaan, Zürich en Madrid. Brussel is immers het tweede grootste internationaal congrescentrum.

Deze statistieken moeten worden genuanceerd in zoverre de vrij enge grenzen van het gewest een vertekend beeld geven van de relatieve dichtheid van de activiteiten ten opzichte van andere Europese grootsteden. Het valt echter niet te ontkennen dat de productie- en werkgelegenheidsgraad in Brussel hoger liggen dan in andere Europese steden van vergelijkbare omvang.

4.2. De minder ontwikkelde zones

Zoals in de meeste steden is de economische activiteit in Brussel niet gelijkmatig over het grondgebied verdeeld. In de eerste kroon is de densiteit van de tewerkstelling globaal genomen groter dan in de tweede kroon die een meer residentieel karakter heeft. Afgezien van dit verschil in concentratie kan men een uitgesproken verschil vaststellen tussen het oosten en het centrum van het gewest, die eerder op dienstactiviteiten gericht zijn en het westen, waar de industriële activiteit domineert, vooral in de buurt van het kanaal.

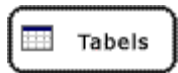
Dit sectorgebonden verschil leidt tot een asymmetrische economische ontwikkeling. Terwijl er veel vraag is naar kantoorruimten, die in het oosten zelfs een zware invloed heeft op de woonfunctie, lijkt de perimeter rond het kanaal buiten de haven meer en meer te lijken op een zone waar helemaal geen ontwikkeling is. De druk op de gronden is er veel minder dan in de rest van het gewest.

Een dergelijke situatie herinnert eraan dat er een ruimtelijke herstructurering van het stadsweefsel in de zone rond het kanaal moet komen en dat er een diversiteit aan economische activiteiten moet komen of blijven. In dit opzicht, en rekening houdend met de schaarsheid aan beschikbare terreinen in de rest van het gewest, bestaat er een belangrijk potentieel dat niet beter vraagt dan (beter) benut te worden, uiteraard rekening houdend met het idee om de druk op de mobiliteit niet te verhogen. In dit opzicht betekent de heropleving van de belangstelling voor de industriële architectuur van de XIXde en het begin van de XXste eeuw, met een toenemend aantal geslaagde herbestemmingen die het oude met het moderne combineren, bijvoorbeeld een troef.

4.3. Een grootstedelijke groei, duidelijk ten voordele van de rand

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bedroeg de economische groei tussen 1985 en 1997 nauwelijks 1,2 %, tegenover 2,15 % voor België, 3 % voor het arrondissement Nijvel en bijna 4 % voor het arrondissement Halle-Vilvoorde. Globaal genomen is de economische dynamiek in het gewest drie keer zwakker dan in de rand. Dergelijke resultaten doen vermoeden dat er een belangrijke overdracht is van de groei van het centrum van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest naar het hinterland.

De cijfers over de werkgelegenheid bevestigen deze tendens. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is het enige gewest in het land waar de werkgelegenheid in de periode 1990-1998 is gedaald. De vergelijking met Vlaanderen is zeer duidelijk aangezien de werkgelegenheid daar met 3 % stijgt terwijl ze in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met 3 % terugloopt.

De tendens verbetert lichtjes sedert 1994, na een sterk verlies aan banen in de recessieperiode in het begin van de jaren 90, maar de dynamiek blijft zwak ten opzichte van de andere gewesten van het land. De recentste gegevens lijken erop te wijzen dat de Brusselse dynamiek op vlak van loonarbeid identiek is als deze van Wallonië en Vlaanderen. Bovendien is er een toename van het pendelverkeer, waardoor het aantal door Brusselaars ingenomen banen nog lager is dan uit de gegevens over de interne werkgelegenheid blijkt.

Zoals duidelijk blijkt uit de hierna volgende kaart, situeren de groeipolen van de werkgelegenheid tussen 1986 en 1997 zich ten noordoosten van het gewest, in het noorden van Waals-Brabant en in bepaalde delen van Vlaams-Brabant, meer bepaald op de as Leuven-Asse.

De vergelijking van de gewestelijke economische structuren ten opzichte van de rest van het land stelt bovendien de volgende elementen in het licht:

- de desindustrialisering van Brussel wordt bevestigd. Dit is zowel een sterk punt - gezien de algemene achteruitgang van de sector - als een zwak punt in zoverre Brussel er niet in slaagt de hoogtechnologische industriële segmenten aan te trekken,
- het relatieve belang van de handel in Brussel, wat voor een deel kan worden verklaard door de zwakheid van de andere verhandelbare

diensten,

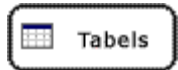
- de zwakheid van de "andere verhandelbare diensten" en in het bijzonder van de dienstverlening aan de ondernemingen, die nochtans essentieel is voor een aantrekkelijke economische omgeving,
- de sterke aanwezigheid van de banksector, wat erop wijst dat Brussel in de Belgische economie een centrale en beslissende rol blijft spelen,
- het belang van de non-profit sector

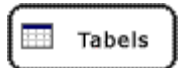
Een "shift and share"-analyse¹⁸ leert ons dat tussen 1987 en 1997 de magere resultaten van het Brussels Gewest niet te wijten zijn aan de structuur van de economische activiteit maar wel aan het gebrek aan dynamiek binnen elke sector. Dat wijst erop dat we voorzichtig moeten zijn met de vooruitzichten over de economische groei gebaseerd op de sectorale structuur van de Brusselse economie.

Een vergelijking van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest met de andere grote steden van het land bevestigt de slechte prestaties van Brussel dat de zwakste economische groei vertoont. Het verschil met Gent en Antwerpen is zeer duidelijk, maar zelfs Luik en Charleroi doen het iets beter. De relatieve achteruitgang van Brussel kan dus niet volledig toegeschreven worden aan zijn positie als stedelijk centrum.

Een vergelijking op Europees niveau suggereert daarentegen dat de Brusselse metropool¹⁹ een eerder gunstige dynamiek vertoont die beter is dan voor de meeste andere geselecteerde Europese metropolen.

4.4. Analyse per sector

4.4.1. De traditionele industrie

In 1997 vertegenwoordigde de nijverheid²⁰ 6,6 % van de toegevoegde waarde en 7,3 % van de totale werkgelegenheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De achteruitgang van de sector zet zich in een sneller tempo voort (verlies van 35 % van de banen tussen 1986 en 1997) dan in de rest van het land. Maar zelfs in de randgebieden, die betere resultaten bereiken, is de achteruitgang van de werkgelegenheid in de industrie opvallend (- 15 % van de arbeidskrachten in loondienst tussen 1986 en 1997).

Deze industriële achteruitgang kan echter gedeeltelijk verklaard worden door een systematische fout in de statistieken die te maken heeft met het fenomeen van de onderaanneming van bepaalde activiteiten die vroeger

binnen de onderneming gebeurden (boekhouding, schoonmaak,...). Dit fenomeen is toegenomen in de stedelijke omgeving.

Op het gebied van het vervoer van industriële aard moet men ook rekening houden met de belangrijke economische rol van de Haven van Brussel. Jaarlijks wordt meer dan 5 miljoen ton aan goederen via de waterweg vervoerd. De haven vormt een uitgestrekte industriezone die meer dan 300 bedrijven groepeerd met bijna 10.000 arbeidsplaatsen.

Deze tendens van een industrie in verval is vrij typerend voor een stedelijk gebied. Het gaat in feite om een algemene scheiding van de industrie en de stad. Deze kon niet gecompenseerd worden door de maatregelen die in Brussel door het eerste GewOP ingevoerd werden ter bescherming van de zwakke functies. Deze tendens wordt verklaard door twee belangrijke processen :

1. de nijverheid neemt steeds meer ruimte in beslag; maar in de steden zijn de terreinen schaars en duur;
2. de nieuwe methoden van voorraadbeheer en aanvoer (just-in-time en just-in-sequence) leiden tot een toename van de behoeften voor de bereikbaarheid in de industrie. Bovendien ondergaan de steden in toenemende mate het fenomeen van de verzadiging.

Deze vaststellingen moeten genuanceerd worden door het feit dat bepaalde nijverheden zoals de drukkerijen en de voedingssector weinig plaats innemen. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest beschikt over bedrijfsparken die beschikbare ruimte bieden voor zover hun mobiliteitsprofiel aangepast is aan de locatie.

Er dient verder op gewezen te worden dat de Brusselse industrie een belangrijk aandeel pendelaars tewerkstelt (meer dan 60 %) en een hoger aandeel bedienden dan in de rest van het land (47 %). Dit laatste kan evenwel verklaard worden doordat er meer "immateriële" industrie aanwezig is dan in de andere gewesten. De industriële onderneming geeft inderdaad het beeld van een laaggekwalificeerde sector, maar minder dan de handel en het vervoer, die een groter aandeel Brusselaars onder hun werknemers tellen. De fabrieksindustrie vertegenwoordigt slechts 10 % van de laaggeschoolde arbeid van de Brusselaars. Daartegenover stellen sectoren zoals de handel, de horeca, de bouw en het vervoer in verhouding meer mensen tewerk en onder de laaggekwalificeerde werknemers bevindt zich het grootst aantal Brusselaars.

4.4.2. De nieuwe industriële activiteiten

Sinds 1997 stellen we trouwens een verbetering vast van de industriële sector, zowel op het gebied van tewerkstelling als op het gebied van activiteiten. Om deze paradox te verklaren, moet een onderscheid gemaakt worden tussen een "klassieke" materiële industrie die gericht is op de productie van goederen en een "nieuwe" immateriële industrie die meer op de dienstverlening gericht is. De sector van de Informatie- en Communicatietechnologie (ICT), die de laatste jaren een sterke groei gekend heeft, behoort tot deze tweede categorie.

De ICT-sector omvat :

- de fabricatie van kantoormachines en computers, elektronische onderdelen, emissie- en transmissietoestellen, audio- en videotoeestellen;

- de invoer, de aanpassing, de levering en/of installatie van kantoormachines en computers;
- de invoer en de dienstverlening met betrekking tot audio- en videotoeestellen;
- de telecommunicatie;
- de informaticadiensten en de bijhorende activiteiten.

In dit opzicht moet erop gewezen worden dat 19 % van de 'industriële' ondernemingen die in 1999 in Brussel actief zijn, vijf jaar geleden nog niet bestonden. Dit percentage loopt voor de ICT-sector zelfs op tot 38 %.

Het is dus nodig om de aandacht te vestigen op de bestaande banden tussen de materiële en de immateriële industrie. De industrie brengt dienstverlening in onderaanneming met zich mee, onder meer voor de diensten die buiten de centrale activiteiten van de bedrijven vallen. Dit wordt onder meer gestaafd door de forse ontwikkeling van de sector "maintenance & contracting" die werkgelegenheid biedt voor lager geschoolde werkkrachten.

4.4.3. De Brusselse industriële sector : een benutting van de knowhow en optimalisering van de ruimte

Als we verder kijken dan de globale cijfers, blijkt dat de Brusselse industrie sterk op de lokale markt gericht is en een zwakke technologische inhoud heeft. In tegenstelling tot andere Europese steden telt Brussel slechts weinig hoogtechnologische bedrijven en R&D-laboratoria (Research & Development). Deze vaststelling is vooral te betreuren omdat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op dat gebied over het mogelijk potentieel beschikt : er zijn vier universiteiten (ULB, UCL, VUB en KUB) en vier Industriële Hogescholen op zijn grondgebied gevestigd. Drie Faculteiten geneeskunde en drie academische ziekenhuizen die meewerken aan de universitaire activiteiten liggen aan de oorsprong van een concentratie van activiteiten in de gezondheidssector, meer bepaald het basisonderzoek inzake geneeskunde en farmaceutica.

Het zou jammer zijn om vast te stellen dat het Brussels economisch weefsel het zou moeten stellen zonder zijn industriële activiteit (in de ruime zin, met inbegrip van de ITC), terwijl deze sector sinds 1997 een nieuwe groei kent en het gewest nog over terreinen beschikt om een industriële activiteit te vestigen.

Zo is bijvoorbeeld de lijst van de goederen die te huur of te koop zijn (Inventaris van de vacante industriële lokalen) en die de GOMB op haar website heeft gezet, hiervan een goede illustratie, alleen al vanwege de grote diversiteit.

Men komt tot dezelfde vaststelling als men de inventaris van de onbezette of onbenutte economische ruimten bekijkt die eveneens door de GOMB opgesteld is. Bij de inventaris die in 2000 opgesteld werd op basis van een enquête ter plaatse, werden 59 plaatsen genoteerd. Ze vertegenwoordigen een totale oppervlakte van 376.830 m². Daarvan waren er maar 6 die nog niet in de vorige inventaris voorkwamen, terwijl meer dan de helft (29 op 59) reeds in 1996 in het repertorium opgenomen waren.

Deze terreinen - hoewel de inventaris voortdurend wijzigt - bevinden zich voornamelijk in de gemeenten van de eerste kroon en zijn voor 39 %

gelegen in de perimeter van Doelstelling 2, voor een kadastrale oppervlakte van op dit ogenblik meer dan 60.000 m². Zij vormen dus een potentieel voor de vestiging van activiteiten. Deze dienen gediversifieerd te zijn en verenigbaar met het omringende stadswefsel of een aanvulling hierop te zijn. Dit zijn de verhoudingen van de terreinen die tussen 1998 en 1999 een gedeeltelijke of volledig nieuwe bestemming hebben gekregen : huisvesting (44 %), kantoren (18 %), handel (21 %), productie-activiteit (31 %), collectieve uitrustingen (33 %).

4.4.4. De bouw in het hart van een duurzame gewestelijke ontwikkeling

In de bouwsector kon men tussen 1986 en 1997 een lichte stijging van de arbeid in loondienst vaststellen. Momenteel werken er ongeveer 18.000 mensen in deze sector, hoofdzakelijk Brusselaars (60 %) met een lage scholingsgraad (62 %). Het gaat om een essentiële sector voor de economische ontwikkeling van Brussel. Bovendien door het groot aantal laaggeschoolde Brusselaars die er tewerkgesteld zijn en de behoefte om het leefklimaat en de gebouwen te vernieuwen vormt hij een uiterst belangrijke en strategische sector op het vlak van de tewerkstelling.

4.4.5. De diensten : een overzicht van de non-profit sector

Voor de dienstensector is de sterke ontwikkeling in Brussel een voordeel, in die zin dat de groei er sterker is dan in de nijverheidssector. Daartegenover staat echter een verzwakte structuur van de subsectoren. Het kenmerkend aspect in de structuur van de Brusselse tertiaire sector is namelijk het overwicht van de non-profit sector en daarmee samenhangend, de zwakke ontwikkeling van de verhandelbare diensten, zeg maar de "profit sector".

Ook de bank- en verzekeringssector is in Brussel sterk ontwikkeld en heeft niet te lijden onder de verschuivingen naar de rand toe. Het is evenwel een sector die zijn volle rijpheid bereikt heeft en die, net zoals de non-profit sector, een vrij beperkt groeipotentieel heeft.

De diensten aan de ondernemingen hebben de laatste jaren een sterke groei gekend, met bijna een verdubbeling van de arbeidsplaatsen tussen 1986 en 1997. Deze groei is in grote mate toe te schrijven aan de algemene dynamiek van de sector, die in de randgebieden een nog snellere stijging kende van het aantal banen. De diensten aan de ondernemingen zijn des te belangrijker als bron van werkgelegenheid daar ze in grote mate rekruteren op het grondgebied van het gewest en bijdragen tot de economische aantrekkingskracht ervan.

De vrije beroepen zijn sterk aanwezig in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In 1998 telde men 19.884 zelfstandigen die gevestigd waren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, hetgeen zowat de helft vertegenwoordigt (44,5 %) van het totaal aantal zelfstandigen van de voormalige provincie Brabant en 13,6 % van het koninkrijk. Het gaat overigens om de zelfstandige beroepssector welke de grootste groei gekend heeft. Deze beroepen vertegenwoordigen bijgevolg een ontwikkelingsvector voor de tewerkstelling, maar sommige ervan zijn eveneens nauw verbonden met de gezondheid en de levenskwaliteit van de bevolking.

4.4.5.bis De ambachtsnijverheid en de ambachten : een factor van heropleving

De sectoren van de ambachtsnijverheid, van de monumentenzorg-

restauratie en van de creatie kennen een belangrijke activiteit in Brussel. De talrijke beroepen en specialiteiten, vaak met een plaatselijke verankering en met een hoge toegevoegde waarde zorgen voor duurzame betrekkingen van hoge kwaliteit die borg staan voor het gemengd karakter van de secundaire en tertiaire functies in de stad. De kunstberoepen en die van het erfgoed zijn een vector voor heropleving en verfraaiing van de wijken evenals voor de ontwikkeling van de toeristische functie. Nauw verbonden met de geschiedenis en het erfgoed van het gewest kunnen zij ook bijdragen tot de aantrekkingskracht van de stad of het verlangen opwekken om er te wonen en te leven.

4.4.6. De handel als aantrekkingspool

Het valt niet te loochenen dat de handel een niet de verwaarlozen aandeel vertegenwoordigt in de levenskwaliteit en de aantrekkingskracht van een gewest. De commerciële functie vormt een troef als het erom gaat Brussel als een woonplaats en als economische ontwikkelingspool te beschouwen. De handel heeft een rechtstreekse invloed op deze levenskwaliteit door buurtvoorzieningen aan te bieden, wat tot een zekere gebruiksvriendelijkheid leidt die dan op haar beurt weer een bijzonder grote invloed heeft op de veiligheid van de wijken.

De handel speelt als dusdanig ook een belangrijke rol in deze economische ontwikkeling. De oprichting van een handel blijft een frequent ingeburgerde optie voor personen die hun eigen economische activiteit willen ontwikkelen.

Tot slot biedt de handel heel wat werkgelegenheid van diverse aard, zowel op het vlak van de vereiste kwalificaties als op het gebied van de geografische verdeling van deze banen.

De handelssituatie van Brussel vertoont veel contrasten. Sommige winkelwijken kennen een indrukwekkende ontwikkeling, terwijl andere wijken al jarenlang aftakelen, iets wat zowel toe te schrijven is aan de daling van het gemiddeld inkomen van de bevolking als aan het veranderd gedrag van de consumenten en de interne herstructureringen van de sector die door zijn diversiteit moeilijk te vatten is.

Het verval van de Brusselse handel vastgesteld in 1993 heeft zich voortgezet met wisselende gevolgen voor de globaliteit van de handelskernen van het gewest. Schematisch kan men de handelskernen in 3 grote categorieën indelen :

- de kernen in ontwikkeling;
- de stagnerende kernen;
- de aftakelende kernen.

De handelskernen met een supra-gewestelijke en toeristische inslag, die zich voornamelijk in de Vijfhoek en de aangrenzende handelswijken bevinden, blijven de meeste aantrekkelijke handelsaders voor de bezoekers als voor de investeerders.

De situatie van de handelskernen is evenwel totaal verschillend. Enerzijds tracht de cartografie van de handelskernen in moeilijkheden aan te tonen dat het verval in het algemeen overeenkomt met het meer globale verval in de aangrenzende wijken. Anderzijds blijkt het ook dat het verval of het dynamisme van de handelskernen sterk afhangt van de inwendige factoren (voorbeeld van de Brabantstraat en de ontwikkeling van een handel met bepaalde kenmerken), als van de uitwendige factoren (toegankelijkheid,

ligging ten aanzien van de kantoorpolen.

In dit kader voert het gewest in 12 aftakelende kernen een experiment uit om ze te doen herleven door de oprichting van een stadskernbeheer²². Dit experiment, dat nog in evaluatie is, wil aantonen dat de achteruitgang van de handelskernen gestopt kan worden door de inrichting van een pro-actief beheer, zowel op het niveau van het commercieel onroerend goed (ontdekking van lege oppervlakken, bemiddeling bij de eigenaars van deze oppervlakken), als op het gebied van de vestiging van nieuwe handelszaken.

Bovendien moeten vooral synergieën tussen de handelskernen ontwikkeld worden. In het kader van het pilootexperiment werd voor een bepaalde systematisering van contacten gezorgd, zodat het tot een uitwisseling van informatie kan komen over goede praktijken op diverse gebieden, zoals bijvoorbeeld inzake het beheer van openbare ruimte, de leefbaarheid, of het contact met de grote bedrijven en de franchisenemers.

De kleinhandel stelt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 50 % laaggeschoold personeel te werk (diploma van lager secundair onderwijs of minder), waarvan 63 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wonen. De vitaliteit van de kleinhandel is dus essentieel voor de Brusselse werkgelegenheid voor laaggeschoold personeel.

Bepaalde takken in de kleinhandel lijken verzadigd te zijn, terwijl anderen nog een niet te verwaarlozen ontwikkelingspotentieel vertonen.

Deze schommelingen worden gecompenseerd door de ontwikkelingen van de Horeca, maar een globaal beleid op het niveau van de inplantingen van de kleinhandel en met name de interactie ervan met de plaatselijke ontwikkeling (het leven in de wijk, rekrutering van plaatselijke arbeiders en relatie met de buurthandel) blijft uit, alhoewel er reeds enkele bemoedigende operaties waren (inplanting van een middelgroot warenhuis - wijkcontract Graystraat).

De kwaliteit van de openbare ruimten en de toegankelijkheid ervan zijn elementen die ongetwijfeld de commerciële aantrekkingskracht bevorderen. Geslaagde voorbeelden, zoals het hypercentrum van Antwerpen en Vieux Lille, tonen aan dat de multifunctionaliteit van de kernen ook een voorwaarde is voor de animositeit ervan en dat daartoe elementen noodzakelijk zijn die het flaneren en de "window-shopping" bevorderen.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft nog steeds de grootste commerciële aantrekkingszone van het land. Binnen het gewest zijn het de Vijfhoek en de aangrenzende handelszones die via het fenomeen van het hypercentrum een groot gedeelte van de bevolking aantrekken. Maar deze positie zou geleidelijk aan in gevaar kunnen komen door de opkomst van grote polen (Antwerpen) en polen met een gematigd belang (Leuven, Waterloo).

4.4.bis Het wetenschappelijk onderzoek

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt zeer veel instellingen voor hoger onderwijs met hun onderzoekslaboratoria op zijn grondgebied (meerdere universiteiten, 15 hogescholen, 32.951 universiteitsstudenten en 37.028 hogeschoolstudenten).

Ook al scoren de Belgische en vooral de Brusselse universiteiten goed op het vlak van wetenschappelijke publicaties, toch dienen de Europese en

vooral de Belgische universiteiten minder brevetten in en creëren zij minder ondernemingen dan in de andere industrielanden.

Het onderzoek dient zich echter in te schakelen in een globaal beleid in het perspectief van een meer evenwichtige ontwikkeling, die ertoe strekt de tekortkomingen en de zwakheden van de gewestelijke economie bij te sturen.

In dit perspectief zijn de ontwikkeling van de meest technologische industriële segmenten, van de diensten aan de ondernemingen en van een netwerk van KMO's, de punten waarop een gewestelijk wetenschappelijk beleid resultaat kan boeken.

Bovendien stoelt de ontwikkeling van de ondernemingen niet uitsluitend op de technologische vernieuwing. De ondernemingen hebben eveneens nood aan vernieuwing op het vlak van de organisatie, wat een steun kan betekenen voor de inspanningen van het gewestelijk wetenschappelijk onderzoek.

Tot slot, inzake maatschappelijke en professionele inschakeling en stadsbeleid, dient de sociale vernieuwing wetenschappelijk te worden ondersteund, zowel ten voordele van de Brusselse werknemers als van de Brusselse bedrijven.

Ontbreken van een juridisch kader

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest beschikt momenteel niet over een eigen juridisch kader om het wetenschappelijk onderzoek en de technologische vernieuwing aan te moedigen en te financieren. Hierover wordt echter een ordonnantie voorbereid.

Te veel en onduidelijke instrumenten

De huidige instrumenten die volledig of gedeeltelijk ten dienste staan van het wetenschappelijk beleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn weinig efficiënt omwille van het groot aantal betrokkenen en vooral door de afwezigheid van een duidelijke definitie van hun opdrachten, hun zwakke zichtbaarheid, hun gebrek aan coördinatie en zelfs hun onderlinge rivaliteit.

Dit zijn de spelers op het vlak van het wetenschappelijk onderzoek :

- de Dienst Onderzoek en Innovatie van het Bestuur Economie en Werkgelegenheid van het ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Deze dienst houdt zich voornamelijk bezig met de toekenning van renteloze terugvorderbare voorschotten in het kader van de steun aan de ontwikkeling van prototypes en met toelagen aan de collectieve onderzoekscentra om te voldoen aan de specifieke behoeften van de aangesloten ondernemingen;
- in het kader van een samenwerking tussen de federale staat en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Afdeling E6, afdeling "Concurrentievermogen" van het federaal ministerie van Economische Zaken. Deze dienst doet meer bepaald oproepen tot projecten bij de Brusselse ondernemingen, evalueert met de hulp van experts de degelijkheid van de projecten, stelt aan de minister de uitgekozen projecten voor met hun financieringsplan (subsidies) en staat in voor de follow-up inzake de gegrondheid van de uitgaven;
- de vzw Tecnopol die tot doel heeft de sociaal-economische ontwikkeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te bevorderen door sensibilisatie voor de innovatie;
- de gesubsidieerde interfaces : Indutec, UCL, ULB, VUB, die de opdracht hebben het wetenschappelijk potentieel van hun instelling in te zetten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest;
- tot slot, en hoewel dit niet rechtstreeks verband houdt met het

wetenschappelijk onderzoek, geniet de overdracht van de onderzoeksresultaten naar hun toepassingen, de hulp van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel (GOMB) door het beheer, de oprichting en/of de promotie van kweekgebouwen en researchparken.

Geen specifiek gekozen strategische sectoren

Het gewest heeft projecten in verschillende sectoren gesteund. Het gaat om :

- informatie- en communicatietechnologie;
- chemie;
- biotechnologie;
- farmacie;
- informaticatoepassingen in de bouw en de elektromechanika;
- digitale beeldvorming.

Een aantal van deze keuzes zijn gerechtvaardigd door de aanwezigheid van sterke ondernemingen in het gewest (bijvoorbeeld chemie). Toch is het zo dat de gekozen domeinen "universele polen" zijn, eerder dan typisch voor Brussel.

Deze situatie vindt gedeeltelijk een verklaring in het feit dat er weinig beschikbare informatie is over het Brussels economisch weefsel en over de mogelijkheden van onderlinge samenwerkingsverbanden tussen, enerzijds, de centra voor wetenschappelijk onderzoek in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en, anderzijds, de ondernemingen die actief kunnen betrokken worden bij de uitvoering van de samenwerking.

Positieve resultaten, communicatie die te wensen overlaat

Ondanks de talrijke bovenvermelde structurele problemen, kan het gewest er prat op gaan dat het een aantal projecten met een veelbelovende toekomst heeft gesteund.

Het gewest heeft volgende programma's in het leven geroepen :

- Prospective Research for Brussels, dat projecten van jonge vorsers financiert en waarvan de thema's aanleiding kunnen geven tot vooruitgang in sleuteldomeinen van het gewest;
- Research in Brussels, een programma dat tot doel heeft vorsers vanuit de hele wereld in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te ontvangen.

Bovendien heeft het gewest steun verleend aan het impulsprogramma CELLO dat verschillende celtherapieën bestudeert en waarvan de eerste resultaten veelbelovend zijn.

Het Gewest heeft ook de oprichting van spin-offs aangemoedigd zoals NUMECA (digitale simulaties van bewegingen van vloeistoffen), EUROSCREEN (biotechnologie) en onlangs nog BIOTECH TOOLS (biotechnologie).

Het Gewest heeft ook subsidies toegekend (ongeveer 6,20 miljoen € of 250 miljoen BEF) als aanmoediging voor het fundamenteel industrieel onderzoek.

Dat het grote publiek niet op de hoogte is van deze acties toont duidelijk aan dat het wetenschappelijk beleid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest onzichtbaar is. Een beter communicatie zou ongetwijfeld bijdragen tot de

aantrekkingskracht van het Gewest op jonge ondernemers.

4.5. Een stad met een administratieve tendens

Ondanks een waaier van belangrijke economische activiteiten, zoals blijkt uit het groot aantal jobs, ontbreekt het de economie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aan dynamiek, niettegenstaande de goede prestaties van het grootstedelijke gebied. Dit gebrek aan dynamiek komt niet voort uit een slechte sectorgebonden specialisatie in de ruime zin, maar uit een geringe capaciteit om vernieuwende en sterk groeiende bedrijven binnen elke sector aan te trekken.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest staat niet gekend als een belangrijk beslissingscentrum in Europa voor economische activiteiten. Dat blijkt uit het beperkt aantal sociale zetels van grote internationale bedrijven in Brussel. Deze vaststelling moeten we echter nuanceren door het feit dat de sociale zetel van multinationals meestal gevestigd is in het land van oorsprong en dat ons land weinig ondernemingen heeft van dat type. Het gewest heeft echter wel een groot aantal coördinatiecentra van internationale bedrijven. De 5e plaats in het klassement over de inplantingen van buitenlandse ondernemingen van Healey & Baker na Londen, Parijs, Frankfurt en Amsterdam levert daarvan het bewijs.

Afgezien van de traditionele scheiding tussen de profit- en de non-profitsector en tussen secundaire en tertiaire activiteiten, specialiseert de Brusselse economie zich sterk in administratieve functies, of het nu gaat om overheidsbesturen, Europese instellingen of zetels van grote banken en verzekeringsmaatschappijen. Deze verregaande specialisatie houdt een risico in voor de diversiteit van de economische structuur van het gewest en voor de goede integratie van de economische en residentiële functies.

Bovendien vertegenwoordigen de administratieve functies die zijn verbonden zowel aan de nationale als aan de internationale overheden, een winstderving die te wijten is aan de dode hand en dit ondanks de compensatie die aan het Gewest wordt geristorneerd (72 % van de reële waarde van de onroerende voorheffing).

De economische ontwikkeling van Brussel is afhankelijk van een globale stadsdynamiek, die in het bijzonder moet steunen op een terugkeer van de beroepsbevolking in het gewest. In die geest bestaat er immers een echte complementariteit tussen bepaalde economische activiteiten zoals de kleinhandel, de horeca en de buurtvoorzieningen enerzijds en het woonmilieu anderzijds. De traditionele industrie wordt daarentegen geassocieerd met een teloorgang van de stadsruimte en met hinder die niet van aard is dezelfde synergie te doen ontstaan.

Tot slot combineert de ontwikkeling van de diensten aan de ondernemingen en de productie van immateriële goederen²³ zowel een aanzienlijk groeipotentieel als een belangrijk aantrekkingseffect voor de lokalisatie van ondernemingen. De groei van deze sector is bijzonder sterk in de rand en vrij zwak in het centrum van Brussel.

---

¹⁷ De notie BBP per inwoner moet hier begrepen worden als de geproduceerde rijkdom, t.t.z. de creatie van een toegevoegde waarde

¹⁸ "Shift and share"-analyse : toepassing van de gemiddelde sectorale groei vastgesteld voor het Koninkrijk bij de economische structuren van een gewest

¹⁹ D.w.z. de cijfers met betrekking tot Brabant voor de Brusselse metropool.

²⁰ Met andere woorden, de basis metaalnijverheid, non-ferro mineralen, chemie, bouwwerken in metaal, mechanische constructies, elektrische constructies, fabricatie van vervoermiddelen, agrovoeding, textiel, confectie, hout-meubel, papier-drukwerk-publicatie, andere nijverheden. IGEAT. De redenen voor de zwakke economische groei van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. 2000.

²¹ Gegevens van 18 december 2000

²² Town Center Management

²³ Bijvoorbeeld : productie van audiovisuele goederen, software, opnamestudio's, gespecialiseerde beroepsopleiding, call center, ...

5. Een gewest dat zich steeds meer laat gelden als internationale en interculturele stad

Brussel is een interculturele stad, niet alleen door zijn geschiedenis, ook vanwege de eigen ontwikkeling en zijn functie als nationale en internationale hoofdstad. Het aandeel van Brusselaars van buitenlandse oorsprong neemt sterk toe. Momenteel overschrijdt dit, alle categorieën samen, een derde van de totale bevolking van het gewest.

Een van de belangrijkste eigenschappen van Brussel is die van internationale stad, een eigenschap die zowel wordt versterkt door zijn status van Europese hoofdstad en zetel van internationale organismen (40) zoals de NAVO, Eurocontrol, enz., als door zijn rol van congresstad.

Brussel neemt onder de Europese grootsteden de 5de plaats in wat betreft de lokalisatie van bedrijven²⁴. Pluspunten die door de bedrijfsleiders op prijs worden gesteld zijn de talenkennis, de toegankelijkheid van de markt, de beschikbaarheid van kantoren, ... De stad scoort echter minder goed op het niveau van de kwaliteit van het leven, de beschikbaarheid en de sociale kosten van de arbeidskrachten, en de verontreiniging.

Het internationale karakter van Brussel kan dus worden ontleed vanuit drie hoofdaspecten : een interculturele stad, belangrijk congrescentrum en het statuut van een nationale en internationale hoofdstad. Deze elementen hebben een zeer gunstige weerslag voor bepaalde sectoren zoals de horeca, het toerisme, de vrijetijdsbesteding, de gespecialiseerde diensten aan ondernemingen, enz.

5.1. Een nationale en internationale hoofdstad

Met meer dan 40 officiële zetels van internationale instellingen gaat de hoofdstedelijke functie van Brussel het nationale kader en het strikt Europese kader ver te buiten, ook al hebben de Europese instellingen de belangrijkste weerslag op de economie en dragen zij bij tot het imago van het gewest.

Globaal genomen, levert de status van internationale hoofdstad zowat 34.000 directe banen²⁵ op, waarvan 22.440 betrekkingen in het Hoofdstedelijk Gewest waarvan er 9.520 worden ingenomen door Brusselaars. De indirecte banen zijn moeilijk kwantificeerbaar maar waarschijnlijk nog talrijker. Heel wat sectoren profiteren van deze gunstige

situatie en men kan stellen dat er zo elk jaar niet minder dan 1.140.310.213,95 € (46 miljard BEF) in de Brusselse economie wordt gepompt.

Deze uitstekende resultaten mogen echter de dreigingen niet verhullen die de toekomst van Brussel als internationale hoofdstad op het spel zetten.

5.1.1. Een bepaalde terughoudendheid tussen de Brusselaars en de Europese Instellingen

De eerste dreiging is ongetwijfeld de wrok die de inwoners van Brussel koesteren ten aanzien van het Europese "monster" en, als gevolg daarvan, het gebrek aan enthousiasme van de Europese instellingen om hun verantwoordelijkheden op te nemen voor de stadsontwikkeling, ondanks een duidelijk stedenbouwkundige weerslag, zowel op de stad als op zijn werking. In deze toestand ligt de kiem van blijvende onmin... Paradoxaal genoeg is deze wederzijdse wrok bij beide partijen gericht op hetzelfde voorwerp, namelijk de "heling" van de wonden gemaakt door het enten van de instellingen op een slecht aangepakte woonstructuur. Omwille van hun koopkracht worden de Europese ambtenaren aanzien als de oorzaak van de stijgende prijzen op de woningmarkt. Deze beoordeling is zeker verkeerd. De Europese ambtenaren vertegenwoordigen maar 2 % van de Brusselse bevolking. Indien er een opwaartse druk, is deze uiterst relatief en beperkt tot welbepaalde wijken.

In dit proces heeft het maar zijn verantwoordelijkheden proberen vast te stellen, als dit kan helpen het probleem op te lossen; maar het is absoluut noodzakelijk om de bouwwerken die nu al een tiental jaar geleden werden begonnen, af te sluiten en daarbij toe te zien op een samenhangende stedenbouwkundige aanpak van de verschillende betrokken wijken en een duidelijk vestigingsbeleid vast te stellen voor instellingen. Dit alles moet berusten op het respect voor de levenskwaliteit van de inwoners van de omliggende wijken. In dit opzicht mag de Europese Unie zich niet onttrekken aan haar verantwoordelijkheden ten aanzien van "haar" hoofdstad door in Brussel enkel de in het kader van de structurele fondsen opgestelde programma's uit te voeren. De overheden moeten een beleid uitstippelen voor de vestiging van de Europese Unie en het doen naleven, wat een verbintenis inhoudt van de Europese Unie ten opzichte van "haar" hoofdstad.

In het kader van de uitbreiding van Europa, is de andere dreiging die van een geleidelijke verschuiving van het zwaartepunt van de Europese Unie naar het Noorden en het Oosten, waardoor Brussel haar strategische positie in het centrum van het continent verliest.

5.1.2. De behoeften van de Europese Instellingen

Het is in dit kader dat een TASK FORCE BRUSSEL-EUROPA opgericht werd op 5 december 2000, met als doel de opmaak van een programma op lange termijn voor de integratie van een uitgebreid Europa en dit in zijn veelvuldige aspecten. Na een eerste ronde-tafelconferentie met de Europese instellingen kon reeds een eerste vaststelling gebeuren van de prioritaire behoeften van deze laatste.

Voor de vastgoedmarkt inzake kantoren en vergaderzalen is de uitbreiding naar 18 (rond 2004) en zelfs naar 28 (rond 2007) staten geen reden voor een aanzienlijke vraag van de Europese instellingen die reeds uitgebreid hebben ingespeeld op dit fenomeen. Enkel de Raad en het Parlement

hebben waarschijnlijk behoefte aan een uitbreiding geraamd op respectievelijk 100.000 m² en 60.000 m². De aankondiging van de toekomstige organisatie van alle Europese topconferenties te Brussel zal gevolgen hebben op het vlak van de infrastructuur en het stedenbouwkundig beleid, hetgeen nauwkeurig zal moeten geëvalueerd worden.

Toch mag men niet vergeten dat Europa ook in Brussel, een indrukwekkend aantal (maar nog niet exact gekwantificeerde) "perifere" organisaties aantrekt zoals regionale kantoren, media, drukkingsgroepen, diverse organisaties, advocatenkantoren, vastgoedkantoren, architectenkantoren, enz.

Inzake de vastgoedmarkt voor woningen, geeft de progressieve komst van ongeveer 5.000 gezinnen van Europese ambtenaren gespreid over een tiental jaar aanleiding tot een verhoogde vraag naar kwaliteitswoningen in de stad en de rand. Een bepaalde druk op de markt is niet uit te sluiten.

De noodzaak voor een 4de Europese school en een toename van het aantal crèches werd eveneens aangehaald.

Inzake mobiliteit hebben de Europese ambtenaren dezelfde wensen als de Brusselaars : beperking van de verkeersdruk in de stad, verhoogde regelmaat en frequentie van het openbaar vervoer. Hetzelfde geldt voor de veiligheid : vermindering van het aantal individuele aanrاندingen en van het vandalisme, meer aanwezigheid van een beter zichtbare politie.

Inzake de doeltreffendheid en de kwaliteit van het onthaal vragen de Europese ambtenaren een inspanning aan de verschillende diensten en Belgische organisaties (Verbindingsbureau Brussel-Europa, Protocol van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Gemeentebesturen en Politiediensten).

5.2. Een interculturele stad

De stad moet in de eerste plaats zijn wat de inwoners ervan verwachten. Als stad op het knooppunt van de Latijnse en Germaanse wereld, wordt Brussel gekenmerkt door zowel zijn bewogen geschiedenis, als door de ondergane invloeden en de vele gemeenschappen die er zich gevestigd hebben. Toch bestond deze specifieke karaktertrek reeds voor er voor Brussel werd gekozen als zetel voor belangrijke instellingen. Het is waarschijnlijk omdat Brussel gezien werd als een stad die de synthese van de verschillen kan bevorderen, dat ze verkozen werd boven hoofdsteden die meer als hoofdplaatsen doorgingen van een dominante cultuur. Als verbindingsstuk tussen de twee grote gemeenschappen van het land moet ze een plaats zijn waar de culturen niet zozeer samensmelten dan wel interageren en het beste van zichzelf kunnen geven. Dit vermogen om de culturen te doen samenleven en de ontmoetingen te bevorderen is het tegenovergestelde van het opsloppen van de verschillen. Het vereist een daadwerkelijke ondersteuning van de overheid en van alle betrokken actoren zodat elke inwoner van Brussel deze intercultureleiteit kan beleven en aan de opleving ervan kan bijdragen.

Het is niet makkelijk dit fenomeen in te schatten, toch moet men vaststellen dat de laatste jaren, een groot aantal banden werden gesmeed tussen personen en gemeenschappen van verschillende origine. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de opkomst van nieuwe generaties jonge volwassenen, kinderen van migranten, maar in Brussel geboren, die opgegroeid zijn met jongeren uit andere gemeenschappen. In enkele jaren tijd is men van het opstarten van programma's die men als

"bezigheidstherapie" kan bestempelen, gegaan naar een meerderheid van programma's die de diversiteit en de integratie in een ruimer sociaal-educatief netwerk bevorderen. Voortbouwend op een ruime reflectie die destijds werd opgezet door het Koninklijk Commissariaat voor Gelijkheid van Kansen (waarvan de opdrachten werden voortgezet door het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding) werd de werking van verenigingen die interculturaliteit bevorderen nog versterkt. Op hetzelfde ogenblik werden bepaalde wijken (Brabantstraat, Haachtsesteenweg, ...) opgewaardeerd met een specifiek imago dat niet alleen de nieuwsgierigheid wekt, maar ook mogelijk maakt deze wijken te identificeren als wijken "waar men iets vindt dat men nergens anders vindt".

Initiatieven zoals "Quartiers de Vie" (Koning Boudewijnstichting), "Quartier Latin", "Tram 81" (VGC) of nog het "Festival van de Mediterrane film" en alle "integratie- en samenlevingsprogramma's" (Cocof/VGC), Gekleurd Brussel (Cocof en VGC), Zinnekeparade, het Festival Couleur Café, dragen ook bij tot het bevorderen van de interculturaliteit.

Door de diversiteit van de bevolking doet Brussel zich gelden als een echte interculturele metropool. Deze bevolking maakte het mogelijk het aantal inwoners van de hoofdstad te stabiliseren en zelfs te verhogen. Zonder de toestroom van migranten uit het buitenland, zou het inwonertal van Brussel blijven dalen. Het gewest telt maar liefst 285.000 inwoners van buitenlandse nationaliteit (30 % van de bevolking). Rekening houdend met de naturalisaties, is de bevolking van buitenlandse afkomst nog talrijker en bedraagt ze ten minste 34 % van de Brusselse bevolking. De laatste tien jaar is deze groep gegroeid met meer dan 20 %.

Ongeveer de helft van de vreemdelingen zijn van Europese afkomst, met een steeds grotere verscheidenheid van nationaliteiten door de voortdurende uitbreiding van de EU. De andere helft bestaat hoofdzakelijk uit migranten van Maghrebijnse en Turkse afkomst.

De vreemdelingen uit de landen van de Europese Unie vestigen zich vooral in het zuidoosten van het gewest, terwijl vreemdelingen uit niet-EU-landen eerder in het westen van Brussel wonen. De onderstaande kaarten geven duidelijk het verband aan tussen de situering van deze buitenlandse bevolking binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en hun sociaal-economisch statuut.

Deze diversiteit aan origines en nationaliteiten biedt interessante perspectieven : een uitgebreid cultureel aanbod, een smeltkroes van culturen, ontmoetingen met diverse personen en culturen, gevarieerde keuken, talenkennis, enz. Ze brengt ook moeilijkheden mee, met betrekking tot het lage sociaal-economische profiel van een niet te verwaarlozen deel van de nieuwkomers of, aan het andere uiterste, de spanningen veroorzaakt in de topklasse van de woningmarkt door de internationale ambtenaren.

Het multiculturele karakter van Brussel vormt ongetwijfeld een van de sterkste troeven om de toekomstige ontwikkeling van het gewest te garanderen. Deze ontwikkeling dient te worden gestoeld op de veelheid aan stedelijke functies. In een stadsstructuur in herstructurering, worden de opwaardering van de Brusselse werkgelegenheid, gekoppeld aan een

aangepast opleidingsaanbod, de opwaardering van het stedelijk erfgoed en de openbare ruimte, de evenwichtige complementariteit tussen de woonfunctie en de ontwikkeling van de internationale functie beschouwd als zoveel noodzakelijke voorwaarden voor de concretisering van een dergelijke ambitie.

Afgezien van enkele grote manifestaties speelt Brussel de troeven die het heeft door zijn status als internationale en multiculturele stad in onvoldoende mate uit. De aanzienlijke investeringen en financieringen door de openbare sector om een hoogstaand cultureel aanbod en een zeker cultureel dynamisme te ontwikkelen²⁶, volstaan echter niet om een sterk beeld van Brussel te creëren als internationale en multiculturele stad. Een stad waar meer dan een derde van de bevolking van buitenlandse afkomst is, kan zijn internationale karakter niet gewoon terzijde schuiven. Het stadsproject zal rekening moeten houden met deze dimensie in al haar facetten, om tegemoet te komen aan de verzuchtingen en de noden van de gebruikers en expressiemogelijkheden te bieden aan een sterke stedelijke identiteit²⁷.

5.3. Een belangrijk congrescentrum

Brussel, in 1998 op de 3de plaats, heeft onlangs opnieuw de tweede plaats veroverd op de wereldranglijst van congressteden. Tussen 1996 en 1998 kende deze activiteit een groei van 160 %. In termen van rechtstreekse en onrechtstreekse macro-economische impact van de congressector, betekent dit voor die periode van 1995 tot 1998 een stijging van 371.840.287,16 € (15 miljard BEF) tot 991.574.099,09 € (40 miljard BEF), en in termen van overnachtingen, een aanzienlijke stijging (van 440.000 tot 1.145.000 overnachtingen) per jaar.

Als men bedenkt dat een congresganger volgens de informatiebronnen terzake gemiddeld 347 € (14.000 BEF) per dag uitgeeft en dat 32.000 (tijdelijke, seizoensgebonden en laaggeschoolde) banen afhangen van deze activiteit, is het duidelijk dat dit een bepalende functie is voor de Brusselse economie²⁸.

Bovendien zou deze functie ook een belangrijke impact moeten hebben op het culturele leven en de vrijetijdsbesteding in Brussel. Ze zou Brussel de mogelijkheid moeten bieden om prestigieuze culturele evenementen op touw te zetten die zorgen voor een uitstraling ver buiten de nationale grenzen en die tegelijkertijd een positieve weerslag hebben op Brussel. Zo willen we ook wijzen op het gebrek aan een casino in Brussel.

Brussel krijgt echter te maken met steeds heviger concurrentie van andere steden, die beschikken over nieuwe en beter aangepaste voorzieningen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor Londen, momenteel op de 3de plaats, met het ExCelproject op de Docklands (congres- en tentoonstellingsruimte, verwacht aantal bezoekers op termijn : 6 miljoen). Vergeleken met deze concurrentie, moet men toegeven dat de Brusselse infrastructuur begint te verouderen en niet meer is afgestemd op de organisatie van internationale ontmoetingen waaraan steeds hogere en complexere eisen worden gesteld. Recente investeringen (Tentoonstellingspark, Congressenpaleis,...) helpen deze achteruitgang wel te verzachten maar zullen op lange termijn niet voldoende zijn om de positie van Brussel te vrijwaren.

Brussel heeft bovendien de grootste moeilijkheden om zijn imago te promoten en bijgevolg een toeristisch voordeel te halen uit de voortdurende stroom van buitenlandse deelnemers aan congressen.

De grootste uitdaging op dit vlak zal bestaan in een betere samenwerking

tussen de instellingen belast met de promotie van het toerisme en de ontwikkeling van de congres-activiteiten zodat Brussel er het meeste baat bij heeft. De recente oprichting van Brussel Internationaal - Toerisme en Congressen gaat in die richting.

---

²⁴ Healey and Baker : European City Monitor 1999.

²⁵ Volgens een studie van Iris Consulting van 1998.

²⁶ Zie de producties van de Munt, van de Filharmonische Vereniging, de Koningin Elisabethwedstrijd, de Festivals zoals het KunstenFestivaldesArts of nog de talrijke gezelschappen voor theater en dans. We moeten hier ook verwijzen naar het geweldige succes van het festival "Couleurs Café", de wil van het Europaliafestival om zich open te stellen voor de "rest van de wereld" of nog de gedenkwaardige Zinneke Parade in het kader van "Brussel 2000".

²⁷ Zie hoofdstuk "La culture" in "Rapport annuel 1998 du Plan régional de Développement", blz. 122-124 Cooparch.

²⁸ Zie "Etude de Benchmarking" van BCG in Rapport final, volume 3, hoofdstuk Toerisme, blz. 62.

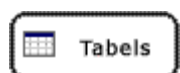
)

6. Een aantrekkelijke groene stad van de tweede kroon en een stadscentrum op zoek naar een eigen karakter

6.1. Brussel en de rand gezien door de bewoners²⁹

De belangrijkste redenen om Brussel te verlaten zijn het verlangen naar rust en meer groen, de wil om eigenaar te worden, het gebrek aan ruimte en de onveiligheid. De prijs van de woningen heeft een belangrijke impact op de bevolking. Hij lijkt een doorslaggevende rol te spelen voor de delocalisatie van sommige bewoners van de tweede kroon, die geconfronteerd worden met hoge vastgoedprijzen voor de gegeerde goederen, zijnde de eengezinswoning met tuin. De bewoners van de rand vermelden de aanwezigheid van groene ruimten, de rust en de aantrekkelijke huurprijzen van de rand ten nadele van Brussel.

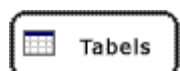

De globale graad van tevredenheid van de Brusselaars over hun stad hangt sterk af van hun woonplaats. De graad van tevredenheid van de bevolking vertoont een dalende lijn naargelang men het centrum van het gewest nadert. De graad van tevredenheid van de bewoners in de tweede Brusselse kroon en de rand ligt vrij dicht bij elkaar.

Deze verschillende elementen bevestigen de aantrekkingskracht van de rand en algemener, van het product "huis met tuin" op de Brusselaars, ook op diegenen die leven in het centraler gedeelte van het gewest. Zo blijkt dat 40 % van de bewoners van het gewest liefst wil wonen in een stad zonder het karakter van een stad en veel belang hecht aan rust en veiligheid. Hun leven in de stad voelen zij vaak aan als een verplichting.

Het klinkt paradoxaal dat zowel de kwalitatieve als de kwantitatieve enquêtes ook wijzen op een vrij sterke vraag naar levendige wijken. In dit verband constateert men een duidelijke tegenstelling tussen het streven naar een sociaal gemengd karakter en gemengde functies enerzijds en een algemene tendens tot vorming van homogene wijken (rijke en arme "getto's") anderzijds. Deze tegenstrijdigheid kan wellicht worden opgeheven door het aanbod van wijken die tegelijk de charmes van de stad en een stedelijke ruimte van behoorlijke kwaliteit bieden. De Brusselaars zijn zeer streng in hun oordeel over hun stedelijke omgeving, in het bijzonder in de eerste kroon. Zij klagen over de netheid, het gebrek aan groene ruimten, de veiligheid en de geluidshinder.

De studie onderscheidt, onder de elementen die worden aangehaald als reden voor de tevredenheid/ontevredenheid elementen waarop een actie van de overheid als prioritair lijkt te worden beschouwd. Het gaat om de elementen die een zwakke quotering krijgen bij de verschillende bevolkingslagen. De onder "criticals" gecentraliseerde elementen dekken de elementen die een algemene ontevredenheid teweegbrengen als ze onderdoen, maar die leiden tot een algemene tevredenheid indien ze doeltreffend zijn. De onder "dissatisfayers" gecentraliseerde elementen dekken de elementen die een algemene ontevredenheid veroorzaken als ze niet voldoen, maar, als ze doeltreffend zijn, niet noodzakelijk leiden tot een grotere tevredenheid. De graad van tevredenheid in verhouding tot deze "dissatisfayers" gaat bijgevolg niet gepaard met de intensiteit van de overheidsacties. De inactiviteit van de overheid ten opzichte van deze dissatisfayers versterkt de ontevredenheid. Dissatisfayers en criticals zijn dus de categorieën van elementen die de actie van de overheid moet mobiliseren om de algemene tevredenheid te bevorderen van de bewoners ten opzichte van de stad.

Uit de analyse van de prestaties van het gewest in het licht van het belang dat de bevolking toekent aan de verschillende tevredenheidsfactoren, blijken de sterke punten van het gewest in de tweede kroon, vooral verband te houden met de eigenschappen van de woningen met de aanwezigheid van groene ruimten en het imago van de wijken. De zwakke punten van het gewest daarentegen, hebben vooral betrekking op de aspecten in verband met de kwaliteit van de stadsomgeving : netheid, veiligheid, geluidshinder,...

Er valt ook op te merken dat de nabijheid van crèches, van de werkplaats... troeven zijn voor het gewest, zij het blijkbaar van ondergeschikt belang, en dat het verkeer, de gemeentebelastingen zwakke punten zijn van het gewest, maar in de ogen van de bewoners minder prioritair.

De bijgaande tabel³⁰ geeft een algemeen overzicht van de bovenstaande voor- en nadelen; de troeven die moeten worden "behouden en/of versterkt" en de sectoren die voor verbetering ("verbeteren") in aanmerking komen, zijn grijs gearceerd.

Uit deze elementen, gecombineerd met de gegevens over de woningprijzen, blijkt dat de aantrekkingskracht van de Brusselse wijken als woonplaats, in sterke mate afhangt van de kwaliteit van de stadsomgeving. Alle bewoners verlangen een minimum aan rust, netheid, veiligheid, kwaliteit van hun omgeving. Het is duidelijk dat zij deze noodzakelijke voorwaarden voor hun comfort vooral verenigd vinden in de rand en in een deel van de tweede kroon.

De centrale wijken worden bevolkt door groepen die er in zekere zin gevangen zitten, die in Brussel wonen om functionele of om historische redenen. Zij vangen ook bewoners op die een stedelijker omgeving verkiezen, maar slagen er niet in hen een kwaliteitsomgeving op grote schaal te bieden.

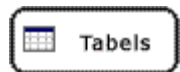
Het gebrek aan residentiële aantrekkingskracht van de centrale wijken, heeft immers minder te maken met de eigenschappen van de woningen dan met het levenskader.

6.2. Gevoel van onveiligheid en objectieve onveiligheid

De objectivering van de veiligheid stelt bepaalde methodologische problemen :

- het aantal vastgestelde delicten kan variëren naarmate de politiediensten efficiënter werken en naarmate men betere methoden toepast om overtredingen vast te stellen, maar ook door de sterkere neiging van de mensen om de feiten aan te geven waarvan ze het slachtoffer geworden zijn. Men kan dus een paradoxale situatie vaststellen. De cijfers "groeien aan", terwijl de feitelijke situatie nu beter is dan enkele jaren geleden.
- de gemeente Sint-Gillis vertoont een groot aantal vastgestelde delicten, wat ongetwijfeld toe te schrijven is aan het aantal feiten die begaan worden op het Brussels spoorwegdomein en gecentraliseerd rond het Zuidstation.
- het percentage van de criminaliteit komt niet noodzakelijk overeen met het "misnoegen" dat deze bij de gemeenschap teweegbrengt. De geregistreerde delicten omvatten immers deze die te maken hebben met de "witte boorden"-criminaliteit.

De objectieve onveiligheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ligt iets hoger dan de situatie die in de grote Franse steden heerst. In 1998 lag het gemiddeld maandelijks aantal delicten dat in Brussel per 1000 inwoners vastgesteld werden op 11.8, wat vergelijkbaar is met Parijs, Montpellier, Lille, La Rochelle, of Nice³¹.

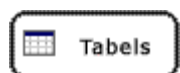

Het aantal agenten per 10.000 inwoners volgt het Europees gemiddelde (41 agenten per 10.000 inwoners, exclusief rijkswacht). In Parijs (88) en Amsterdam (63) ligt dat aantal veel hoger.

Om het hoofd te bieden aan de evolutie (inderdaad, 80 % van de delicten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest doet zich voor in de tien armste gemeenten van het gewest) van het aantal delicten die bijdraagt tot de onveiligheid, heeft de Regering een beleid uitgewerkt van positieve discriminatie, via de Veiligheidscontracten en later via de Samenlevings- en Veiligheidscontracten. Niettemin is het niet gemakkelijk om de effecten kwantitatief te meten.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de criminaliteit per gemeente voor 1998. Toch moet men deze cijfers met de voornoemde voorzorg benaderen.

Niettemin heeft een enquête die gehouden werd bij de inwoners van Brussel en de rand uitgewezen dat Brussel volgens 57 % onder hen een "gevaarlijke" stad is. Dit subjectief gevoel komt vooral tot uiting bij de inwoners van de rand, waarvan 60 % er op die manier over denkt. 36 % van de ondervraagde bevolking is trouwens van mening dat de veiligheid

afnam. 36 % daarentegen vindt dat deze onveranderd gebleven is en 28 % vindt dat ze verbeterd is. Diegenen die van Brussel naar de rand verhuisd zijn, zijn in dit opzicht kritischer. Dit lijkt te bevestigen dat het onveiligheidsgevoel één van de elementen is die de inwoners en de bedrijven ertoe aanzet om bepaalde wijken van het gewest te verlaten.

Er werden nochtans grote inspanningen geleverd om de gemeenten in het kader van de Veiligheidscontracten de mogelijkheid te bieden politiehulpposten in de wijken in te richten, politieagenten te rekruteren en om nieuwe installaties en materiaal aan te schaffen.

De veiligheid, objectief of subjectief, is voor de inwoners een doorslaggevend element en wordt als een recht beschouwd. De gehouden enquête heeft meer bepaald aangetoond dat de "altruïstische veiligheid" (voor de anderen) vooral belangrijk is voor de gezinshoofden, of voor toekomstige gezinshoofden.

Maar de veiligheid wordt niet alleen verbeterd door het opdrijven van het aantal repressiemaatregelen of door meer aanwezigheid van politie. Er zijn nog een aantal andere factoren die een invloed hebben op het gevoel van veiligheid, zoals bijvoorbeeld de verloedering van openbare ruimten en het gebrek aan netheid of verlichting... Als men het gevoel van veiligheid in Brussel wil verbeteren, moet dit gebeuren via een actie die betrekking heeft op het kwaliteitsniveau van de openbare ruimten, de vermindering van het aantal stadskankers, de stadssfeer, of door een betere verlichting, maar ook door een vermindering van het aantal "kleine dagelijkse ongemakken" die sterk storend werken.

6.3. Een hogere fiscale druk ingevolge een groter aanbod van diensten

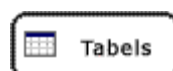
Net als in andere steden van vergelijkbare omvang, is de fiscale druk (OV en PB) in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest groter dan in de periferie. Dat structurele verschil heeft te maken met de zware kosten van de dienstverlening van de grootstad, die ook betrekking heeft op de bewoners van de periferie. Dit vormt een belangrijke beperking die doorweegt op het gewest in het concurrerende kader inzake de lokalisatie van bewoners en ondernemingen.

Deze situatie is niet van die aard dat ze op zich een reden is tot verhuizen, maar ze draagt bij tot het negatieve imago van het gewest. De belastingverminderingen die Vlaanderen voorziet hebben tot gevolg dat de Brusselse handicap alleen zwaarder kan worden.

Bovendien moet worden opgemerkt dat sommige gemeenten die een grote bevolking tellen van kansarme bevolking, een eerder zwak rendement bekomen inzake opcentiemen op de personenbelasting.

6.3.1. Toevoegingen aan de Personenbelastingen

De toegepaste tarieven in de rand zijn meestal lager dan 6 %, terwijl het Brusselse gemiddelde 6,7 % bedraagt. Te noteren valt dat meer dan de helft van het verschil verband houdt met de perceptie van een gewestelijke toeslag van 1 %, die niet bestaat in andere Gewesten³².

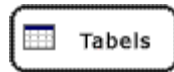

De gemeenten van het zuiden van Brussel en het oosten, uitgezonderd Watermaal-Bosvoorde, evenals Brussel-stad en Evere heffen slechts 6 % toeslag op de PB, of zowat het bedrag in de rand. De meerderheid van de andere gemeenten situeren zich tussen 6,5 en 7 %. Drie van hen (Etterbeek, Elsene en Schaarbeek) heffen 7,5 %. Interessant is dat voor de eerste twee deze keuze niet resulteert uit een zwak fiscaal rendement of een kwetsbare bevolking, maar wel uit de budgettaire politiek van de gemeenten.

6.3.2. Toeslag op de Onroerende Voorheffing

Gemiddeld is de toeslag op de onroerende voorheffing hoger in Brussel dan in de rand. De variaties tussen gemeenten zijn ook groter dan voor de Personenbelasting.

In tegenstelling tot de toeslag op Personenbelasting, is de situatie van Brussel (8,6 %), inzake onroerende voorheffing op gewestelijk niveau, agglomeratie en provincie, voordeliger dan in de rand (VIG : 9,6 %, WG : 15,6 %). Nochtans wordt dit voordeel meer dan gecompenseerd door een hogere fiscale druk van de gemeente in het Brusselse Gewest (22,9 % tot 37,3 %) dan in de rand (Vlaams-Brabant : 15 % tot 30 %; Waals-Brabant : 9,1 tot 21,3 %).

Binnen het gewest heeft de voorheffing de neiging te stijgen met de concentratie van kantoren, zoals wordt aangetoond door de hoge tarieven van de Stad Brussel en van St.-Joost. Deze situatie berust op de niet-toepassing van de Brusselse ordonnantie die voorziet in een verschillende belasting voor kantoren en woongelegenheden, inzake onroerende voorheffing.

We herinneren ook aan het dikwijls ouderwetse karakter van de kadastrale inkomens die dienen als basis voor de onroerende voorheffing. Deze situatie creëert sterke afwijkingen binnen elke gemeente (of het gebouw al dan niet voorwerp is geweest van een herschatting) en tussen gemeenten (de kadastrale inkomens van de gemeenten van het centrum weerspiegelen dikwijls niet het relatieve verlies van aantrekkelijkheid van deze gemeenten). De hoge kadastrale inkomens die niet toelaten te genieten van het klein beschrijf bij vastgoedtransacties leiden tot een mindere aantrekkelijkheid van gebouwen in de wijken van het centrum. De afwezigheid van kadastrale perequatie sinds 1975 heeft een ongunstige invloed op de gemeenten van het centrum in verhouding tot die van de rand, waar het kadastraal inkomen ook minder hoog is, terwijl de reële huurprijzen er dikwijls hoger zijn.

6.3.3. Kantoren

De gemeentelijke belasting op kantoren is hoger in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan in de rand³⁴. Het verschil bedraagt tot 24,8 € (1.000 BEF) per m²/jaar tussen Jette en Zaventem. Net als voor de woningen, is het kadastraal inkomen van kantoren ook meestal hoger in het centrum van het gewest dan in de rand. Tenslotte hebben sommige gemeenten een belasting ingevoerd op het gebruik van informatica.

Globaal gezien varieert de fiscale differentiatie tussen het gewest en de rand tussen 19,8 en 29,7 € (800 en 1.200 BEF) per m²/jaar. Op dit ogenblik kan het verschil gedragen worden door de markt, omdat de

huurprijzen voor kantoren hoger zijn dan in de rand. Het is nochtans gepast om de verdere evolutie van de prijzen met aandacht te volgen en na te gaan of het belastingniveau in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest compatibel blijft met de marktrealiteit.

---

²⁹ Bron : Censydiam

³⁰ Gerealiseerd door BCG op grond van de resultaten van het Censydiam-onderzoek.

³¹ De registratie- en evaluatiemethode van de delicten is niet gestandaardiseerd. (Merken we overigens de berekeningsmethode "per inwoner" op die geen rekening met het belangrijk aantal pendelaars, noch met het aantal betogingen dat veel hoger ligt dan in andere steden omwille van het hoofdstedelijk statuut van Brussel). De cijfers van de tabel zijn met de nodige omzichtigheid te benaderen.

³² Bij de oprichting van het Gewest in 1989, werd beslist de bevoegdheden van de agglomeratie Brussel over te hevelen naar het Gewest. Parallel daaraan neemt het Gewest de oude "toeslagen" van de agglomeratie over. Deze bedragen 1 % van de Personenbelasting, 589 centiemen voor de Roerende Voorheffing en, pro memorie, 10 % van de verkeersbelasting.

³³ Krachtens de wet op de financiering van de Gemeenschappen en Gewesten heeft Vlaanderen beslist om zelf de onroerende voorheffing te innen op zijn grondgebied. Om die inning te financieren besloot het Vlaams Gewest om de basisaanslagvoet te verdubbelen, die daarmee steeg van 1,25 % naar 2,5 %. Het rendement van elke opcentiem verdubbelt daardoor. Bijgevolg dient men bij de vergelijking van de druk op de vastgoedmarkt tussen de Vlaamse gemeenten en de Brusselse of Waalse gemeenten veeleer rekening te houden met het percentage van het kadastraal inkomen dat wordt geïnd dan met de opcentiemen, die betrekking hebben op verschillende basisaanslagvoeten

³⁴ Bron : CODEMER

7. Een levenskader dat erop vooruitgaat

7.1. Context

Het onderzoek dat is uitgevoerd bij de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en van de rand heeft aangetoond dat de kwaliteit van de openbare ruimte in de brede zin een hoofdrol speelt voor het imago van de stad. De kwaliteit van het leefklimaat te Brussel is nog steeds onvoldoende om de aantrekkelijkheid van de stad te waarborgen en draagt bij tot het vertrek van de bewoners, die niet noodgedwongen in Brussel moeten blijven wonen. De steeds terugkerende elementen van ontevredenheid zijn de netheid, de veiligheid en de geluidsoverlast, zonder daarbij de achteruitgang van de mobiliteit over het hoofd te zien, in de mate dat deze bijdraagt tot een toename van de vervuiling, het gevaar en het lawaai.

Ondanks deze vaststelling heeft de creatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1989 ongetwijfeld de aanzet gegeven voor een nieuw tijdperk en mogelijk gemaakt dat de verbrusseling³⁵ tot stilstand is gebracht. We zien bemoedigende indicatoren op het vlak van de stadsverfraaiing en de stadsvernieuwing : renovatieprogramma's van woningen, de vermindering van het aantal stadskankers in een aantal wijken, de toename van de middelen voor de herwaardering van de wijken tot 37.184.028,71 € (1,5 miljard BEF) per jaar, de verdrievoudiging van de subsidies voor de vernieuwing van het erfgoed tussen 1989 en 1999, de toename van het aantal beschermde gebouwen van 300 tot ongeveer 1200, een betere bescherming van de woonfuncties op het vlak van de reglementaire grondbestemmingen, de groeiende belangstelling voor de bescherming van de buurtfuncties in de gemeentelijke projecten voor de heraanleg van de openbare ruimte en het wegnen, de vernieuwing of de aanleg van groene ruimten en met bomen beplante verbindingen, de investeringen in de openbare ruimte gekoppeld aan een beleid van de plaatsing van kunstwerken, de uitvoering van de eerste stukken van de Stadswandelingen en de volledige vernieuwing van een aantal structurele ruimten..

Historisch gezien heeft het beleid van stadsvernieuwing in Brussel zich eerst geconcentreerd op de huisvesting, wat blijkt uit verschillende initiatieven zoals renovatieprogramma's van huizenblokken, de vernieuwing of de bouw van sociale woningen, de invoering van renovatiepremies en de bouw van nieuwe woningen op initiatief van de gemeenten, de OCMW's of het Gewest.

Algemeen gezien hebben deze initiatieven een belangrijke evolutie gekend, waarbij voortaan van een globale en transversale benadering van de programma's wordt uitgegaan :

- een ruimtelijke evolutie door een deel van de inspanningen vanwege de overheid opnieuw te richten op de ruimte voor versterkte ontwikkeling van de huisvesting, zoals in 1995 bepaald door het GewOP;

- een opening naar privé-partners om gemengde acties overheid/privé op het getouw te zetten en rekenen op een stimulerend effect door de toekenning van gunsttarieven inzake renovatiepremies toegekend aan privé-personen in de zones van prioritaire programma's, gelijktijdig met acties vanwege de overheid, om een nieuwe dynamiek van ontwikkeling op gang te brengen door de oprichting van plaatselijke commissies voor geïntegreerde ontwikkeling (PCIO), waaronder de consultatieve commissie en diverse partnerships;
- een verruiming van het actieterrein tot daadwerkelijke acties gericht op de herdefiniëring van de openbare ruimte;
- sinds kort de oprichting van sociale, sportieve en culturele infrastructuren op maat van de wijken evenals het opstellen van gemengde projecten;
- een benadering waarbij de bewoners medezeggenschap krijgen.

Hierbij moet worden opgemerkt dat deze overheidsacties in de eerste plaats gericht zijn op het centrum en de eerste kroon van het gewest, in het bijzonder op de zwaar getroffen zones.

De latere uitvoering van de wijkcontracten en van de initiatiefwijken weerspiegelt deze wil om doelgericht op te treden in de meest verarmde gebieden van het gewest. Ze wijst ook op een toenemende verruiming van de initiatieven gericht op de openbare ruimte en de sociaal-economische omgeving.

Via het Sociale Impulsfonds (SIF) dat gesteund wordt door de Vlaamse Gemeenschap (jaarlijks ongeveer 7.436.805,74 € of 300 miljoen BEF), werd een extra elan gegeven aan de ontwikkeling van de stad in de meest kwetsbare wijken, door de realisatie van projecten inzake armoedebestrijding.

Ook al heeft dit beleid ertoe bijgedragen de achteruitgang van de centrale wijken af te remmen en de situatie van de armste bevolkingsgroepen te verbeteren, toch lijkt het niet het verwachte stimulerings-effect te hebben gehad of privé-investeerdere te hebben aangetrokken. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Barcelona of Lyon, steden waar de ingrepen in de openbare ruimten centraal stonden in het stadsvernieuwingsbeleid, zonder systematische ingrepen op het woningpark, wordt hieraan in het Brusselse beleid laattijdig en minder prioritaire aandacht besteed.

Bovendien lijkt Brussel niet echt in staat grote, gemengde vernieuwingsprojecten te beheren, waarbij huisvesting, economische en commerciële activiteiten worden verenigd. De ontwikkeling van de Ruimte Noord en van de omgeving van het Zuidstation heeft niet kunnen rekenen op een inzet van overheid en bedrijfsleven, zoals men die aantreft in de meeste grote Europese steden als Manchester of Berlijn bijvoorbeeld omwille van het gebrek aan instrumenten om het grondbeleid beter te controleren en de moeilijkheid om optimale partnerschappen tussen de openbare en de privé-sector in het leven te roepen. Bovendien is de overheidsinterventie op het vlak van huisvesting en economie zeer sterk begrensd en geeft soms een slecht beeld van het streven naar gemengde functies dat in de verschillende overheidsinterventie plannen van aanleg tot uitdrukking komt.

7.2. Huisvesting in Brussel

7.2.1. Een meerderheid huurders, ondanks de toename van het aantal eigenaars

Volgens de gegevens van het jaarverslag 1991, telde het gewest 489.000 woningen voor 459.973 gezinnen. Deze cijfers tonen duidelijk aan dat er een groot aantal leegstaande woningen is (+ 30.000). Het aantal is waarschijnlijk gedaald, vooral dan binnen de Vijfhoek. Nochtans is het moeilijk de precieze evolutie van de situatie te evalueren, wegens het ontbreken van krachtige statistische instrumenten. De situatie is echter niet verdwenen, want de overheid beschikt tegenwoordig slechts over weinig actiemiddelen.

De gegevens over de omvang van de gezinnen tonen op hun beurt aan dat bij een gelijkblijvende bevolking, de vraag naar woningen toeneemt, rekening houdend met de trend van gezinsbreuken en vermindering van de omvang van de gezinnen, bijzonder merkbaar in stedelijke milieus.

Tussen 1981 en 1991 is het aantal eigenaars gevoelig gestegen : van 31 % naar 38 % (volgens NIS-gegevens), en dit fenomeen zet zich verder (43 % eigenaars in '98).

Verschillende fenomenen liggen aan de basis van deze stijging :

- aankoop door jonge gezinnen die zich in Brussel vestigen;
- aankoop door buitenlandse gezinnen (immigratie en internationale ambtenaren);
- het fenomeen van de "noodaankoop", m.a.w. de aankoop die noodzakelijk is omdat men op de huurmarkt geen woning vindt die aangepast is aan de behoeften of de financiële mogelijkheden.

Het feit van eigenaar te worden, lost niet in alle gevallen het probleem op van de kwaliteit van de woningen, want sommige categorieën nieuwe eigenaars beschikken niet over een voldoende hoog inkomen om de kosten van renovatie te dragen bovenop de aankoopprijs.

Het aantal eigenaars blijft hoger in de gemeenten van de tweede kroon en het gewestelijke gemiddelde blijft onder dat van Vlaanderen (68,8 %) en Wallonië (66,3 %).

De meerderheid van de Brusselaars is dus huurder, meestal in de privé-sector.

Met meer dan 38.000 woningen vertegenwoordigt de sociale huisvesting sensu stricto 8,1 % van het Brusselse immobiliënpark of 13,5 % van het verhuurpark, met sterke variaties van de ene gemeente t.o.v. de andere. De verhouding is lager dan die van Vlaanderen (17,9 %) en van Wallonië (25,1 %).

7.2.2. Een vastgoedpark in goede staat ?

Ondanks de vernieuwingsinspanningen van openbare en privé-actoren tijdens de laatste decennia, is de kwaliteit van het Brussels woningpark ontoereikend. Volgens het onderzoek "Diversités urbaines" (een onderzoek uit 1998 bij 4.690 Brusselse gezinnen), beschikt 19 % van de woningen niet over "klein comfort", dat betekent geen badkamer en/of toilet binnenhuis (16 % in de bevolkingstelling '91), en heeft 38 % van de woningen geen centrale verwarming. Minder dan de helft van de woningen

beschikt over "groot comfort" , dat betekent een badkamer, een WC binnenhuis, centrale verwarming, een keuken van minimum 4 m2 en/of een recreatieve ruimte (terras, koer, tuin) en/of garage.

Het betreft hier gewestelijke gemiddelden die de zorgelijke situatie van de probleemwijken maskeren, waar het aantal woningen zonder klein comfort tot 56 % kan oplopen.

Hetzelfde onderzoek brengt een index naar voren van de bouwstaat, die alles zegt over de min of meer "goede gezondheid" van de woningen. Volgens deze index bevindt 1 woning op 3 zich in verbeterbare toestand (34 %) en 1 woning op 10 in ontoereikende of slechte toestand (respectievelijk 10 % en 2 %). Voor de appartementen is de toestand nog slechter : de woningen met 2 en 3 kamers vertegenwoordigen alleen al meer dan de helft van het park waarvan de staat ontoereikend of slecht is. De eigenaars-bewoners zijn in het algemeen beter gehuisvest dan de huurders (62 % van die eersten bewonen de comfortabelste woningen, slechts 35 % van de anderen).

De statistieken bevestigen dus dat er een harde kern blijft van woningen zonder comfort, onbewoonbaar en van slechte kwaliteit. De cijfers tonen duidelijk de noodzakelijkheid aan van het verderzetten van de verbetering van het bestaande woningpark.

Eenzelfde kern bestaat ook bij een groot aantal sociale woningen, waarvan vele het minimum comfort ontberen (verwarming, badkamer, warm water...) en/of in (zeer) slechte staat. Deze situatie vloeit vooral voort uit de onderinvestering in deze sector tijdens de jaren '80, het voeren van een bouwpolitiek, de slijtage van een groot deel van het park en de slechte kwaliteit van veel bouwwerken uit de jaren '60 tot '80.

De behoeften inzake renovatie en herstel van het erfgoed van sociale woningen zijn veel groter dan de financieringscapaciteit van de openbare vastgoedmaatschappijen en de kredieten die vandaag voorzien zijn in het gewestelijke budget.

Het sociale woningpark wordt ook gekenmerkt door het bestaan van veel grote gehelen, met honderden, zometertijd duizenden sociale woningen. Bovenop de eventuele noodzakelijke werken om de kwaliteit van de woningen of de gehelen te verbeteren, hebben deze gehelen ook behoefte aan interventies op het vlak van hun omgeving en inzake sociale cohesie. Deze grote gehelen vormen immers hoe langer hoe meer concentraties van kansarmen en het sociale weefsel is er dikwijls aangetast.

Naast het onderzoek "Diversités urbaines" en dat van het kadaster van de sociale woningen, dat nu plaats vindt, beschikt het gewest niet over permanente instrumenten die de woningenmarkt observeren, noch op het vlak van aanbod, van vraag, van kwaliteit of van prijs.

7.2.3. Een grote openbare inspanning

Ingevolge de sterke stijging van de huurprijzen in de jaren '90, heeft de overheid haar inspanningen gericht op de creatie van een woningpark met vastgelegde prijzen voor verhuur en verkoop. Er werden nauwkeurig becijferde doelstellingen bepaald inzake de activiteiten betreffende de bouw en de vernieuwing van woningen.

Op het vlak van de door de overheid beheerde huisvesting, telt men in de laatste tien jaar een gemiddelde van 7.000 vernieuwde of onderhouden woningen per jaar, dit is ongeveer 1.800 eenheden meer dan de

doelstellingen van het eerste GewOP. De nieuwbouw daarentegen, vertegenwoordigt ongeveer 18.000 woningen tussen 1990 en 1998, terwijl de doelstelling van het eerste GewOP zowat 27.600 eenheden bedroeg. Maar ook de bevolkingsgroei bleef onder de verwachtingen van het GewOP.

Bovendien wordt het tekort wat betreft de productie van nieuwe woningen gecompenseerd door het betere resultaat op het vlak van de renovatie. Zo is het openbare huuraanbod gestegen met ongeveer 5.500 eenheden, waarvan 1.900 op initiatief van de OVM's³⁶ en de BGHM³⁷, en de rest op initiatief van het Woningfonds, de programma's ten gunste van de gemeenten en de OCMW's (renovatie van alleenstaande gebouwen, wijkcontracten en acties tot vernieuwing van huizenblokken).

De sociale woningbureaus kenden een groei van hun park met 20 % tijdens de laatste twee jaren, maar het aantal woningen dat ze beheren (+ 600) blijft ontoereikend om aan de vraag te voldoen of invloed te hebben op de privé-verhuurmarkt.

De verschillende tegemoetkomingen voor de aankoop van woningen hebben 5.000 gezinnen met een gemiddeld laag inkomen toegelaten eigenaar te worden. Zij deden daarvoor een beroep op de volgende hulpmiddelen : hulp van de GOMB³⁸ (op 10 jaar tijd 1.000 woningen verkocht aan particulieren), bouwpremies of premies voor de aankoop van woningen op plan (1.850 premies), verkoop op voorwaarde van oprichting van woningen (hoofdstuk 2 van de wijkcontracten, kazernes) voor 850 eenheden, hypothecaire leningen van het Woningfonds (1.767 van 95 tot 2000).

Concreet zijn de door de overheid of door para-publieke instellingen ondernomen vernieuwingsprojecten vooral geconcentreerd in de gemeenten van de eerste kroon en langs de noordwestkant van de Vijfhoek. In een aantal sterk verloederde gebieden pogen zij duidelijk het gebrek aan privé-investeringen te compenseren.

De huisvestingspolitiek is eveneens op ingrijpende wijze geconditioneerd door instrumenten die buiten de invloedssfeer van de gewestelijke overheid liggen.

De vastgoedbelastingen, de hypothecaire leningen, de BTW-heffing op bouw en vernieuwbouw of de wetgeving inzake huurcontracten, vallen onder federale bevoegdheid.

De gemeenten kunnen ook een belangrijke rol spelen in dit domein : de macht van de burgemeester in de strijd tegen de verkrotting is groot, maar wordt weinig toegepast en het vastgoedpatrimonium dat ze rechtstreeks of via het OCMW of een fonds beheren, is niet te verwaarlozen maar wordt soms weinig gevaloriseerd.

Hoewel het gewest over talrijke interventie-instrumenten beschikt (VIHT, aankooppremie, renovatiepremie, Sociale Woningbureaus, hypothecaire leningen en huurtoelagen van het Woningfonds, sociale huisvesting, initiatief van de GOMB inzake stadsvernieuwing, subsidies aan de gemeenten en de OCMW's voor de vernieuwing van geïsoleerde gebouwen, bepaling van de roerende voorheffing, GSV), worden deze niet gecoördineerd.

7.2.4. Een keurige woning binnen bereik... maar niet van iedereen

Volgens het jaarlijks verslag over de armoede blijft de toegang tot de huisvesting voor gezinnen met een zwak sociaal-economisch profiel, evenwel moeilijk in Brussel. De prijzen van de woningen van middelmatige en lage kwaliteit is in veel gevallen te hoog, rekening houdend met de financiële mogelijkheden van de betrokken doelgroep, vooral dan voor de kleine woningen. Bovendien ontsnappen veel woningen aan het klassieke huurcircuit.

De overheid beschikt slechts over weinig interventiemiddelen op deze nochtans dominante sector van de markt.

De sociale huisvesting kan niet aan de vraag van het publiek voldoen, dat nochtans aan de toelatingsvoorwaarden voldoet en meer en meer moeilijkheden kent om in de privé-sector te huren. Tussen 15.000 en 25.000 personen zijn ingeschreven op de wachtlijsten (daar zijn soms dubbele inschrijvingen inbegrepen).

Sinds vele jaren verergert en versnelt de armoede van de huurders en kandidaat-huurders van sociale woningen. Omdat de toegang tot de sociale huisvesting voorbehouden is voor hen die haar het meest nodig hebben en slechts over (zeer) geringe inkomsten beschikken, zijn de negatieve gevolgen voor de financiële gezondheid van de OVM's duidelijk, want zij zien hun huurinkomsten en investeringscapaciteit dalen. Voor het gewestelijk budget betekent dat toenemende interventies (gewestelijke solidariteitsbijdrage, vermindering voor kinderen ten laste...) zonder uitbreiding van het sociale huurpark.

Het residentiële immobiliënpark in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is evenwichtig verdeeld over appartementen (49 %) en huizen, in tegenstelling tot het woningenpark in de rand dat vooral uit huizen bestaat (85 %).

We zien een progressieve convergentie van de prijzen van residentieel vastgoed in Brussel en de rand. Voor wat de appartementen betreft, zijn de prijzen vergelijkbaar, terwijl een verschil blijft bestaan voor de kleine en middelgrote ééngezinswoningen en vooral voor de grote ééngezinswoningen en de bouwgronden (verschil tot 80 %).

Deze convergentie tussen Brussel en de rand verhult echter niet de grote verschillen binnen het gewest. De gemeenten van het Zuidoosten kennen inderdaad prijzen die veel hoger zijn dan die in het centrum, terwijl de tweede kroon in het Westen zich in het midden bevindt. Op schaal van de ex-provincie Brabant is het interessant vast te stellen dat de gewestgrenzen weinig invloed hebben op de vastgoedmarkt, terwijl de kanaalzone met een ernstige handicap inzake aantrekkelijkheid moet afrekenen.

Zoals de illustratie hieronder suggereert, is het residentiële vastgoed duurder in Berlijn, Parijs en zelfs Maastricht dan in Brussel. De prijzen zijn hoger en de variaties in type groter. De kosten voor bouw, zonder grond, zijn lager dan de verkoopprijs³⁹, in die mate dat de residentiële functie minder zwak lijkt dan in Brussel, uit economisch standpunt.

Hoewel Brussel op internationaal niveau als goedkoop kan beschouwd worden voor residentieel vastgoed, is de toegang tot eigendom nog altijd moeilijk voor grote segmenten van de bevolking, vooral dan de grote gezinnen die niet over voldoende hoge inkomsten beschikken of voor jonge koppels met gemiddeld inkomen. Dit toont aan hoe broodnodig de overheidssteun in een stad zoals Brussel wel is, wil men een eigen woning kunnen aanschaffen.

Het zo goed als onbestaande verschil tussen de gemiddelde verkoopprijs van de goederen en de kosten voor de constructie van dezelfde goederen in een aantal delen van de hoofdstad, gaat dikwijls samen met een degradatie van het behoudweefsel. De gemiddelde bouw-/renovatiekosten liggen in Brussel hoger dan de gemiddelde verkoopprijzen voor middenklassewoningen, en dat zowel voor nieuwe als voor oude woningen. De residentiële investering is slechts rendabel in bepaalde segmenten van de markt (woningen met een verkoopprijs boven het gemiddelde) en in bepaalde delen van het gewestelijk grondgebied (bijvoorbeeld in de tweede kroon of voor karakterhuizen in het centrum). Voor het overige berust de vernieuwing van het park van middenklassewoningen dus hoofdzakelijk op de investering van particulieren en de overheidsinterventie in het kader van een matiging van de aankoop- en huurprijzen van de middenklassewoningen. Dit ingrijpen door de overheid is gunstig voor het behoud van een bevolking met lagere middeninkomens in de stad, die anders grote moeilijkheden zou ondervinden om een woning te vinden. Toch moet worden opgemerkt dat deze ingreep door de overheid een prijs heeft en beperkingen kent inzake het aanbod van nieuwe of gerenoveerde woningen, en geen toegang biedt tot de aldus geproduceerde woningen voor gezinnen waarvan het inkomen net boven de inkomensgrens ligt en die bijgevolg worden aangetrokken door de Rand.

7.3. De geïntegreerde renovatie van bestaande gebouwen

Rekening houdend met de verloedering van de centrale wijken en met de talrijke uitdagingen aldaar, hebben de Brusselse overheden geleidelijk aan een meer globaal renovatiebeleid opgezet, dat ook slaat op de openbare ruimte en de sociaal-economische interventie. Omwille van beperkte budgettaire middelen moest de vermeerdering van de actiemechanismen gepaard gaan met een betere geografische targeting.

Teneinde de stadsfuncties in de kansarme wijken te herstellen, heeft het Gewest in 1994 de Wijkcontracten uitgewerkt ter vervanging van de renovatieprogramma's van de blokken. In tegenstelling tot de oude programma's die zich vooral toespitsten op de huisvesting, gaat het nu over een globaler stadsvernieuwingsbeleid dat uitgebreid werd naar de openbare ruimte toe en tevens een sociaal luik bevat gericht op de versterking van de sociale cohesie van de wijk.

Na de rellen in Anderlecht in 1997 werden spoedprogramma's voor wijken in moeilijkheden opgezet ter aanvulling van de Wijkcontracten. Deze programma's heten "Initiatiefwijken" en hebben tot doel de levensomgeving te verbeteren en de maatschappelijke cohesie te vergroten, en dit binnen een bepaalde perimeter. Het gaat vooral om acties met betrekking tot de openbare ruimte en de gevelverfraaiing maar ook tot wijkuitrustingen.

De logica van het stadsvernieuwingsbeleid in de wijken is hoe langer hoe meer geïntegreerd. Dankzij een wijziging van de ordonnantie betreffende de

wijkcontracten kon in het jaar 2000 hun toepassingsfeer ook slaan op de sociaal-economische sector via gemengde projecten en buurtinfrastructuren.

Deze mechanismen worden immers aangevuld door middel van interventies gevoerd in samenwerking met de Europese Commissie (Urban, Doelstelling 2) die zich specifiek toespitsen op de plaatselijke economische ontwikkeling (ondernemingscentra, plaatselijke economiekantoren, sociaal-economische projecten, microkredieten,...).

Misschien is het nog te vroeg om de resultaten van de nieuwe initiatieven te kunnen aankaarten. Maar feit is, dat zowel het stadsmilieu als de gebouwen in de betrokken wijken verbeterd zijn. Nochtans heeft het immers geen duidelijk stimulerings-effect met zich kunnen brengen teneinde na de inwerkingtreding van de wijkcontracten een autonome wijkdynamiek te creëren. De sociale indicatoren in de betrokken wijken blijven achteruitgaan.

De Grondregie is opgericht bij ordonnantie. Haar taken bestaan in het beheer en de opwaardering van het privé-erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In 1977 is een atlas van de gewestelijke eigendommen opgesteld waaruit blijkt dat het gewest beschikt over een eerder gevarieerd erfgoed beschikt dat is ontstaan uit de verschillende fases van de staatshervorming. Een aantal paragewestelijke organisaties beschikken over een beperkt recht van voorkoop (GOMB, BGHM), dat nuttig kan zijn in het kader van de initiatieven van deze organisaties. Het zou een goede zaak zijn dit systeem uit te breiden, zodat het een instrument wordt om pogingen tot grondspeculatie tegen te gaan of om het beheer van grote stedenbouwkundige projecten te vergemakkelijken.

Er dient ook op gewezen te worden dat belangrijke initiatieven voor de ontwikkeling van residentiële vastgoedprojecten zijn ontstaan op de terreinen van vroegere kazernes en dat deze projecten mogelijk waren door het grondbeheer dat in de handen van het gewest is overgegaan en door het Europees programma KONVERS. Hoe dan ook, de stedenbouwkundige initiatieven op deze terreinen hebben vertraging opgelopen en deze programma's worden ook vandaag nog verdergezet.

7.4. "Terugkeer naar de oude wijken"... een nog kleinschalige tendens in Brussel

Sinds een paar jaren is in verschillende Europese steden een tendens van terugkeer naar de stad merkbaar. Het vloeit voort uit het verwerpen van een gebanaliseerd modern comfort en het streven naar karakterelementen aanwezig in de oude stadscentra.

Vanzelfsprekend is deze dynamiek meer voelbaar in de kunststeden, maar ontwikkelt zich ook in sommige steden of oude industriewijken, bijvoorbeeld via het fenomeen van de "lofts".

De tendens uit zich eerst en vooral in het feit dat de bevolking opnieuw in volkswijken of verlaten wijken komt wonen. De eerste "pioniers" op dat vlak zijn over het algemeen kunstenaars en jonge mensen. Op een eerste golf volgt meestal de terugkeer van meer klassieke burgerlijke bevolkingsgroepen die zich dan in historische gebouwen vestigen.

Dit fenomeen heeft zich ontwikkeld in de Parijse "Marais"-wijk, in de Docklands van Londen en Liverpool, in sommige Amsterdamse en Antwerpse wijken,... en gaat niet noodzakelijkerwijs gepaard met een toename van de bevolking, omdat de onderliggende filosofie de ruimte en de inscenering in de hand werkt, en dus een minder dichte bevolking. Uitsluitend wanneer

onbewoonde bouwvallige gebouwen of verlaten industriële of ambachtelijke gebouwen of collectieve uitrustingen gerenoveerd worden, groeit het aantal bewoners.

De terugkeer naar oude wijken gaat ook niet systematisch gepaard met een hoger inkomen van de bewoners, omdat jongere bevolkingsgroepen betrokken worden, wier sociaal-economisch statuut (behaald diploma, sociale afkomst, ...) hoger is dan het inkomen als dusdanig. Wanneer de eerste pioniers nu eenmaal geleidelijk aan vervangen worden door andere bevolkingscategorieën, kunnen dan hogere inkomsten worden vastgesteld. Dit dynamisch stadsproces kan migreren van de ene wijk naar andere stadswijken. Op grote schaal kan een groter "terug naar de stad" - fenomeen worden waargenomen.

Zonder begeleiding kan dergelijke tendens een nadelige toename van de immobiliënprijzen met zich brengen. Zonder begeleidingsmaatregelen kunnen de minst bedeelde bevolkingsgroepen het slachtoffer worden van een verdrijvingseffect en derhalve uit deze wijken verdwijnen.

In Brussel is dezelfde tendens merkbaar, maar minder omvangrijk dan in andere Belgische of Europese steden.

In Brussel was het fenomeen in de eerste plaats commercieel (en trof ook de horecasector) rond de Dansaartstraat, de Hoogstraat en de Blaesstraat, het Kasteelheerplein, de Zavel, de Sint-Gorikshallen, ...

Meer recentelijk lijkt een reeks vastgoedprojecten en individuele renovaties aan te tonen dat het huisvestingsfenomeen zich aan het uitbreiden is (Jacqmotte Ruimte, Kartuizersstraat, ...) Een marketinginspanning - zeldzaam feit in ons gewest -, werd ook vrij succesvol geleverd door de Vijfhoekdelegatie rond het thema "Waarom in the 'middle of nowhere' wonen als men in het centrum van het centrum kan leven".

De promotiecampagne "Wonen in Brussel" gelanceerd door de VGC is een succes geweest.

Andere initiatieven, zoals het project "Quartier Latin" voor universiteiten en hogescholen, strekken ertoe om de studenten aangepaste residentiële levensomstandigheden te geven.

De voortekenen van de terugkeer naar de stad zijn thans zichtbaar in sommige wijken van Brussel-stad. Omdat het fenomeen echter nog kleinschalig is, gaat het niet gepaard met een verhoging van het inkomen. Zoals de hierna afgedrukte kaart het suggereert, geniet vooral het oostelijk gedeelte van de eerste kroon (Elsene, Sint-Gillis betere woonwijk, Etterbeek) evenals een deel van de Vijfhoek van dit fenomeen. In de gemeente Schaarbeek, met haar groot immobiliënpark met karakter is de dynamiek minder zichtbaar. Hoewel een zeer rijk industrieel erfgoed langs het kanaal te vinden is, kon het verpauperingsproces niet worden ingedijkt.

Uit slechts een paar aparte voorbeelden (bijvoorbeeld de Plan K-schouwburg) valt uit te maken dat externe bevolkingsgroepen aangetrokken worden door deze wijk.

Het feit dat de inkomsten laag blijven in de wijken met marginale residentiële stimuleringsfenomenen, en dat het verhuispercentage in deze wijken zeer hoog is, geeft aan dat sommige Brusselse wijken waarschijnlijk te kampen hebben met een "overgangsfenomeen". Bij de aanvang van het beroepsleven herontdekt een jonge bevolkingsgroep met een hoog of gemiddeld sociaal-economisch niveau de oude wijken van Sint-Gillis, de Vijfhoek of Elsene. Naarmate hun inkomen hoger en hun gezin groter

wordt, zouden de nieuwe bewoners deze wijken echter wel eens kunnen verlaten als men in de desbetreffende wijken niet zorgt voor een toereikende levenskwaliteit.

Dergelijke transitwijken vormen vast en zeker een troef voor Brussel voor zover een eerste residentiële vestiging binnen het gewest wordt verzekerd. Stedelijke wijken zullen niettemin moeten worden ontwikkeld zodat deze bewoners ook in hun latere levensfasen kunnen worden opgevangen.

Hoe gering de stadsterugkeer in Brussel is tegenover andere steden zoals Parijs, Gent, Amsterdam, Lyon of Barcelona valt uit te maken uit de geschiedenis van de Brusselse stadsrenovatie. In tegenstelling met steden met een rehabilitatiestrategie van centrale wijken gebaseerd op de verbetering van de openbare ruimte, heeft Brussel de huisvestingsrenovatie en de sociale huisvesting⁴⁰ in het bijzonder lang in de hand gewerkt zonder voldoende rekening te houden met het stadsmilieu. Vanzelfsprekend stemden die beleidslijnen overeen met de aanvraag, maar misschien hierdoor werd de natuurlijke dualiteitstendens tussen de eerste en de tweede kroon nog feller.

7.5. De vernieuwing van de openbare ruimte

Sinds een aantal jaren heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een reeks instrumenten en initiatieven ontwikkeld om tot een beter levenskader te komen : het Handboek van de openbare ruimten (1995-1996), de Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening (titels 6 en 7) of het Richtschema voor de verlichting (1996-1997) zijn allemaal initiatieven die getuigen van de groeiende belangstelling voor de openbare inrichting en van de wil om een begin te maken met de harmonisering ervan. Deze tendens wordt nog bevestigd door de hervorming van het premiestelsel voor de reiniging van gevels, om zo het aantal en het type van de initiatieven uit te breiden.

Deze positieve evolutie mag echter niet doen vergeten dat er nog steeds moeilijkheden zijn. Het globale en zichtbare resultaat blijft immers nog onvoldoende. Het grote aantal betrokken partijen is ongetwijfeld de voornaamste reden voor de traagheid van de procedures inzake subsidiemechanismen van de gemeenten en het beheer van het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Behalve dit fundamentele aspect is er echter ook een gebrek aan investeringen op gemeentelijk niveau. Wat het gewest betreft moet in het kader van het samenwerkingsakkoord worden vastgesteld dat niet alle beschikbare kredieten worden aangewend omwille van een gebrek aan consensus over de projecten en de te ingewikkelde procedures.

Naast de kwantitatieve doelstellingen inzake huisvesting en vernieuwing ontwikkelt het eerste GewOP ook kwalitatieve doelstellingen op vier domeinen inzake stadsverfraaiing :

- de bescherming en herwaardering van het architecturaal en natuurlijk erfgoed;
- de herinrichting van de openbare ruimten;
- de bescherming van de groene ruimten en de begroening van de

stad;

- het groene en blauwe netwerk.

Concreet zijn er drie grote concepten ontwikkeld met een impact op de openbare ruimte :

- de structurerende ruimten;
- de stadspoorten;
- de perimeters van culturele, historische of esthetische waarde en voor stadsverfraaiing (GCHEWS).

Uitgaande van deze structurerende ruimten is het gewestelijk beleid voor stadsverfraaiing ontworpen. Zij omvatten het volledige gewestelijke wegennet en een aantal gemeentewegen.

Het begrip "structurerende ruimte" heeft succes gekend, want in 1996 heeft het Bestuur van de Uitrusting en van het Vervoerbeleid (BUV) ervoor gekozen voorrang te verlenen aan het werken met assen voor de heraanleg van de stad, meer bepaald in de heraanleg van de verkeersassen, waarbij rekening wordt gehouden met het volledige tracé van de verkeersaders en alle facetten van de openbare ruimte worden geïntegreerd.

Deze positieve evolutie moet echter worden genuanceerd, vermits op de 24 structurerende ruimten die als prioritair worden beschouwd in het eerste GewOP, er slechts 9 volledig en 6 gedeeltelijk zijn gerealiseerd naargelang de mogelijkheden.

Van de 21 geplande stadspoorten in het eerste GewOP zijn er slechts 3 gerealiseerd in het kader van het programma voor de plaatsing van kunstwerken in de stedelijke ruimte.

In dit stadium van herinrichting door de gewestoverheid is de betrokkenheid van het publiek nog te afwezig, vooral inzake de installatie van kunstwerken. Voorbeelden van actieve participatie van de inwoners in deze activiteiten bestaan in andere steden, zoals in Nederland of Kopenhagen : de selectiecommissie maakt een preselectie van artiesten, en vervolgens kunnen de inwoners ofwel een keuze maken uit bestaande werken, ofwel een kunstenaar aanwijzen waarmee ze samen een nieuw project uitwerken.

Deze geografische planning van de grote plannen op gewestelijk niveau gaat gepaard met verschillende instrumenten voor de uitvoering ervan, zoals :

- het uiterst belangrijke signalisatienetwerk op de gewestelijke assen, dat in 1990 is aangevat, is nu, met uitzondering van enkele wijken, voltooid. Sinds 1998 bestudeert het gewest de plaatsing van een signalisatie van secundair niveau bestaande uit een homogeen detectiesysteem op het niveau van de gemeente of de wijk. Er is ook een tertiaire signalisatie op wijkniveau gepland;
- het Handboek van de openbare ruimten (1995-1996), dat tot doel heeft algemene aanbevelingen op te stellen bestemd voor alle bij de openbare ruimte betrokken partijen. Niet alle partijen houden daar echter rekening mee en de homogeniteit in de realisaties is nog steeds niet bereikt. Het verplichte karakter en de uitvoeringsmaatregelen van dit document zijn immers niet opgesteld onder de vorm van een gedragscode. Het heeft slechts een verplicht

karakter voor projecten die gewestelijke financiële steun genieten, wat een verklaring kan zijn voor het feit dat talrijke gemeentelijke projecten niet in overeenstemming kunnen worden gebracht met deze aanbevelingen. Het succes van de ondernemingen te Lyon, Amsterdam en Barcelona heeft aangetoond dat het noodzakelijk is een catalogoog samen te stellen inzake stadsmeubilair, aanplantingen, openbare verlichting,... die aan de overheden wordt opgelegd;

- het Richtschema voor de verlichting (1997-1998) dat tot doel heeft de hoedanigheid van het nachtelijk beeld en de beheersing van de verlichting op gewestelijk niveau te doen overeenstemmen. Dit lichtplan wordt langzaam gerealiseerd naargelang de mogelijkheden en de heraanleg van nieuwe gehelen;
- de Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening (GSV) (januari 2000) die, in titel VI, tot doel heeft de principes te bepalen voor de plaatsing van de reclame-inrichtingen en de uithangborden die zichtbaar zijn vanaf de openbare ruimte en, in titel VII, beoogt minimale basisregels op te leggen voor de juiste aanleg van de weg voor alle weggebruikers. Dit instrument is nog te recent om een oordeel te vellen over de efficiëntie ervan;
- de realisatie en implementatie van de eerste stukken "Stadswandelingen"⁴¹;
- het groene netwerk waarvan de uitvoering is toevertrouwd aan het BIM, zowel op het niveau van de recreatieve parken, vooral in het centrum en in de 1e kroon, en aan het BUV en de gemeenten inzake de aanplantingen langs het wegennet.

Op verschillende domeinen daarentegen is nog geen globale aanpak en benadering gevonden, zoals bijvoorbeeld een voor het gewest typisch stadsmeubilair, de integratie van kunstwerken in de stedelijke ruimte of een beleid van controle op het gebruik van de ruimte. Bovendien werden verscheidene doelstellingen van het eerste GewOP nog niet in voldoende mate gerealiseerd :

- de specialisatie van de wegen en meer bepaald de ontrading van het transitverkeer in de woonwijken;
- de beheersing van het parkeren en meer bepaald de ontrading van het langparkeren op de weg, de bescherming van de parkeergelegenheid voor de buurtbewoners, de aanpassing van de parkeertarieven ter financiering van het mobiliteitsbeleid.

Deze tekortkomingen zijn nefast voor de bewoonbaarheid van de wijken, in de eerste plaats in de Vijfhoek en de eerste kroon.

Bovendien zijn de investeringen van de laatste jaren onvoldoende om de open wonden te helen van te veel jaren grote infrastructuurwerken, zoals de aanleg van de metro. De talrijke en overal verspreide werken roepen het beeld op van een stad waarin onophoudelijk wordt gewerkt. Nochtans hebben de ordonnantie "coördinatie van de werken", een nauwgezet beheer van de termijnen van de werken en een verbetering van het uitzicht ervan, geleid tot belangrijke veranderingen.

Er wordt ook groot belang gehecht aan de verfraaiing van de gewestelijke wegen en de openbare ruimten door de inplanting van groene zones. Het BUV heeft ook een globale visie ontwikkeld met de betrekking tot de problematiek van de boomaanplantingen langs de weg. "La Logique Verte"

stelt een plan op voor de bescherming en de ontwikkeling van de laanbeplantingen die vaak meer dan honderd jaar oud zijn en kenmerkend voor het landschap van het Hoofdstedelijk Gewest. Bij de 20.000 geregistreerde bomen komen er jaarlijks 750 tot 1000 hoogstammige bomen bij. In het voorbije seizoen werden 1.300 nieuwe hoogstammige bomen langs de gewestelijke wegen geplant. Het onderhoud dat vaak verwaarloosd was, heeft een nieuw élan gekregen en dat vooral langs de hoofdwegen dichtbij het centrum van het gewest. Deze keuze moet verdergezet en versterkt worden.

Naar het voorbeeld van wat in andere steden gebeurt is het noodzakelijk dat in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een echt beleid inzake openbare ruimten ontstaat. In Lyon is een "service espaces publiques" ontwikkeld binnen de administratie, Barcelona gaat uit van een complementariteit tussen de verschillende administratieve diensten en de professionals inzake architectuur en stedenbouw, wat de ontwikkeling van soepele en operationele instrumenten voor planning en actie mogelijk heeft gemaakt. In Amsterdam biedt een soepel en goed ingeburgerd beleid van planning een reële toekomstvisie voor de volgende 20 jaar. Het is ook gestoeld op een zeer duidelijke taakverdeling tussen de professionals en de gekozen mandatarissen en strekt ertoe een vorm van decentralisering op basis van wijken te bevorderen, wat de samenhang binnen de betrokken wijken ten goede komt.

Wat de human resources betreft, heeft Brussel een tekort aan hooggespecialiseerd personeel. Het programma van de initiatieven en de middelen inzake de openbare ruimten is behalve in de intenties van het eerste GewOP niet openbaar gemaakt. Daarom ook lijkt het of de uitgevoerde werken ontstaan zijn uit toevalligheden en niet zozeer het concreet resultaat zijn van een politieke wil met de verbetering van de kwaliteit en het imago van de stad als duidelijk doel. Zowel op het niveau van de gemeenten als van het samenwerkingsakkoord is er een tekort aan administratief en technisch personeel voor het beheer van de projecten en hun degelijke integratie in het stadsweefsel.

Er is weliswaar een gevoelige verbetering van de kwaliteit van de openbare ruimten van het gewest merkbaar dankzij de belangrijke investeringen van het Gewest en de Federale Staat, maar men dient ook vast te stellen dat de investeringen van de gemeenten nog ontoereikend zijn om het jarenlange structurele tekort aan investeringen in de openbare ruimte te compenseren.

7.6. Het behoud van het erfgoed

Het beheer van het erfgoed op gewestelijk niveau valt samen met een brede bewustwording van het belang ervan bij de bevolking en de overheid. De oude wet van 1931 inzake Monumenten en Landschappen is in 1993 vervangen door een meer aangepaste gewestelijke ordonnantie. Als de nieuwe maatregelen al effect hadden op de bewustwording van de waarde van het erfgoed, kan men even stellig beweren dat sommige leemten zich nog steeds laten voelen. Het ontbreken tot op vandaag van een volledige inventaris, die nochtans beschouwd wordt als één van de drie beschermingsmodi (inventaris, inschrijving op de bewaarlijst, bescherming) maakt de bescherming van een hele reeks Brusselse gebouwen moeilijk, hoewel hun belang algemeen erkend wordt.

Bovendien zijn sommige complexe procedures, zoals de noodzaak van een dubbele vergunning (erfgoed en stedenbouw) om te kunnen werken in een beschermd gebouw, de oorzaak geweest van conflicten en misverstanden over de zin van de bescherming. In Brussel is er inderdaad nog altijd geen

"fierheid" over het bezitten van een beschermd gebouw, want al te dikwijls wordt deze bescherming door de eigenaar als een beperking ervaren. Ook al functioneert het gewestelijk mechanisme voor toezicht en vaststelling van inbreuken inzake stedenbouw en erfgoed op correcte wijze (meer bepaald via de beëdigde gemeentelijke ambtenaren en de mogelijkheid om administratieve boetes inzake stedenbouw op te leggen), toch dient men een zekere laksheid vast te stellen bij het Parket inzake de strafrechtelijke vervolging, behalve wanneer het gewest zich burgerlijke partij stelt. Deze situatie houdt rechtsreeks verband met de slechte werking van het Brussels gerecht dat te wijten is aan een chronisch tekort aan personeel en financiële middelen om deze taken in Brussel uit te voeren.

7.6.1. Bescherming en stedenbouwkundig beheer van het erfgoed

Inzake wettelijke bescherming van het vastgoed, is het aantal beschermde of op de bewaarlijst ingeschreven gebouwen verviervoudigd tussen 1989 (274 beschermde gebouwen) en 1999 (meer dan 1200 beschermde gebouwen). Deze ontwikkeling heeft vooral plaatsgevonden sinds de toepassing van de nieuwe gewestelijke ordonnantie van 1993.

Een nieuw feit daarbij was dat de gewestelijke wetgeving toeliet de notie "architecturaal geheel" in rekening te brengen en alzo verschillende gebouwen van een geheel simultaan te beschermen. Als we rekening houden met de bescherming die voor 1999 van kracht werd voor grote gehelen van tuinvijken, is het aantal beschermde gebouwen verveelvoudigd sinds 1989.

De stedenbouwkundige werkinstrumenten zoals de GCHEWS, de gemeentelijke stedenbouwkundige zonale verordeningen, alsook sommige voorschriften van de BBP's, laten bovendien toe rekening te houden met het erfgoedbelang van deze gebieden van de gewestruimte.

De realisatie van wetenschappelijke inventarissen die het hele gewestelijke territorium dekken, maakt het mogelijk over een kennisinstrument te beschikken van het gewestelijke erfgoed. De inventarissen van Sint-Joost, Etterbeek en de Brusselse Vijfhoek zijn al opgesteld, terwijl die van Sint-Gillis opgesteld wordt. Een bijzondere inspanning is nog nodig om het Brussels Hoofdstedelijk Gewest binnen een aanvaardbare termijn over deze inventarissen te laten beschikken.

In 1997 stelde de Regering voor alle gebouwen van de Grote Markt van Brussel te laten inschrijven op de lijst "Werelderfgoed" van de Unesco. Deze inschrijving is gebeurd in december 1998. In 1999 werden de belangrijkste gebouwen in de stijl "art nouveau" van de architect Victor Horta voorgesteld. Dit verzoek werd einde 2000 goedgekeurd.

7.6.2. Onderhoud van het erfgoed

De toename van het aantal wettelijke beschermingsprocedures heeft een gevoelige stijging veroorzaakt van het aantal aanvragen voor werken aan beschermde gebouwen. De bedragen van de vóór 1989 aan werken toegekende subsidies waren erg laag en zijn na de gewestvorming gevoelig gestegen.

Tussen 1989 en 1999 heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest niet alle noden kunnen lenigen op het vlak van de vernieuwing van het Brussels erfgoed. Dit is immers grotendeels in handen van de plaatselijke besturen en een aantal werken waren zo omvangrijk dat het bedrag van de subsidies

soms de volledige jaarlijkse begroting overschreed. Recent is door het gewest een zeer grote begrotingsinspanning geleverd waarbij de bedragen bijna verdrievoudigd zijn. In de toekomst zou dit moeten volstaan om het hoofd te bieden aan zeer belangrijke noden.

Wat het behoud van het erfgoed betreft, heeft een studie uit 1996 aangetoond dat een aantal beschermde goederen onbewoond of slecht onderhouden waren. In extreme gevallen is het gewest in de plaats van de eigenaar getreden en heeft zij ambtshalve instandhoudingswerken laten uitvoeren. We stellen vast dat in Brussel een dienst van monumentenbeheer zoals de "Monumentenwacht" in Vlaanderen ontbreekt, om permanent over het onderhoud van monumenten te waken.

Tenslotte blijft de staat van het beschermde erfgoed een reëel probleem, evenals de waardering ervan in de stadswandelingen.

7.6.3. Archeologie

De "Atlassen van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel" vormen een archeologische inventaris van de Brusselse gemeenten. Zij zijn op initiatief van het Gewest samengesteld door de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis en bevatten een archeologische kaart opgesteld op basis van een inventaris van ontdekkingen en een kaart van vernielingsgraad van de ondergrond opgesteld op basis van gegevens die op het terrein of in archieven verzameld zijn. Deze kaarten en de teksten die tot op heden voor 11 gemeenten zijn uitgevoerd (gedeeltelijk voor de stad Brussel), laten een evaluatie toe van de risico's op vernietiging van archeologische sites bij de uitvoering van werken. Dossiers met een archeologische implicatie worden door de administratie behandeld in het kader van de aanvragen van een stedenbouwkundige vergunning.

Naast het beheer van de archeologische atlanten en de wettelijke bescherming van de archeologische sites, heeft het gewest sinds 1989 de opdracht gegeven tot opgravingen en sonderingen die vóór de aanvang van stedenbouwkundige werken zijn uitgevoerd.

---

³⁵ Het woord "verbrusseling" slaat op de vernietiging van het traditionele stadsweefsel ten voordele van een bepaalde visie op moderniteit : de aanleg van wegen (infrastructuren) en kantoorcomplexen in volle centrum... Het is een uiting van het conflict tussen de economische en hoofdstedelijke functie enerzijds, en de residentiële functie anderzijds (BCG).

³⁶ OVM : Openbare Vastgoedmaatschappij OVM : Openbare Vastgoedmaatschappij

³⁷ BGHM : Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij N.V. van openbaar nut.

³⁸ GOMB : Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

³⁹ Het verschil tussen de verkoopprijs en de bouwpreis kan geïnterpreteerd worden als een schatting van de waarde van de bouwgrond, en dus van de aantrekkelijkheid van de zone.

⁴⁰ Zie studies van CREAT en AGORA.

⁴¹ Sint-Goriksplein, Van Praetstraat, toegang tot het Egmontpark, Stefaniaplein, flessenhals Louizalaan, Louizaplein, Vierarmensstraat, Poelaertplein, Koningsplein, Sint-Jansplein en het Oude Korenmarkt, Keizerslaan, Dinantstraat en Dinantplein, Eikenstraat, Rozendaal, Devauxstraat en Sint-Katelijnestraat

8. Een leefmilieu dat beter wordt, maar toch een bekommernis van de Brusselaars blijft

8.1. De milieubekommernissen van de Brusselaars

Of het nu gaat om de keuze van een woonplaats of om de nadelen van het wonen in de stad, de kwaliteit van het milieu, het lawaai, de netheid en de luchtvervuiling worden door de Brusselaars steevast als hoofdbekommernissen naar voor gebracht. Dat kan men opmaken uit verschillende enquêtes en peilingen⁴² die de laatste tien jaar werden uitgevoerd.

Volgens de Brusselaars (75 % van de ondervraagde personen) is het autoverkeer de belangrijkste oorzaak van de verloedering en de teloorgang van het milieu. Vanuit deze optiek lijkt de bevolking bereid om een aantal restricties van het autoverkeer in Brussel te aanvaarden,. Er werd eveneens vastgesteld dat groene zones een essentieel element zijn die bijdragen tot een positieve perceptie van het milieu.

Een ordonnantie van 25.03.1999 maakt de toepassing van administratieve boetes mogelijk inzake leefmilieu indien het Parket beslist de vastgestelde overtreding niet strafrechtelijk te vervolgen of indien geen enkele beslissing tot vervolging genomen werd binnen een termijn van 6 maanden.

8.2. De groenvoorzieningen

8.2.1. Typologie van de groenvoorzieningen

Brussel biedt een equivalente verhouding bebouwde en "groene zones". De samenstelling van deze "groene zones" moet echter nauwlettend geanalyseerd worden. De onderstaande figuur geeft de verhouding weer van de verschillende types groenvoorzieningen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, geïnventariseerd in 1997 (Grijseels, 1998). Zo kunnen we aanhalen dat 20 % van de betreffende groenvoorzieningen valt onder bosgebied in de stadsrand (voornamelijk het Zoniënwood) en dat het aandeel van de private groene ruimten of beperkt toegankelijke groenvoorzieningen (tussen 42 % en 60 % van de geïnventariseerde groene ruimten) bijzonder groot is in Brussel. In totaal beslaan de publieke parken een oppervlakte van 1.044 ha, dit is ongeveer 6 % van de gewestoppervlakte. Bovendien werden er 16 gewestelijke natuurreservaten aangelegd (115 ha).

Hoewel de grotere privé-domeinen, spoorwegbermen en, in mindere mate, groene binnenkoeren of sommige kerkhoven bijdragen tot de aanwezigheid

en het behoud van de biodiversiteit in de stad, spreekt het vanzelf dat hun maatschappelijke impact beperkt is.

Het BIM heeft tijdens de periode 1998-2000 de inventaris bijgewerkt van alle gewestelijke sites met een biologische of hoogbiologische waarde in het hele gewest. Het gewest beschikt hiermee over een instrument waarmee het exact de biologische waarde van ieder terrein van zijn grondgebied kan bepalen.

8.2.2. Beheer van de Parken

Omdat de talrijke groenen ruimten zich in een belabberde staat bevonden, heeft de overheid de laatste tien jaar steeds meer geïnvesteerd in een verbetering ervan, of het nu gaat om een heraanleg, zoals bijvoorbeeld de Kruidtuin of het park van Brussel, of om een kwaliteitsvol onderhoud op basis van verschillende beheersprincipes op een moment dat het biologisch potentieel dat rechtvaardigde.

Toch zijn er nog belangrijke investeringen nodig, vooral op het vlak van gemeentelijke groenvoorzieningen die over onvoldoende middelen beschikken om het kwaliteitsniveau van groenvoorzieningen van andere Europese grootsteden te evenaren. Bovendien wachten een aantal groenvoorzieningen die eigendom zijn van de staat (bv. het Jubelpark) nog steeds op de nodige financiële middelen om heringericht te worden conform de verplichtingen van de eigenaar.

8.2.3. Ruimtelijke verdeling

Zoals duidelijk wordt na een blik op de kaart, is de ingroening erg ongelijkmatig verdeeld over de verschillende gemeenten : 10 % van het oppervlak van de stadskernen in de Vijfhoek, tegenover 30 % van de huizenblokken in de eerste kroon en 71 % in de tweede kroon.

8.2.4. Het Groene Netwerk

Het concept "groen netwerk" werd in 1999 in het leven geroepen door het GewOP (kaart 4 van het GewOP)⁴³, en biedt een antwoord op dit ruimtelijke onevenwicht. Maar het vormt eveneens een planningshulpmiddel om tegemoet te komen aan de vragen van de inwoners. De belangrijkste objectieven zijn :

- aangename en groene openbare zones aanleggen;
- de mobiliteit van voetgangers en fietsers verbeteren;
- het stadsuitzicht verfraaien;
- het natuurlijk erfgoed bewaren en een hogere biodiversiteit realiseren.

In overeenstemming met de afbakeningslijn van de groene zones en de aanleg van groenvoorzieningen heeft het BIM de afgelopen tien jaar verscheidene buurtparken aangelegd (bijvoorbeeld het Bonneviepark, het Lakenveld in Molenbeek, het Dauwpark in Anderlecht,...). In dit kader heeft de praktijk het belang aangetoond van een participerende dynamiek, zowel

bij het uitwerken van de plannen, als op het ogenblik van de uitvoering van de werken en het beheer van de groenvoorzieningen. Dit heeft met name een positieve invloed op de duurzaamheid van de aanleg en op het tevredenheidsgevoel van de gebruikers.

Naast de aanleg van groenvoorzieningen, impliceert het Groene Netwerk ook de aanleg van een groen snoer.

8.3. Water⁴⁴

8.3.1. Integratie van de netwerken

Voor wat betreft de coördinatie en de integratie van de gemeentelijke en intercommunale netwerken hebben enerzijds, de gewestelijke subsidiëring van de ontwikkelingen van gemeentelijke afwateringsplannen en, anderzijds, het debat over de herstructurering van de vier Intercommunales voor de sanering en over de toekenning van het beheer van de gemeentelijke netwerken aan de BOM of de BIWM, het debat op gang gebracht.

8.3.2. De kwaliteit van het oppervlaktewater

Hoewel het gewest nog steeds niet over een netwerk van meetstations beschikt voor de meting van de kwaliteit van het oppervlaktewater, kan men stellen dat de Zenne, die reeds erg vervuild is bij het binnenstromen van het gewest, overall een erg slechte biologische kwaliteit heeft⁴⁵.

8.3.3. Afvalwaterzuivering

Het gewest investeert zwaar, gedeeltelijk dank zij de belasting op het afvalwater, in de bouw van twee waterzuiveringsstations die samen zullen instaan voor de verwerking van al het afvalwater van het stroomgebied. Het eerste station, Station Zuid in Vorst is al in dienst genomen, en de werken aan het tweede station, Station Noord in Brussel-stad (Haren) - zullen binnenkort van start gaan.

8.3.4. De strijd tegen de lozing van vervuilende stoffen

De belasting op de lozing van afvalwater, die is ingevoerd sinds april 1996, hanteert het principe van de "vervuiler betaalt". Men stelt vast dat de kost van de belasting bepaalde bedrijven (hoofdzakelijk kleine metaalverwerkende bedrijven) ertoe aanzet te investeren in preventieve maatregelen (zoals de installatie van een klein waterzuiveringsstation in het bedrijf).

8.3.5. Concentreren van het afvalwater

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een rioleringnetwerk van het eenheidstype⁴⁶. Het afvalwater wordt dus onnodig verdund⁴⁷. Om een rationeel gebruik van de waterzuiveringsinstallaties te verzekeren, is het van belang om de continuïteit van het waterwegennet te herstellen, zodat

zuiver water zoveel mogelijk gescheiden wordt van afvalwater. Er lopen momenteel verschillende acties die pogen dit doel te bereiken⁴⁸.

8.3.6. Het Blauwe Netwerk

Het "blauwe netwerk" is een geïntegreerd programma dat meerdere doelstellingen beoogt :

- de kwaliteit van het oppervlaktewater verzekeren, onder meer door het opsporen van de bronnen van de vervuiling van rivieren;
- de continuïteit van oppervlaktewateren herstellen en zoveel mogelijk zuiver water naar dat hydrografisch net laten afvloeien, onder meer om het in de waterzuiveringsstations te behandelen watervolume te verminderen en overstromingen te beperken;
- de opwaardering van de maatschappelijke, landschappelijke en recreatieve functies van rivieren, vijvers en vochtige gebieden;
- de ontwikkeling van de ecologische rijkdom van die zones (46).

In dit verband werden reeds meerdere acties ondernomen zoals, bijvoorbeeld, de opsporing en verwijdering van afvalwaterlozingen in de Woluwe en het opengooien van een van de secties van Woluwe (tussen de Stationstraat en de molen van Lindekemaele).

8.3.7. Voorkomen van overstromingen

Het herstel van het hydrografisch net moet aan ditzelfde net zijn natuurlijke rol als buffer tegen wassende rivieren kunnen spelen zodat overstromingen beperkt worden (opvangen van plotse hoogwaterstanden en afvoer van dat water naar vijvers en vochtige gebieden).

Er zijn grote investeringen uitgevoerd, andere zijn bijna voltooid :

- Woluwedal : het gewest heeft twee stormbekkens aangelegd aan de Watermaalbeek en de Roodebeek, wat overeenstemt met een investering van meer dan 37.184.028,71 € (1.500 miljoen BEF). Het Gewest heeft eveneens deelgenomen in de financiering van kleine gemeentelijke stormbekkens die aangelegd werden in de gemeente Sint-Pieters-Woluwe;
- Molenbeekvallei : daar werden de collector van de Drootbeek te Jette en het vergaarbekken van het Hunderenveld te Sint-Agatha-Berchem aangelegd;
- Maalbeekvallei : de herstelling van de collector in de Graystraat heeft het reeds mogelijk gemaakt de waterafvoercapaciteit op die plaats te verdubbelen. De opdracht met betrekking tot de uitvoering van dit project heeft het voorwerp uitgemaakt van een aanbesteding. Het komt er ook op aan de aanleg te vermelden van het stormbekken "Chomé-Wollès" te Schaarbeek;
- Zennevallei : de aanleg van een reeks afvoercollectoren voor

afvalwater en regenwater naar het station Zuid, heeft het aantal overstromingen reeds ingeperkt.

8.4. De luchtvervuiling

Bij de opstelling van een stand van zaken van de luchtvervuiling in Brussel, dient men een onderscheid te maken tussen de luchtkwaliteit die een invloed heeft op de volksgezondheid en de uitstoot van vervuilende stoffen die bijdragen tot de algemene verslechtering van de luchtkwaliteit, het broeikas-effect en de vernietiging van de ozonlaag.

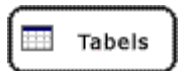
8.4.1. Uitstoot van vervuilende stoffen in Brussel

In Brussel is de uitstoot van vervuilende stoffen voornamelijk toe te schrijven aan het autoverkeer⁴⁹ en de stadsverwarming.

Indien verschillende factoren geleid hebben tot een verbetering van de luchtkwaliteit voor wat betreft bepaalde vervuilende stoffen⁵⁰ waaronder onder meer de zwavel- en looddioxide, de "boom" van het autoverkeer, de opkomst van de dieselmotoren en de algemene toename van het energieverbruik heeft daarentegen de situatie verslechtert inzake menige parameter, meer bepaald deze die, voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zorgwekkend zijn geworden : de ozon en zijn voorlopers, de koolmonoxide en -dioxide, het benzeen, de elementaire deeltjes,....

De "klassieke" vervuiling van de jaren '70 (zwavel- en looddioxide) heeft dus plaats geruimd voor nieuwe vervuilende stoffen die voornamelijk een gevolg zijn van het autoverkeer.

De internationale engagementen die België en het gewest aangingen, bepalen de doelstellingen die tegen 2010 in Brussel gehaald moeten worden (berekening op basis van 1998). Vanuit deze engagementen is er een "structureel verbeteringsplan van de kwaliteit van de lucht" in de maak in overeenkomst met de ordonnantie van 25.03.1999 met betrekking tot de evaluatie en de verbetering van de kwaliteit van de lucht.

8.4.2. Kwaliteit van de lucht

Wat de kwaliteit van lucht betreft, verwijzen we naar een nieuwe Europese richtlijn die goedgekeurd werd in 1996 en een plan omschrijft voor maatregelen op nationaal, regionaal en lokaal gebied. Deze richtlijn bepaalt voor iedere belangrijke luchtvervuiler de goedkeuring van een "dochterraichtlijn" die onder andere de grensconcentraties vastlegt, en indien van toepassing, de alarmdrempel om de bevolking te beschermen tegen deze vervuiler⁵¹. Het observatorium voor de luchtkwaliteit stelt vast dat het respecteren van al deze normen die van kracht worden in 2005 en 2010 in Brussel absoluut niet gegarandeerd is gezien het intense autoverkeer, zeker niet voor de PM-deeltjes⁵².

De vastgestelde kwaliteit van de lucht in Brussel is het resultaat van de intensiteit van de uitstoot van luchtvervuilende stoffen, van de ruimtelijke ordening en het meteorologische verspreidingsfenomeen. Dit wordt in

Brussel sinds de jaren 60 gevolgd door een netwerk van meetstations voor de luchtkwaliteit, vandaag beheerd door het BIM⁵³ (en dient als basis voor preventiemaatregelen, restricties tijdens piekperiodes van vervuiling).

8.5. Netheid

In 1997 verklaarden 60 % van de Brusselaars Brussel min of meer proper of proper. Er was toch 80 % die deze vraag als belangrijk beschouwde voor de kwaliteit van het leven. De meest recente enquête (juli 2000) over de verwachtingen van de inwoners leert dat 84 % van de inwoners het helemaal eens zijn of het eens zijn met de stelling dat Brussel een vuile en vervuilde stad is. De inwoners van Brussel en de mensen die sinds kort migreerden naar de randgemeenten hebben hierover een gelijkaardige opvatting (81 % voor inwoners van de randgemeenten).

Er werd een "netheidsplan" goedgekeurd door de Regering in maart 1999. Het doel van dit plan is om tegen het jaar 2004-2005 een homogeen niveau van netheid te bereiken in alle gemeenten, vergelijkbaar met de meest performante steden van Europa.

Van de weerhouden actiepunten kunnen we de versterking vermelden van de coördinatie tussen de verschillende actoren van het Agentschap Brussel Net.

Deze versterking vertaalt zich in de praktijk door "netheidscontracten" afgesloten tussen het Agentschap Brussel Net en iedere gemeente.

Het netheidscontract bepaalt de concrete objectieven die bereikt moeten worden inzake openbare netheid, het inzetten van personeel en materieel, de op te zetten infrastructuren, de modaliteiten en de interventiegebieden van de gemeentelijke diensten en van het Agentschap Brussel Net evenals de modaliteiten inzake de participatie van gemeenten aan communicatiecampagnes en aan een gecentraliseerd beheersysteem voor klachten.

De verplichting van de gemeenten tot het boeken van resultaten om aanspraak te maken op extra middelen in het kader van het netheidscontract moet aanleiding geven tot meer coherentie en meer efficiëntie. Alle gemeenten zijn zich bewust van het belang en de noodzaak om dit netheidsprincipe te realiseren en hebben zich geëngageerd om een netheidscontract te ondertekenen voor het einde van het jaar 2001.

Behalve het netheidscontract dat de Stad Brussel in 1999 al afsloot, hebben nog vier entiteiten in juli 2000 een gelijkaardig contract afgesloten. Het betreft Oudergem, Vorst, Molenbeek en Schaarbeek.

In de praktijk bestaat zo'n contract uit het definiëren van een werkprogramma en een planning om de doelstellingen te realiseren, en dit alles zal zeker een bepaalde inwerkperiode vergen, ook al zien we dat de frequente contacten tussen de verantwoordelijken op alle niveaus nu reeds blijk gegeven hebben van een nieuwe dynamiek.

8.6. Het afval

Op tien jaar tijd heeft het gewest een strategie ontwikkeld die geleid heeft tot een geleidelijke aanpassing van het afvalbeheer. Deze strategie⁵⁴ heeft geleid tot keuzen op het vlak van infrastructuur en afvalbeheer die zorgen voor een grotere verantwoordelijkheidszin van de producent en een rationele, milieuvriendelijkere verwerking van het afval. Het afval dat niet

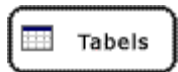
onderworpen is aan een selectieve ophaling, wordt verwerkt in de verbrandingsoven van Neder-over-Heembeek die in 1999 uitgerust werd met een schoonmaaksysteem van gassen dat beschouwd wordt als één van de beste van Europa behoudens inzake de VOS. Studies om de verbrandingsoven uit te rusten met een systeem om deze uitstoot te reduceren zijn momenteel aan de gang.

Inzake het huishoudelijk afval⁵⁵ werd gekozen voor de bevordering van de preventie, de sortering, de recyclage en het hergebruik van glas, papier en karton, evenals van de verpakkingen voor vloeibare voedingsmiddelen, en aan het eind van de afvalketen, het recycleren en opwaarderen van de sintels van verbrandingsovens waarbij niet minder dan 13.000 ton metaal gerecupereerd werd uit de sintels.

Wat de preventie betreft, heeft het afvalplan zich tot doel gesteld het huishoudelijk afval met 10 % te verminderen tussen 1995 en 1999 : dat doel is niet bereikt, omdat het afval nog met 1 % gestegen is - een gevolg van de economische groei en factoren waarop het Gewest geen greep heeft (bv. het probleem van het verpakkingsafval),

De selectieve ophalingen werden geleidelijk uitgebreid tot het hele Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1997. De hoeveelheid selectief opgehaald afval neemt voortdurend toe⁵⁶ (zie onderstaande tabel Afbeelding 53).

Het chemisch huishoudelijk afval is afval dat stoffen bevat die als gevaarlijk bestempeld worden voor het leefmilieu⁵⁷. Dit afval maakt het voorwerp uit van een bijzondere selectieve ophaling sinds 1989⁵⁸. De totale hoeveelheid chemisch huishoudelijk afval steeg voortdurend vanaf 1996. Voor dit type afval kan de ophaling maar gebeuren door erkende bedrijven.

Voor verschillende andere afvalsoorten werden bijzondere regelingen uitgewerkt vanwege hun recyclagemogelijkheden (kleding, papier, metaal,...), hun gewicht (bouwafval, grond,...) of hun onvermijdelijk maar soms "onnuttig" karakter (verpakkingen). De snelle toename van de geproduceerde hoeveelheid van sommige "klassieke" afvalsoorten, zoals autowrakken, of het verschijnen van nieuwe afvalsoorten (computers,...) dwingt de overheid om nieuwe beleidsmiddelen aan te wenden (verantwoordelijkheid van de producent,...).

Het composteren van organisch afval (groen afval en keukenafval) maakt het mogelijk om minder afval naar de verbrandingsovens te versluizen, terwijl tegelijkertijd een meerwaarde gegeven wordt aan het organisch materiaal. Op industrieel vlak is groen afval echter makkelijker te composteren dan keukenafval.

8.7. Het lawaai

Een "plan tegen geluidshinder in de stad" dat vooruitloopt op de toekomstige Europese richtlijn met betrekking tot het beheer van de geluidsoverlast, werd goedgekeurd door de Brusselse Overheid, en trad in werking op 21 juni 2000. Voor de evaluatie van het plan zal men moeten wachten tot het volledig ten uitvoer is gebracht.

Het openbaar onderzoek over het ontwerpplan met betrekking tot de strijd tegen geluidsoverlast in de stad heeft uitgewezen dat de ondervraagden zich het meest ergeren aan het verkeerslawaai⁵⁹. Het lawaai van overvliegende vliegtuigen en van installaties wordt beschouwd als hinderlijker dan buurtlawaai of het lawaai van trein en/of tram.

Het verkeerslawaai is een probleem dat heel Brussel teistert, ook al stelt het probleem zich vooral langs de grote invalswegen naar de stad, waar het verkeer het drukst en het snelst is.

Het lawaai te wijten aan vliegverkeer vormt een typisch probleem in de stedelijke gebieden in het Noordoosten van Brussel (210.000 personen zijn daarbij betrokken). Het Brussels besluit dat momenteel sancties bepaald tegen al te lawaaierige vluchten zou moeten leiden tot een gevoelige verbetering van de situatie. Ook de initiatieven van de federale overheid zouden moeten bijdragen tot de uitwerking van duurzame oplossingen.

Het lawaai van het spoorverkeer blijft vanzelfsprekend beperkt tot de bewoonde gebieden langs de spoorwegen (2 % van de bevolking). In het kader van de investeringen die onder meer voor het GEN voorzien zijn, zal bijzondere aandacht besteed worden aan de gevoelige verbetering van de geluidsniveaus die op bepaalde plaatsen als overmatig worden beschouwd⁶⁰.

8.8. De GSM-masten

De liberalisering van de telecommarkt en de technologische ontwikkeling van de telecommunicatiemiddelen hebben er in ons gewest voor gezorgd dat relaisstations voor GSM-signalen als paddestoelen uit de grond schoten. Bovendien leven we sinds jaren onder televisie- en radio antennes.

Al deze antennes werken volgens een gelijkaardig principe in dezelfde frequentieband (van 20 MHz tot 100 GHz). Het zou dus al te gek zijn om enkel een reglement op te stellen voor de GSM-masten. Daarom zal de kwestie van de blootstelling van de bevolking opgelost moeten worden rekening houdend met de rechtstreekse en onrechtstreekse effecten en nadelige invloeden van het opgewekt magnetisch veld.

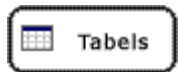
Voor de invoering van een reglementering is dus een blootstellingsnorm voor de bevolking nodig. Deze norm werd onlangs door de federale overheid vastgelegd op 20,6 V/m voor GSM-masten.

Een meetcampagne⁶¹ heeft uitgewezen dat het elektrisch veld in de woonwijken, opgemeten over de hele frequentieband, onder de 3 V/m blijft.

8.9. Energie

8.9.1. Balans van de energie in Brussel

De balans maken van de energie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een kenmerk van diens ontwikkeling. Zo nemen de huisvesting en de tertiaire sector een doorslaggevende plaats in, evenals het transport. De industriële pool neemt af.

Sinds 1990 stelt men in het gewest een evolutie vast die identiek is aan de klimatologische evolutie, met name een structurele verhoging van de energienoden.

8.9.2. Energetische efficiëntie en rationeel gebruik van energie in gebouwen

De nood aan energie voor verwarming en afkoeling (airconditioning in de tertiaire sector) in de Brusselse gebouwen vertegenwoordigt de grootste bron van energieverbruik in Brussel. Bovendien staat het verbruik in direct verband met de architectuur van het gebouw, de graad van isolatie, de afmetingen, de regeling en de efficiëntie van de systemen. Verschillende bronnen van informatie tonen aan dat vandaag de dag op professioneel niveau zowel de architectuur van het gebouw als het concept van de installaties een probleem vormen op het vlak van energieverbruik.

8.9.3. De grote verbruikers

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt ongeveer 5.360 grote energieverbruikers die goed zijn voor bijna 70 % van het totale energieverbruik in de industrie en de tertiaire sector. Onder hen vertegenwoordigen 300 daarvan ongeveer 3/4 van het energieverbruik van de grote verbruikers.

⁴² "Wonen in Brussel", uitgegeven in 1991, op basis van een steekproef van 5.000 gezinnen wonende in Brussel of in de Brusselse rand. Het betreft een voorbereidende studie voor het eerste Gewestelijk Ontwikkelingsplan: "Geluidsoverlast in het Brussels Gewest", Inter Environnement Bruxelles, 1995, voor rekening van het BIM - "Peiling over de luchtvervuiling", DIMARSO, 1998 voor rekening van het BIM - "Actieplan tegen geluidsoverlast - Balans van de openbare enquête", BIM, 1999 BIM Klachtenstatistieken - Departement "Thematische klachten en controles".

⁴³ Kaart "Stadsvergoeding en stadsverfraaiing"

⁴⁴ BIM, Toestand van het milieu in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - Trends 1996 - 1999

⁴⁵ Zeer lage concentratie opgeloste zuurstof, zeer hoge concentratie stikstof,...

⁴⁶ Dat wil zeggen dat de rioleringen en collectoren niet alleen afvalwater wegvoeren maar ook regenwater, water uit sommige overvloedige rivieren, drainagewater, vijverwater, bronwater en doorsijpelend vocht.

⁴⁷ Verschillende studies tonen aan dat het zuiver water gemiddeld 45 % uitmaakt van het restwater dat bij droog weer in de collectoren wordt opgevangen.

⁴⁸ Reorganisatie van het netwerk van collectoren, installatie van een systeem van overlaten bij wassend waterpeil en toepassing van het geïntegreerd programma van het Gewest, zijnde het "Blauwe Netwerk".

⁴⁹ Een studie uitgevoerd door het UCL over "de evaluatie van de risico's van stedelijke luchtvervuilers bij kinderen uit Brussel" heeft aangetoond dat de kleinste burgers van de stad meer blootgesteld staan aan een aantal typische vervuilers van het autoverkeer (benzeen, toluen, xyleen).

⁵⁰ De CO₂-uitstoot is met 10 % toegenomen (toename van het energieverbruik) ; de Sox-uitstoot is met 48 % verminderd (in de eerste plaats omwille van de sluiting van de cokefabriek van Marly in 1993) ; de Nox-uitstoot is met 15 % verminderd (invoering van de katalysator en geleidelijke verbetering van de motoren, sluiting van de cokesfabriek van Marly) ; het gemiddeld gehalte aan VOS is met 9,7 % verminderd (invoering van de katalysator en geleidelijke verbetering van de motoren).

⁵¹ Er werd al een eerste "dochtrichtlijn" aangenomen voor zwaveldioxide, stikstofdioxide en stikstofoxide, de deeltjes (PM10 en PM2.5), ozon en lood. Momenteel werkt men aan een voorstel voor een richtlijn voor de grenswaarden van CO en benzeen. De polycyclische aromatische koolwaterstoffen en de zware metalen (cadmium, arsenicum, nikkel en kwikzilver) zullen eveneens onderwerp zijn voor twee verdere richtlijnen

⁵² De verdeling van de inspanningen op Belgisch niveau maakte het voorwerp uit van een besluit

van de Interministeriële Milieuconferentie van 7 oktober 1999 aangaande de vervuilende bestanddelen - SO_x, NO_x en VOS - die worden uitgestoten door vaste bronnen (transport niet meegerekend). De CO₂-uitstoot nam toe met 10 % (toename van het energieverbruik); de SO_x-uitstoot daalde met 48 % (voornamelijk ingevolge de sluiting van de Cokesfabriek van Marly in 1993); de NO_x-uitstoot nam af met 15 % (invoering van katalysatoren en geleidelijke verbetering van de motoren, sluiting van de Cokesfabriek van Marly); de uitstoot van VOS daalde met 9,7 % (invoering van katalysatoren en geleidelijke verbetering van de motoren).

⁵³ In 1999 telde dit netwerk 13 stations die zodanig verspreid over de regio stonden opgesteld, dat alle referentiesituaties gemeten konden worden.

⁵⁴ Deze strategie werd in 1992 opgenomen in het plan voor afvalpreventie en -beheer en werd in 1997 bijgesteld.

⁵⁵ De samenstelling van het huishoudelijk afval wordt toegelicht, afbeelding 14.

⁵⁶ De opgehaalde hoeveelheid bedroeg in 1999 een totaal van 57.310 ton

⁵⁷ Het gaat om verf-, inkt-, lijm-, motorolie-, onderhoudsproducten, batterijen en oude geneesmiddelen.

⁵⁸ De aldus opgehaalde tonnage bereikte 320 ton in 1996, 274 ton in 1997, 240 ton in 1998 en 312 ton in 1999. Sinds 1997 worden de batterijen opgehaald door BEBAT niet meer opgenomen in deze totalen

⁵⁹ Deze bron van lawaai wordt door 33 % van de ondervraagden als de meest hinderlijke beschouwd

⁶⁰ Dit dankzij de onderhandeling van een akkoord tussen de NMBS en het Gewest. Een gelijkaardige logica werd ontwikkeld voor de MIVB.

⁶¹ BIPT, juni 2000

9. Zeer goede internationale bereikbaarheid... maar een onvoldoende mobiliteit rond en in de stad

Inleiding

Het IRIS-plan voor de verplaatsingen is door de GewestRegering in 1998 goedgekeurd. Dit plan stelt een sterke stijging vast van het autoverkeer wat een oververzadiging meebrengt van de stad, de toegankelijkheid en de woonkwaliteit doet dalen en de bewoners en de ondernemingen ertoe kan aanzetten naar de rand uit te wijken. Het wil een globale strategie uittekenen waarbij mobiliteit, ruimtelijke ordening, economische ontwikkeling, bescherming van het leefmilieu en de levenskwaliteit van de bewoners aan bod komen. Het is ontstaan uit een grondige studie die over verschillende jaren is gespreid. Voor de definitieve goedkeuring ervan is het ter beoordeling aan de bevolking voorgelegd.

Momenteel heeft het niet uitvoeren van de doelstellingen van het eerste GewOP, met name de specialisatie van de wegen en het parkeerbeheer tot gevolg enerzijds dat er voertuigen door de woonwijken rijden en belangrijke overlast teweegbrengen voor de buurtbewoners en anderzijds een meerkost meebrengen voor het openbaar vervoer door het feit dat ze potentiële klanten voor het woon-werktraject verliest.

Zoals uit het IRIS-plan blijkt is er niet "één" unieke oplossing voor het mobiliteitsvraagstuk. Alleen een coherent actieplan gericht op de stadsstructuren en de verschillende vervoerswijzen zou de pessimistische vooruitzichten van het toekomstscenario ervan kunnen verhinderen.

Bovendien is geen structurele of globale oplossing mogelijk zonder een nauwe samenwerking van het gewest met de gemeenten - in het bijzonder inzake het parkeerbeleid, de vlote doorstroming van het openbaar vervoer en de controle van het autoverkeer -, de andere gewesten, de federale staat en de openbare vervoersmaatschappijen. Maar zo'n samenwerking lijkt moeilijk te bewerkstelligen : verscheidene gemeenten hebben in hun ontwerp van GemOP geen rekening gehouden met de specialisatie van de wegen of die zonder overleg gewijzigd. Tevens vordert het GEN-dossier zeer traag.

De "besturing" van het IRIS-plan is gecreëerd : de evaluaties moeten in het GewOP worden geïntegreerd.

9.1. Zeer goede internationale bereikbaarheid, maar slechte bereikbaarheid vanuit de rand en moeilijkheden bij de interne mobiliteit

9.1.1. Interne mobiliteit in het Gewest

De bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verplaatst zich minder (3/dag, waarvan 2,2/dag per voertuig) dan die in vergelijkbare steden in Europa. Dat heeft blijkbaar te maken hebben met een lage tewerkstellingsgraad van de bevolking, de betrekkelijk lage inkomens en een veroudering van de bevolking.

De dichtheid en de variatie van activiteiten brengt ook mee dat het gemotoriseerd privé-vervoer ook lichtjes onder het Europees gemiddelde ligt (2,4 per dag), volgens de resultaten van een nationaal onderzoek over de mobiliteit van de Belgen. (SSTC, 2000). De tendensen wijzen echter op een stijging van het aantal verplaatsingen met de wagen, zoals overigens in de andere Europese steden. Het aantal voetgangers lijkt ook hoger dan in andere Europese steden (in tegenstelling tot het gebruik van de fiets). Het gebruik van het openbaar vervoer, wat zeker niet alarmerend is in vergelijking met steden van dezelfde omvang, komt echter niet in de buurt van de resultaten die bereikt zijn in steden die sinds enkele decennia een zeer geëngageerd beleid terzake voeren (Bern, Karlsruhe, Breda, Nürnberg, Lyon).

Deze evolutie, die een steeds toenemende fileprobleem tot gevolg heeft, wordt steeds problematischer, zowel op het vlak van de toegankelijkheid van de stad (met belangrijke gevolgen voor de economie), als op het sociale vlak, het leefmilieu en de gezondheid. Een recente studie⁶² toont dat de opstoppingen bijna 20 % van het budget opslokken dat bestemd is voor het uitbouwen van een bovengronds net.

Brussel biedt zijn inwoners een grote verscheidenheid van vervoersmiddelen, maar die komen niet altijd goed tot hun recht :

- een krachtig spoorwegennetwerk (drie verbindingen die door het centrum gaan), waarvan echter geen enkele vertakking maximaal benut wordt, met uitzondering van lijn 26 (ten oosten van de hoofdstad) waarvan het gebruik, onder impuls van de gewestelijke overheden, met 65 % is gestegen tussen 1997 en 2000;
- redelijk goede verbindingen met het openbaar vervoer op het spitsuur, maar voor het oppervlaktenet gekenmerkt door een ontoereikende reissnelheid en door onregelmatigheid, te wijten aan onvoldoende eigen banen, onvoldoende voorrang aan verkeerslichten, en onvoldoende controles van de auto's die in overtreding zijn;
- een goede metroverbinding waarvan het succes toeneemt, maar waarvan de regelmaat nog kan worden verbeterd;
- een aanbod van openbaar vervoer (vooral spoorwegen) dat verwaarloosd is ten westen van Brussel, zowel wat de bestaande infrastructuur betreft als de geplande investeringen door de NMBS. De stedenbouwkundige eisen, de economie, de tewerkstelling en de mobiliteit vereisen een nieuw evenwicht in het gewest. Dat kan gebeuren door de inschakeling van de mogelijkheden in het Weststation en de lokale stations ten westen van Brussel;
- een net van fietspaden waarvan de aanleg op zich laat wachten;
- van de 19 fietsroutes gepland in het eerste GewOP, zijn enkel de eerste onlangs aangelegd. Er zijn maatregelen te nemen om hun uitvoering te versnellen. De infrastructuur voor het parkeren van fietsen bij de haltes van het openbaar vervoer zijn nog te verbeteren;
- het percentage van fietsgebruik bedraagt maar 1,7 % in 1999, terwijl het Iris-plan voorzag in het optrekken van dat percentage tot 10 % van de verplaatsingen in het jaar 2005;
- een conflictuele toegankelijkheid met de auto, in het bijzonder omwille van een gebrek aan coördinatie in het parkeerbeleid, belangrijke knelpunten in de residentiële wijken en een tendens van

algemene verzadiging te wijten aan het irrationele gebruik van de wagen;

- een gebrek aan eenheidstarieven en gemeenschappelijke marketing tussen de verschillende exploitatiemaatschappijen en van gesegmenteerde en offensieve marketing ten opzichte van andere stedelijke actoren;
- volgens een studie uitgevoerd in 1995, heeft het gewest een ratio dat het plaatst in de onderste regionen van de Europese steden inzake het aantal taxi's per inwoner. De grote meerderheid van de gebruikers zijn onregelmatige klanten. De tarieven situeren zich binnen het Europees gemiddelde. De rol van de taxi's is nog niet groot genoeg binnen de mobiliteit van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Ze kunnen een aanvulling zijn bij het openbaar vervoer. Hun zichtbaarheid is merkbaar verbeterd door de invoering van een enig type "spoetnik" , maar deze inspanning is voort te zetten. De Brusselse taxi's moeten de toelating krijgen om klanten op te halen aan de luchthaven van Zaventem;
- de toegang tot de metrostations is nog niet gewaarborgd voor personen met beperkte mobiliteit ook al worden er inspanningen geleverd, meer bepaald inzake de nieuwe stations of de te renoveren stations. De signalisatie werd aangepast aan de slechtzienden in 19 metrostations. Inzake materiaal, is een steeds groter wordend aantal MIVB-voertuigen toegankelijk met een verlaagde vloer. Behoudens het openbaar vervoer, kampen de personen met beperkte mobiliteit met tal van verplaatsingsproblemen (hoogte van de stoepranden, aanwezigheid van trappen, slecht uitgedachte inrichtingen);
- voetgangersverkeer met te veel hindernissen;
- de nieuwe gewestelijke projecten houden over het algemeen rekening met de voetganger, de personen met beperkte mobiliteit en de fietsers. De voetpaden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behoren veelal tot de bevoegdheid van de gemeenten. Ze vertonen echter vele gebreken (bekleding, hindernissen, ...) die meestal een volledige heraanleg vergen. Een algemene en permanente benadering van het onderhoud ontbreekt. De voetgangers beschikken niet altijd over een specifieke bewegwijzering, onder meer naar openbare plaatsen.

Over het algemeen doet Brussel het dus goed inzake de verbindingen op lange en middellange afstand, eerder slecht voor de verbindingen op korte afstand en haalt de stad een bevredigend niveau wat de interne verbindingen betreft. Het openbaar vervoer en de verplaatsingen te voet zijn sinds 1991 opmerkelijk gedaald ten voordele van de auto. Het feit dat we niet de enigen zijn in Europa die leiden onder deze tendens, wil niet zeggen dat we het hoofd moeten laten zakken tot we wat milieu en economie betreft, met onze rug tegen de muur staan. De steden die erin slagen de ophoping van hun problemen weg te werken, zullen in het derde millennium in Europa uitblinken.

9.1.2. Bereikbaarheid op middellange en korte afstand

Voor afstanden van meer dan 30-40 km is Brussel zeer goed bereikbaar met de trein, wat wordt verklaard door de centrale positie van de stad in het nationale spoorwegnet.

Over dergelijke afstanden concurreert de trein met de auto en behaalt hij een zeer goed marktaandeel (ongeveer 50 %), in het bijzonder ten opzichte van andere vergelijkbare steden. Dit onder meer dankzij de belangrijke rol die de Noord-Zuidverbinding daarin speelt door de directe verbinding met het grootste deel van het stadscentrum, dankzij de verschillende grote stations waar bijna alle treinen halt houden en dankzij de goede aansluitingen met het stedelijk openbaar vervoer.

Op de wegenkaart ligt Brussel midden in een ster van autostrades met 7 of 8 vertakkingen die de hoofdstad zo goed als rechtstreeks verbinden met alle andere grote en middelgrote Belgische steden. Deze bieden meestal 3 rijstroken per richting, maar krijgen desondanks toch te maken met een toenemende verzadiging die de toegang tot de stad hoe langer hoe meer beperkt.

Tussen 10 en 40 km, dit is dus de onmiddellijke rand van het gewest, kan het openbaar vervoeraanbod moeilijk concurreren met de auto en heeft het maar een beperkt marktaandeel (20 %). Dit brengt ons uiteraard bij het debat over het GEN, het voorstadsnet waarvan de afwezigheid hoe langer hoe schrijnender wordt. De te enge grenzen van het gewest die niet beantwoorden aan het Brussels sociaal-economisch reservoir, evenals het probleem van de financiering van het GEN (meer bepaald de nieuwe infrastructuur, de aankoop van rollend materieel, de financiering van het exploitatietekort, enz.) hebben ongetwijfeld bijgedragen tot de laattijdige uitvoering van het GEN, dat immers een verregaande coördinatie vereist tussen de Federale Staat, de NMBS, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Waals Gewest en het Vlaams Gewest.

Wat de wegen betreft, is de toegang tot de stad, ook al biedt deze enorme mogelijkheden, erg bemoeilijkt door de steeds toenemende opstoppingen tijdens de spitsuren. Dit is vooral een nadeel voor de reissnelheid van het aanwezige openbaar vervoer.

De ingebruikneming van het GEN heeft de volgende doelstellingen : de opstoppingen in en rond Brussel tot 6 % onder het niveau van 1991 laten afnemen, de vervuiling en de geluidsoverlast in de stad verminderen, de toegankelijkheid van de tewerkstellingscentra en van de andere activiteiten in de stad vergroten, de levenskwaliteit in de stad verbeteren, enz. Daarom ook mag het niet alleen de belangen van de pendelaars dienen en zal het daarentegen de andere belangrijke activiteiten te Brussel moeten herwaarderen, zoals de handel, de verschillende vrijetijdsbestedingen, de cultuur, enz., dankzij een uitstekende dienstverlening de hele dag door, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Een groot aantal tewerkstellings- en activiteitencentra hebben ook nood aan een zo direct mogelijke verbinding, dankzij meer stations en haltes (+ 40 gevraagd door het gewest). Een krachtig netwerk met goede verbindingen met de metro en de belangrijkste tram/bus-lijnen zal ook de inwoners van het gewest ten goede komen.

De aanleg ervan zal begeleidingsmaatregelen vergen om de nadelige gevolgen te vermijden, zoals het vertrek van inwoners of ondernemingen. Deze problematiek vormde het onderwerp van een discussie tussen de drie Gewesten en de federale overheid, waarbij volgende punten werden aangehaald :

- de beperking, te wijten aan de beoogde teruggang, van het wegennetwerk naar het gewest, met een oppervlaktevermindering als gevolg, ter bevordering van het bovengronds openbaar vervoer;
- de beperking van plaatsen waar lang parkeren is toegestaan in het gewest, maar ook een toepassing van deze maatregel buiten het gewest volgens geharmoniseerde normen;
- de beperking van de mogelijkheid landelijke huizen aan de rand te kopen ter bevordering van de dichtheid, de gemengdheid en de intermodaliteit rond de stations (cfr Structuurplan Vlaanderen en Schéma de Développement du Brabant wallon).

9.1.3. Internationale bereikbaarheid

Brussel heeft een zeer goede internationale bereikbaarheid dankzij de ontwikkeling van de HST Noord-Europa, de nabijheid van een luchthaven in volle groei en de kwaliteit van het Belgische wegennet. Ze wordt door de bedrijfsleiders gerangschikt als vijfde Europese stad inzake internationaal transport⁶³. Dit is uiteraard een troef voor een stad die tegelijk hoofdstad is van het land en van Europa.

Brussel-Nationaal is de Europese luchthaven met de sterkste groei van het verkeer, met een gemiddelde stijging van 13 % per jaar sedert 1993. Ze is een van de best bereikbare luchthavens in Europa⁶⁴. Er is echter een slechte verbinding met het openbaar vervoer naar het centrum van de stad, in het bijzonder naar de Europese wijk, ondanks de geringe afstand (huidige afzet openbaar vervoer van/naar de luchthaven : 18 %). Deze slechte verbinding met het openbaar vervoer is vooral 's morgens vroeg en 's avonds een probleem. Dat betekent ook voor de niet-gemotoriseerde Brusselaars die er werken een probleem om hun werkplek te bereiken, rekening houdend met de werkroosters van een deel van hen.

De HST is ook deels verantwoordelijk voor de zeer sterke stijging van de internationale verplaatsingen, waarbij dient opgemerkt dat de Thalys naar Parijs duidelijk meer succes kent dan de Eurostar naar Londen, mogelijk omwille van het huidige prijs- en snelheidsverschil tussen de beide lijnen. Ook dient worden opgemerkt dat het hoogtijd is de grote werf aan het Zuidstation zo snel mogelijk vrij te maken.

Het verschil tussen het werkelijke gebruik en de verwachtingen van begin jaren '90, zet aan tot een zekere voorzichtigheid inzake de vooruitzichten van verzadiging van de terminal Brussel Zuid, die nog een aanzienlijke reserve aan capaciteit biedt. Wanneer het verzadigingspunt ervan wordt bereikt zal afhangen van de werkelijke toename van het verkeer, beschouwd in het geheel van de in aanmerking genomen verbindingen, vermits de "sterke opgang van de HST" op dit ogenblik slechts (grotendeels) wordt verwezenlijkt in de lijn naar Frankrijk.

Dit vooruitzicht hangt meer bepaald af van de verplaatsing van het luchtverkeer naar de HST, en dat voor het grote aantal Europese luchtverbindingen dat rond een afstand van 1.000 km schommelt. Voor langere trajecten kan een combinatie van de twee vervoerswijzen worden overwogen. Hiertoe moet een tariefintegratie worden gerealiseerd en een aanpassing van het dienstenaanbod. Deze overgang naar een ander vervoermiddel zou belangrijke directe en indirecte voordelen moeten opleveren met betrekking tot het vliegtuig (verbinding met de stadscentra, reistijd van deur tot deur, kosten voor het leefmilieu,...). In dit verband moet gewezen worden op de recente keuze van de maatschappij Air France die eenvoudigweg haar vluchten tussen Zaventem en Charles-de-Gaulle heeft afgeschaft ten voordele van de reservatie van HST-wagons. België zou hieraan een voorbeeld kunnen nemen, op voorwaarde dat de betrokken operatoren (privé en openbaar) efficiënt samenwerken.

Wat de Noord-Zuidverbinding betreft die op dit ogenblik het voorwerp is van scherpe technische discussies, zou de capaciteit ervan kunnen worden uitgebreid door diverse maatregelen. In het verslag van de Gewestraad van 21/6/2000 "Mobiliteit in en rond Brussel" wordt dit geanalyseerd. Het is duidelijk dat dient te worden gepraat over de effectieve herwaardering van de andere bestaande (of te vervolledigen) verbindingen in het gewest (L26/161 + L28).

Brussel is tevens een belangrijk kruispunt van internationale autowegen die via de ring met elkaar verbonden zijn. Deze hebben echter hun maximale capaciteit bereikt. Dit is vooral zo aan de Noordkant die eveneens een verbinding tussen Vlaanderen en Limburg verzekert.

9.2. Tendensen : toename van het pendelverkeer met de auto

Het marktaandeel van de auto (ongeacht het merk) is 55 % in Brussel en 74 % in de randgemeenten. Wat de grote tendensen betreft, wordt voor verplaatsingen steeds meer gebruik gemaakt van de auto. Hiervoor zijn van vijf redenen :

- een algemene toename van de motoriseringsgraad in Brussel en haar randgemeenten;
- de tewerkstellingscoëfficiënt (verband tussen de actieven op de werkplek en de actieve inwoners) neemt toe in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waarbij de gemiddelde afstanden tussen woonst-werk/school aanzienlijk toenemen en het aandeel van de verplaatsingen te voet daalt;
- een toename van de verscheidenheid in ruimte en tijd van de verplaatsingen;
- een aanzienlijke toename van de dagelijkse afgelegde afstanden (zelfs al gebruikt men de wagen voor steeds kortere afstanden);
- Een snelle diversificatie van de redenen van de verplaatsing : de nutsmotieven (thuis-werk/school) zijn nu in de minderheid in vergelijking met de vrijetijdsverplaatsingen (allerlei), zodat de aaneenschakeling van activiteiten die daaruit voortvloeit het behoud bemoeilijkt van een goede concurrentiële positie van de "zachte" vervoerswijzen en van het openbaar vervoer.

Deze vijf factoren zijn tegelijk oorzaak en gevolg (viciuze cirkel) van het aantal pendelaars, dat op constante wijze toeneemt (53,6 % in 1991 en 55,3 % in 1998).

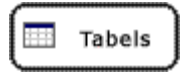
Deze tendensen treft men aan in de meeste Europese steden. Rekening houdend met zowel het zeer hoge aanbod aan jobs in Brussel als met de hoge werkloosheidsgraad bij de Brusselse bevolking, vooral in de wijken van het centrum, is het fenomeen van het Brussels "pendelverkeer " sterker dan in andere Europese steden, hoewel wij over weinig betrouwbare gegevens op dit gebied beschikken en het effect van de geografische stadsgrenzen de draagwijdte van directe vergelijkingen vermindert.

9.3. Vorming van een band van opstoppingen bij de invalswegen van de stad. Infiltratie binnen de wijken.

Men stelt in Brussel een zeer sterke toename vast van het verkeer afkomstig van de autosnelwegen (+ 37 % tussen 1990 en 1998). Er valt dan ook te vrezen voor een verzadiging op min of meer korte termijn van het grootste deel van het autosnelwegennet rond Brussel, evenals op de Ring. De gemiddelde snelheid neemt af op de spitsuren, die bovendien de neiging hebben uit te lopen.

De band van opstoppingen gevormd ter hoogte van de stadspoorten, bemoeilijkt de toegankelijkheid voor wagens die van buiten Brussel komen,

en toch hebben de Brusselaars de neiging om de belangrijke punten vrij te houden en ontstaat er een zekere stabilisering van de snelheid van het autoverkeer in Brussel. Vanuit dit oogpunt, vormt de reissnelheid van het openbaar vervoer over het oppervlakenet een goede indicator. Er moet ook rekening worden gehouden met de ontwikkeling van een belangrijk fenomeen van infiltratie van het verkeer in de lokale straten en met conflicten om tijdens de dag op de openbare weg parkeerplaats te vinden, fenomenen die een zware aanslag betekenen op de levenskwaliteit van talrijke inwoners.

De dichtslibbing is ook toegenomen op een aantal grote assen van de tweede kroon, vooral op de grote en de kleine ring, waar bijgezegd moet worden dat de meest centrale zones daar al sinds 1991 verzadigd zijn. De reissnelheid van het openbaar vervoer is bijgevolg gedaald. De tabel hierna illustreert dit duidelijk.

De uittocht van de bewoners naar de rand en de vestiging van steeds meer bedrijven aan weerszijden van de ring, verhogen de opstoppingen op dat niveau, terwijl het verkeer in de centrale wijken vrij stabiel blijft.

Ook het spoorwegverkeer dat toegang biedt tot de hoofdstad is aan dichtslibbing onderhevig. Ook al beschikken een aantal lijnen nu over vier sporen (Brussel-Halle en Brussel-Antwerpen), of zullen in de nabije toekomst daarmee worden uitgerust (zoals Brussel-Leuven), zodat snel en lokaal verkeer goed kunnen worden gescheiden, treft de dichtslibbing vooral de lijnen Brussel-Ottignies enerzijds, en Brussel-Nijvel, doch in mindere mate, anderzijds. Ook de snelle lijn naar Gent kampt met capaciteitsproblemen. Er is dus een probleem qua capaciteitsverhoging van deze lijnen. Daarover is tot op heden nog niets beslist (eigenlijk beslissing van CICI van 30.3.99), maar in elk geval noopt dit tot een grondig onderzoek van de situatie met betrekking tot de doorkruiste Brusselse wijken om de hinder ervan te beperken en de toegankelijkheid ervan te verhogen.

9.4. Prestaties van het openbaar vervoer

Volgens de beschikbare gegevens is het marktaandeel van het openbaar vervoer in vergelijking met andere Europese steden over het algemeen goed in Brussel, hoewel het als ontoereikend kan worden beschouwd en sinds verschillende decennia achteruit gaat. Het globale aanbod van openbaar vervoer per inwoner lijkt even boven het Europese gemiddelde te liggen. Er dient toch worden opgemerkt dat ons gewest beperkte middelen heeft (960.000 inwoners 's nachts, 1.320.000 overdag).

Het aanbod van plaatsen/km is tussen 1991 en 1998 met 22,7 % gestegen (in hoofdzaak dankzij de ingebruikneming van nieuwe trams en metrostellen), wat positief lijkt te zijn onthaald door de Brusselaars. Bijna de helft vindt dat het openbaar vervoer is verbeterd (tegenover 15 % negatieve meningen)⁶⁵. Over het algemeen blijven de gebruikers vrij ontevreden over de vervoersfrequentie⁶⁶. De uitbreiding van het aanbod is in de eerste plaats het resultaat van een toename van het aantal plaatsen en veel minder van het aantal afgelegde kilometers. Daarom ook de vaststelling dat de toename van het aanbod maar een zeer beperkte invloed

heeft gehad op het globale gebruik. In vergelijking met andere Europese steden, is het aanbod laag na 18.00 uur (sinds enkele jaren zijn er een aantal verbeteringen gebeurd op de belangrijkste lijnen 's avonds) en onbestaande 's nachts. 49,4 % MIVB-klienten zijn hier trouwens ook ontevreden over⁶⁷.

De evolutie van de frequentie verschilt volgens het transportmiddel in de loop van de laatste jaren : zij neemt toe voor de metro, vermindert voor de tram (vermindering qua gemiddelde, maar toename tijdens de spitsuren) en voor de bus, omwille van de beduidende daling van de reissnelheid. Deze tendensen kunnen diepgaander worden onderzocht en vervolgens geïnterpreteerd, ten gunste van een campagne van tellingen uitgevoerd op het netwerk op vraag van het BUV in de loop van het jaar 2000. De eerste resultaten lijken te wijzen op een verdere daling van het busgebruik, maar op een beduidende stijging van het tramgebruik, toch op lijnen waar de reissnelheid aanzienlijk is verhoogd (verlenging zuidwaarts van de premetrolijn Noord-Zuid, programma VICOM).

De centrale wijken en die langs de metro- en premetrolijnen hebben de beste verbindingen met het openbaar vervoer. Behalve enkele zones langs de sterke assen van de metro of de spoorweg, is de toegankelijkheid van de zones dichtbij de gewestgrenzen beperkt, of het nu gaat om de residentiële wijken van de tweede kroon of de meer economisch gerichte zones stroomopwaarts en stroomafwaarts van het kanaal.

9.5. Parkeerbeleid

We kunnen een zeker onmacht vaststellen bij het gewest om haar doelstellingen op vlak van parkeerbeleid te implementeren en te controleren. Het beleid dat voorgesteld is in het Iris-plan geraakt maar niet uitgevoerd : men stelt een hoog aantal illegale parkeerders vast, wat negatieve gevolgen heeft voor een vlot verkeer van de andere transportmiddelen (onveiligheid voor de fietsers, daling van de reissnelheid van het openbaar vervoer,...) en het niet betalen van parkeergeld.

We moeten opmerken dat er een flagrant gebrek is aan repressieve opvolging van de processen-verbaal door het Parket. Daarom wenst het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een wijziging van de federale bepalingen die terzake bestaan, om een systeem van administratieve boetes op te zetten.

De rechtstreekse bevoegdheden van het gewest op vlak van parkeren zijn niet zo uitgebreid. Veel hangt af van het beleid van de gemeenten. De versnippering over het Brussels grondgebied in 19 administratieve eenheden heeft een gebrekkig coherent beleid tot gevolg. Daardoor ontstaat een opbod tussen de gemeenten, soms nemen ze een beslissing waardoor ze de overlast verplaatsen naar de buurgemeente.

Het Gewest heeft een dialoog gestart met de gemeenten al tijdens de twee vorige legislaturen, zonder dat er een betekenisvolle vooruitgang werd geboekt, behalve met uitzondering van de initiatieven van enkele pioniers (Oudergem,...).

9.6. Mobiliteit en ruimtelijke ordening

De reissnelheid van het openbaar vervoer is overal gedaald : in mindere

mate voor de metro (waar zij het resultaat is van de toename van de belasting op de centrale sectie, die reeds het zwaarst belast was, van lijn 1 (tussen Centraal en Schuman) en van de vaak verouderde toestand van het materiaal), in meerdere mate voor de tram en bus omwille van de rijomstandigheden. Deze duidelijke daling van de reissnelheid tussen 1994-1995 en 1999-2000 wordt door duidelijke cijfers geïllustreerd : metro -1,26 km/u; tram -2,7 km/u; bus -3,23 km/u en dit ondanks de invoering van het "Vicom"-plan. Het gebrek aan regelmaat blijkt trouwens een vrij negatief effect te hebben, en dit op het grootste deel van het oppervlaktenet en meer en meer op de metro omwille van het succes ervan.

Toch is de reissnelheid er op enkele plaatsen op vooruit gegaan (bijvoorbeeld op het tramtraject Albert-Zuid). Over het algemeen blijft zij toch onvoldoende gelet op de doelstellingen van het IRIS-plan. (Bus 17,3 km/u, Tram 16,9 %, voor een objectief van 18 km/u in de centrale sectie en 24 km/u op een vrije baan).

Een beter parkeerbeleid (ontrading van het langparkeren, het minder aantrekkelijk maken van het gebruik van de auto, het verminderen van de druk op het beperkt aantal parkeerplaatsen langs de weg, samen met de bestrijding van het wildparkeren en het dubbel parkeren) is noodzakelijk om de prestaties van de bussen en van de trams buiten eigen bedding te verbeteren. Zolang op dit vlak geen krachtadig beleid wordt gevoerd zal de efficiëntie van het stedelijk en het voorstedelijk vervoer niet wezenlijk kunnen toenemen en geen nieuwe klanten aantrekken.

Tot slot moeten we vermelden dat de metro, die een hoge reissnelheid heeft (28,3 km/u tegen 24,9 km/u voor de auto), het leeuwenaandeel van het toenemend gebruik van het openbaar vervoer voor zich neemt. Het is alleszins zo dat door de hoge investeringskosten het gebruik ervan niet veralgemeend kan worden en dat men tegelijkertijd moet blijven werken aan de ontwikkeling van de reissnelheid van het bovengrondse net. Dit net zou maximaal uitgebreid moeten worden en meer bepaald daar waar het nog niet nodig is zwaardere middelen te gebruiken.

De financiële middelen die het gewest investeert in het openbaar vervoer zijn uitzonderlijk hoog ten opzichte van andere Europese steden (Oslo, Barcelona, Lyon,...). We mogen ons wel vooral niet laten misleiden door oppervlakkige vergelijkingen.

Ondanks haar relatief kleine grootte, geniet Brussel van 3 openbare vervoerswijzen (tram, metro, bus), wat haar productiviteit benadeelt. De begroting die door het gewest voorzien wordt is al aanzienlijk, maar laat niet veel ruimte voor extraatjes. Niettemin ligt het percentage waarmee de inkomsten de uitgaven dekken, dat 35 % bedraagt, aanzienlijk lager dan datgene in een stad zoals Wenen, dat over een gelijkaardig netwerk beschikt. De verbetering van de mobiliteit moet dus mogelijk gemaakt worden door een betere integratie van alle beleidsmaatregelen die daarop een invloed hebben, veeleer, dan een verhoging van de middelen, die al belangrijk zijn. Het MIVB-net lijdt aan een gebrek aan efficiëntie in vergelijking met vergelijkbare steden. Om de mobiliteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te verbeteren moet er een modale overdracht plaatsvinden naar het openbaar vervoer. Deze overdracht kan maar slagen als het openbaar vervoer aantrekkelijker wordt. Dit vraagt een gezamenlijke inspanning van het gewest, de MIVB en de 19 gemeenten die de gemeentelijke wegen beheren.

9.7. Mobiliteit en vervoer van goederen

Het vervoer van goederen is eveneens een belangrijk gegeven van de mobiliteit, voornamelijk in een stedelijke omgeving. Het volume van vervoerde goederen kende een aanzienlijke groei over de laatste tien jaar, samen met de toename van de uitwisselingen en de vervoersnoden in elke fase van het economisch proces. In dit kader worden de aanlegplaatsen herbepaald als multimodale platformen voor overslag en verdeling van goederen. De haven van Brussel is ook een constante hefboom die bijdraagt tot het mobiliteitsbeleid in het gewest.

Meer dan ooit speelt het goederenvervoer een essentiële rol in het economisch proces. Elke vervoersfase kadert nauw in de logistieke keten. In dit kader spelen de binnenhavens een sleutelrol in de multimodale ketens voor vervoer en op economisch vlak in het algemeen, zowel als onthaalcentrum voor industriële, commerciële en logistieke activiteiten, als voor actoren inzake ruimtelijke ordening. Als interfaces van de verschillende vervoersmiddelen zijn het ideale voorwaarden voor de realisatie van verkeerscentra. Deze situatie is des te meer nodig als het gaat om de toevoer van goederen in een stedelijke omgeving.

Het vervoer over water is milieuvriendelijk. Een bevaarbare waterweg en een haven zijn troeven voor het gewest in het kader van de duurzame ontwikkeling : voor het vervoer van goederen die noodzakelijk zijn voor de economische activiteit, is het een verlichting van het wegverkeer ten voordele van andere meer milieuvriendelijke transportmiddelen. Elk schip dat Brussel aandoet, zorgt voor een verlichting van het wegverkeer; zo is een lading van 2.000 ton gelijk aan een file van 100 vrachtwagens. Het Brussels maritiem kanaal kan zee- en rivierschepen aan met een capaciteit tot 4.500 ton. Jaarlijks transiteren meer dan 5 miljoen ton goederen via de gewestelijke waterweg. Het spoorvervoer maakt het ook mogelijk goederen te vervoeren tot in het stadscentrum en het wegverkeer te verlichten. Deze vervoerswijze is in onbruik geraakt in het Brussels Gewest; het moet opnieuw een volwaardige rol krijgen in het kader van de nieuwe intermodale mogelijkheden. De lokalisatie in het centrum van het gewest van logistieke en opslagactiviteiten is een troef voor de mobiliteit. Zo betekent de situering van het TIR-complex in de buurt van de verbruikscentra een optimalisering van de wegbezetting door de vervoersmiddelen. De ligging van deze gebouwen tussen de ring en de stad, zorgt voor een gemakkelijke bereikbaarheid en nadien een gemakkelijke verspreiding binnen de stad. De goederen worden 's nachts aangevoerd of 's morgens vroeg, buiten de spitsuren voor het autoverkeer, met grote voertuigen; de verdeling en de distributie van de producten gebeurt tijdens de dag, buiten de spitsuren, door middel van kleine voertuigen die beter aangepast zijn aan de stedelijke vervoersproblemen.

De ligging van de haven van Brussel intra muros maakt het mogelijk de goederen tot in de buurt van de verbruiksplaats te brengen. De modernisering die plaatsvond versterkt deze rol nog meer met de realisatie van een containerterminal in de voorhaven (operationeel in juni 2001) en het uitbreidingsproject TIR, dat nauw kadert binnen de spitslogistiek en de stedelijke distributie. Een recente studie over de stedelijke distributie⁶² gaat in die zin en benadrukt de noodzaak de ontwikkeling van stadsopslagplaatsen te coördineren met een reglementering die de toegang van vrachtwagens in het stadscentrum beperkt om te komen tot optimale leveringsvoorwaarden voor de handelszaken. In dezelfde zin moet de toegang tot de verschillende logistieke zones verbeterd worden.

---

⁶² "Het impact van het wagenverkeer op het budget van het openbare vervoer : het geval van Brussel" (van Y. Fournau van de Economische wetenschappen faculteiten van de Université Libre de Bruxelles)

⁶³ Peiling H&B.

⁶⁴

Bron : Delvin, G. (1993), aangehaald in "Villes d'Europe"

⁶⁵ De rest stemt overeen met de mening dat er niets is veranderd. Bron : Censydiam

⁶⁶ Tevredenheidsbarometer van de MIVB : de factor "frequentie" wordt als belangrijk beschouwd, de tevredenheidsgraad ervan bereikt 37 % (klantenbarometer MIVB 9/1999)

⁶⁷ Tevredenheidsbarometer van de MIVB, september 1999. Wat betreft het aanbod 's avonds bereikt de voldoening 20 %, maar deze factor wordt door de klanten als "weinig belangrijk beschouwd" (klantenbarometer MIVB 9/1999)

⁶⁸ BUV

10. Werkelijke troeven... voor een betere promotie

Voorwoord

Alle grote steden, internationale, nationale of regionale hoofdsteden moeten hun ontwikkeling zien in een context van toenemende concurrentie. Het gecreëerde imago speelt hierbij een doorslaggevende rol. Bovendien is het imago het resultaat van verschillende factoren, zoals de kwaliteit van het milieu, het levenskader, de economische dynamiek, de levenskost, cultuur en toerisme. Een positief imago geven van een stad is tot slot uiteraard belangrijk voor de inwoners en de bezoekers zodat zowel inwoners als bezoekers kunnen bijdragen tot de faam en de aantrekkingskracht van een stad.

Brussel leeft uiteraard voor en door de inwoners van de stad, maar de levenskwaliteit of de kwaliteit van de diensten waarop de inwoners aanspraak kunnen maken, is in grote mate afhankelijk van de interesse voor het gewest vanwege diegenen die hiertoe de nodige middelen kunnen bijdragen : toeristen, investeerders, culturele projectontwikkelaars, grote organisaties... Het is evident dat al deze vaak uiteenlopende interesses niet altijd probleemloos "samenleven". Een van de grootste uitdagingen voor de grote steden is om een stadsimago uit te werken, te ondersteunen en bekend te maken die de stad in al haar facetten toont, en op die manier de reikwijdte (en inherent hieraan ook de grenzen) aangeven van de perspectieven die iedereen hier kan ontwikkelen. Parallel vormt de uitdraging van een scherpzinnig imago voor het gewest een manier om aan te duiden waar en in welke omstandigheden externe bijdragen een "pluspunt" kunnen betekenen voor Brussel.

10.1. Een te promoten imago

De aantrekkingskracht van de stad is sterk afhankelijk van het imago dat ze naar de buitenwereld heeft : naar haar inwoners, naar de inwoners van de rand en naar alle bezoekers.

Het spreekt voor zich dat de bewoners van een stad ertoe moeten worden aangezet er te blijven wonen. De bewoners van de rand van een bepaalde stad, moeten veelal overtuigd worden om "terug te keren naar de stad" door hen aantrekkelijke woonvoorwaarden en levenskwaliteit te bieden. Er moet bijgevolg bijzondere aandacht worden besteed aan het imago van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Maar sinds verscheidene jaren kampt Brussel met een negatief imago. Het lezen van de buitenlandse pers geeft soms een idee van dit negatief imago. Zo wordt de generische term "Brussel" er gebruikt om de Europese bureaucratie aan te duiden. Ook zijn bepaalde reportages over Brussel weinig flatterend. Dit povere imago lijkt echter contradictorisch met het gevoel dat de bewoners van vreemde oorsprong in Brussel ervaren. Zij geven duidelijk blijk van hun appreciatie van de levenskwaliteit, van het

multiculturele karakter en van de goede bereikbaarheid via internationale transportmiddelen van de Europese Hoofdstad. Daaruit kunnen we afleiden dat Brussel onvoldoende de positieve elementen in de verf zet...

10.1.1. De promotie van Brussel

"Het congres van het toerisme te Brussel", georganiseerd in 1994, heeft zich bezig gehouden met het probleem van het imago van Brussel. Een "witboek" dat werd opgesteld ingevolge dit congres omvatte aanbevelingen om het imago, evenals het toeristisch beheer van Brussel te verbeteren. Sindsdien werden aanzienlijke acties ondernomen door de verschillende actoren uit de toeristische sector, om deze aanbevelingen in de praktijk om te zetten⁶⁹.

Zo is het Toeristische Informatie Brussel (TIB), een structuur belast met de promotie van Brussel als culturele en vrijetijdsbestemming, hervormd in 1996, actief inzake het imago van Brussel en zijn "City Marketing"⁷⁰. In dit kader heeft het TIB Brussel van een label voorzien, gemakkelijk te gebruiken, samengesteld uit een slogan "Brussel, mijn geheime tip", een logo (dat een oog voorstelt) en een grafisch charter.

Bovendien is sinds 1998 een "city marketingplan" operationeel. Dit "strategisch" plan wordt aangevuld met een jaarplan voor acties en promoties⁷¹.

Concreet gezien werden diverse acties gevoerd (herziening van de publicaties, uitgave van folders, creatie van een internetsite,...). Tegelijkertijd werd voorzien in specifieke instrumenten voor beroepslui uit de toeristische sector (technisch handboek, internetsite,...). In dit kader is op initiatief van Cocof (de Franse Gemeenschapscommissie) en op basis van een idee van de stad Brussel, beslist om een uniforme toeristische bewegwijzering in de stad aan te brengen op matte spandoeken die de bezoeker naar de musea leiden, en die op informatiezuilen en op borden worden aangebracht op de belangrijkste gebouwen.

"Brussel Congres", een overheidsinstelling belast met de promotie van Brussel als congresstad, heeft de slogan "Brussels, Heart of Europe where living is an art" gecreëerd. Het voornaamste communicatiegegeven van dit "imago" is een gids ter attentie van de organisatoren van congressen. Sinds 1995, beheert "Brussel Congres" ook een internetsite (www.brussels-congres.be).

Tot slot, recentelijk was er de wil om alle openbare en privé-actoren te betrekken bij de promotie van Brussel, wat bleek uit de beslissing van december 2000 om het TIB en Brussels Congres te fuseren tot een enkel promotieorgaan dat voortaan BITC heet.

Ondanks de reeds geleverde inspanningen blijft de promotie van Brussel echter onvoldoende. In dit kader moet worden benadrukt dat de financiële en menselijke middelen voor de promotie ervan ver onder de promotie van concurrerende steden blijft. Met een jaarlijkse begroting van 285.077, 55 € (11,5 miljoen BEF) kan Brussels Congres de vergelijking niet aan met de 793.259,28 € (32 miljoen BEF) die Barcelona voor deze opdracht toegewezen krijgt of de 1.735.254,67 € (70 miljoen BEF) die Wenen krijgt. Gelukkig zijn de begrotingen die in 2001 zijn toegekend naar boven aangepast bij de oprichting van de dienst BITC. De Dienst voor Toerisme van Amsterdam stelt 120 personen tewerk, terwijl het TIB zich moet tevreden stellen met 12 om de promotie van Brussel te verzorgen. Een dergelijk verschil aan middelen maakt het voor een stad als Amsterdam mogelijk, echt doeltreffende promotie- en communicatiemiddelen uit te

werken, zowel voor de potentiële bezoeker als voor de beroepsreiziger. Dit promotiebeleid heeft een rechtstreekse weerslag op de gemiddelde duur van de verblijven en op het soort beoogde toeristen in termen van koopkracht.

10.1.2. Brussel gezien door de Belgen en de bewoners van vreemde oorsprong

Volgens een onderzoek bij de buitenlandse bezoekers ter gelegenheid van een tentoonstelling, zijn de drie voornaamste opinies over Brussel, in orde van vermelding : een Europese hoofdstad, een cultuur- en een zakenstad. De voornaamste locaties of monumenten die de stad een eigen kenmerk geven zijn : de Grote Markt, het Atomium, de Zavel, het Jubelpark en de musea.

Met betrekking tot de positieve aspecten van Brussel, zijn de standpunten uiteenlopend tussen Belgen en vreemdelingen. De vreemdelingen die in Brussel verblijven zijn blijkbaar tevreden over het onthaal, de levensstijl, de levenskwaliteit (gastronomie), de interculturele aard en de gemakkelijke bereikbaarheid door middel van internationaal vervoer naar de hoofdstad van Europa. De Brusselaars zijn daarentegen vooral tevreden over de cultuur, de kleine omvang van de stad, het kosmopolitisch karakter ervan en zijn levenskunst.

Voor de Brusselaars, zijn de nadelen van Brussel de vervuiling, het verkeer en de werken. De vreemdelingen betreuren in min of meer dezelfde mate de vervuiling, het verkeer, de stadskankers en de slechte bewegwijzering.

10.2. Toeristische, culturele aantrekkingsindex en vrijetijdsbesteding

Een manier om de toeristische aantrekkingsindex van een stad te meten is de vergelijking te maken met het aantal sterren van de Groene-Michelingids van Europa. Brussel scoort in deze klassering op een Europees gemiddelde met een totaal van 42 (Parijs = 100), en staat hiermee op dezelfde plaats als München. We stellen echter vast dat de gemiddelde duur van een verblijf in de hoofdstad (1,9 dagen) beduidend lager ligt dan dat van andere steden zoals Amsterdam (aantrekkingsindex 47 - gemiddelde verblijfsduur van 2,3 dagen) of zelfs Lyon (aantrekkingsindex 30 - gemiddelde verblijfsduur van 2,6 dagen). Hieruit kunnen we afleiden dat Brussel met een gelijke of zelfs hogere aantrekkingsindex toch slechter presteert dan andere steden als men de gemiddelde verblijfsduur bekijkt en dus een lagere toeristische aantrekkingsindex heeft. Het totaal aantal overnachtingen in Brussel op jaarbasis ligt met 4.259.818 overnachtingen veel lager dan het totaal aantal overnachtingen in Amsterdam (7.698.100), dat zich bovendien heeft gespecialiseerd in een hotelaanbod voor de middenklasse en gericht op de jongeren.

10.2.1. Het hotelaanbod

Er is duidelijk een tekort aan hotels voor de middenklasse in Brussel (60 % van het hotelaanbod ligt in de hogere klasse), en nog een nog groter tekort voor de jongeren. Het vrijetijdstoerisme is evenwel de sector die het snelst

groeit in Europa, zonder dat Brussel kan inspelen op deze vraag. Bovendien zijn de gehanteerde prijzen door de hotels te Brussel telkens hoger dan het Europees gemiddelde per categorie kamer en over het volledige gamma. Brussel komt zo juist na Londen voor de prijs van de kamers voor de 2- en 3-sterrenhotels.

Het meeste toerisme in Brussel betreft dus zaken- en congresstoerisme, waarmee Brussel de tweede plaats inneemt in Europa. Deze sector werkt als een krachtige economische multiplicator en biedt rechtstreeks werk aan 32.000 mensen. Het is onbetwistbaar dat door Brussel meer open te stellen voor een recreatief stadstoerisme, deze effecten nog gunstiger zouden zijn.

10.2.2. Het erfgoed

Het Brussels architecturaal erfgoed heeft veel geleden sinds de jaren '60 van het "Verbrusselingsproces" dat bepaalde eminente Brusselse monumenten vernietigd heeft (zoals het Volkshuis gebouwd door Victor HORTA) en de stedenbouwkundige coherentie en de architecturale eenheid van de stad uit evenwicht heeft gebracht, voornamelijk in de Vijfhoek. De laatste jaren maakte het Brussels architecturaal erfgoed het voorwerp uit van een aanzienlijke sensibiliseringsinspanning vanwege zowel de overheid als de verenigingen (dagen van het erfgoed, thematische bezoeken, publicaties,...). Deze sensibilisering, om gevaloriseerd te kunnen worden in termen van imago, moet de Brusselse historische stedenbouwkundige heterogeniteit overschrijden of zelfs er voordeel uithalen.

Zoals blijkt uit het onderzoek bij de Belgische en vreemde bevolking vormt de ontdekking van het Brussels architecturaal erfgoed, samen met de musea, de voornaamste toeristische activiteit (en troef) te Brussel. Ondanks de aanwezigheid van een opmerkelijk erfgoed in Brussel, wordt dit weinig of niet gewaardeerd. Dit erfgoed geeft ruimte aan caféconcerten en café-theaters die niet alleen de aandacht kunnen trekken naar het architecturaal erfgoed maar die ook een culturele aanpak bieden die zo representatief is voor de Brusselse geest (de Brusselse zwans), fel gegeerd door toeristen en evenzeer bezocht door de Brusselaars zelf. De gecoördineerde opwaardering en promotie van deze rode culturele draad met een hoog aantrekkingspotentieel mag niet veronachtzaamd worden.

Sinds 1996 werden meerdere acties ondernomen door de promotieorganen voor toerisme in samenwerking met verenigingen van gidsen die gespecialiseerd zijn in architectuur, om het erfgoed te laten kennen : organisatie van geleide bezoeken voor groepen en individuele personen (te voet, per autobus en per boot op het kanaal), installatie van drietalige informatiezuilen voor de belangrijkste monumenten van de stad Brussel, uitgave van boeken, brochures en plannen onder de bezoekers om Brussel te (her)ontdekken op grond van thema's, voorstelling van de monumenten op de internetsite, enz.

Het is evident dat de kwaliteit van de bouw, de coherentie van architecturale complexen en de diversiteit van de stijlen die men in Brussel aantreft, allemaal bijdragen tot de aantrekkingskracht van de stad. Men stelt met vreugde vast dat de fouten uit het verleden stilletjes aan gecorrigeerd worden. Dit alles met als doel om het belangrijkste erfgoed (Martelaarsplein, historische wijken in het centrum, Koninklijke wijk) iets van de glans terug te geven die ze nooit hadden mogen verliezen. Toch is het belangrijk te constateren dat de aansluiting van deze historische

plaatsen met een hoge erfgoedwaarde tekort schiet en dat de overheid er nog niet in geslaagd zijn om voldoende lange trajecten nieuw leven in te blazen.

10.2.3. Culturele infrastructuren en spektakels

Heel wat culturele en artistieke activiteiten vinden plaats in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In de praktijk spelen deze activiteiten zich niet geconcentreerd af, op locaties met een kleine capaciteit en voor een beperkt doelpubliek. Gezien promotioneel opbod de te verspreiden boodschap schaadt en dat we over gecoördineerde inforuimten moeten kunnen beschikken, dienen niet alle culturele plaatsen over een inforuimte te beschikken. Bovendien is het een logisch gevolg dat er slechts een beperkt publiek is dat zich verplaatst voor voorstellingen, met uitzondering van de film die een breder sociaal publiek aantrekt, en dat we vaststellen dat de massa zich ongelijk verdeelt over het grote aanbod en met een grote fluctuatie van maand tot maand. En toch kan een goed verspreide informatie met een voldoende ondersteuning naar een specifiek doelpubliek goede resultaten geven. De coördinatie van de informatie en de verspreiding op goed leesbare en goed verspreide media blijkt noodzakelijk. Inzake culturele infrastructuren beschikt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over twee types van zalen. Enerzijds zijn er een groot aantal kleine zalen met een capaciteit van 150 tot 300 plaatsen (Ancienne Belgique, het theater op het Martelaarsplein, Varia-theater, KVS, talrijke lokale culturele centra,...), en anderzijds zijn er een beperkt aantal grote theaterzalen met een capaciteit van 800 tot 1.500 plaatsen (Koninklijke Muntchouwburg, Paleis voor Schone Kunsten, Vorst Nationaal,...). Deze laatste zijn echter ofwel gekoppeld aan een specifiek genre van spektakel dat andere types uitsluit, ofwel bieden ze een te grote capaciteit waarbij een aanzienlijke investering nodig is, wat op zich weer een te groot financieel risico inhoudt. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou over meer zalen moeten beschikken met een capaciteit van 500 plaatsen voor verschillende genres van voorstellingen. Een zaal van deze capaciteit geeft een beter economisch rendement als men de investeringen en de mogelijke inkomsten naast elkaar legt. De mogelijkheid om over dit type zaal te beschikken zou toelaten om buitenlandse kwaliteitsvolle voorstellingen aan te trekken, en om voorstellingen gedurende een langere periode op het programma te plaatsen. Op die manier kan men van Brussel een culturele aantrekkingspool maken. Door de programmering van spektakels met een langere periode (bv. een groot spektakel in Parijs) op te nemen, zou eveneens de mogelijkheid ontstaan om een communicatie gericht op de buurlanden op te zetten rond het promoten van reizen met een cultureel karakter.

Wat de vrijetijds- en sportinfrastructuur betreft, houdt Brussel "goed stand", in het bijzonder in de gemeenten van de tweede kroon. Op die manier profiteren ook de inwoners van de randgemeenten van het Brussels aanbod.

Wat de cinemazalen in het centrum van de stad betreft, kunnen we vaststellen dat ze aan renovatie toe zijn (Vendôme, UGC-Guldenvlies,). De kleinere zalen zorgen voor een diversificatie van het culturele leven in de hoofdstad (Nova, Arenberg-galerijen). Maar behalve deze kleine zalen en de cinematografische complexen die de cinema op twee verschillende manieren benaderen, is er in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest eveneens een tekort aan cinemazalen met een gemiddelde capaciteit die de mogelijkheid biedt om een langere programmering aan te bieden en die in deze infrastructuur ook cinemafestivals kan ontvangen die op dezelfde locatie blijven gedurende een welbepaalde periode. Op dit ogenblik is er geen enkel festivalorganisator in Brussel die tevreden is over de locatie. De capaciteit

van de zalen is te laag voor prestigieuze avondvoorstellingen of voor een beperkter doelpubliek. De opsplitsing van deze festivals over verschillende locaties in Brussel versnipperd de impact en geeft het evenement minder aanzien.

Verder moet men vaststellen dat de Brusselse musea kampen met een nijpend gebrek aan financiële middelen en meer bepaald de grote federale musea, zelfs indien ter gelegenheid van Brussel 2000 de Federale staat een aantal investeringen gepland heeft voor hun renovatie : te beperkte overheidsinvesteringen (tekort aan werkingsmiddelen en personeel), goedkope toegangskaartjes, quasi onbestaand mecenaat, zeer beperkte merchandising⁷². Zij hebben dus dringende noden op alle gebieden : infrastructuur, personeel, promotie, enz.

Ondanks de voornoemde moeilijkheden, stellen we een stijging vast van het totale bezoekersaantal aan de Brusselse musea (1.700.000 bezoekers in 1985 tot 2.300.000 in 1996). Deze stijging is echter voor een groot deel te danken aan een uitbreiding van het aanbod (nieuwe musea).

Betreffende de grote evenementen (bv. tijdelijke tentoonstellingen, Kerstmarkt, bloementapijt,...) stellen we vast dat ze kunnen fungeren als culturele "katalysator" . Deze evenementen stimuleren het bezoek aan de culturele plaatsen, trekken buitenlandse toeristen aan en leveren bijkomende financiële middelen op voor de betrokkenen.

Een stad als Amsterdam steunt bijvoorbeeld ook op ware "culturele trekpleisters" : haar belangrijkste musea trekken jaarlijks 4,4 miljoen bezoekers aan, terwijl de grootste Brusselse musea er maar 2 miljoen per jaar tellen.

Door een chronisch gebrek aan middelen om zijn grootste musea te exploiteren, is het Hoofdstedelijk Gewest er niet in geslaagd een uitgebreid netwerk van interessante toeristische en culturele attracties uit te bouwen. Nu komt er wellicht verandering in deze situatie; de aanzet daartoe is zeker gegeven, in het bijzonder met de grote retrospectieven en verschillende succesvolle tentoonstellingen ("Ik was 20 in '45"); en ook dankzij verschillende belangrijke investeringen (het nieuwe M.M.I. in de Old England) of geplande investeringen (het Bezoekerscentrum onder de Sint-Hubertusgalerijen).

De overheidsinvesteringen zijn aanzienlijk om een aanbod van spektakels van een hoog niveau te bieden, zoals de producties van de Munt en de filharmonische vereniging, de Koningin Elizabethwedstrijd, de talrijke theater- en dansspektakels, of nog, het klank-en-lichtspel en het vuurwerk.

10.2.4. Culturele infrastructures in de buurt

In termen van geografische spreiding, beschikt het centrum van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (meer bepaald de Vijfhoek en Elsene) over de meeste culturele infrastructures in de buurt (attracties, toneelzalen). Alle Brusselse gemeenten beschikken echter over een gediversifieerd gemeentelijk kunstonderwijs (academies). De verenigingen echter, die activiteiten willen organiseren die de wijk aanbelangen of voornamelijk de gemeente en die geen toegang hebben tot de zogenaamde "culturele" of

"institutionele" locaties, hebben geen alternatieven. Deze vaststelling moet men koppelen aan het feit dat de gemeenten met een grote bevolkingsdichtheid met inwoners met uiteenlopende culturele kenmerken en met een verschillende afkomst, niet over dergelijke locaties beschikken. Inwoners die willen deelnemen aan het stadsleven, hebben eveneens nood aan locaties met een kleine capaciteit waar ze interculturele activiteiten voor jong en oud, en met een artistiek karakter kunnen organiseren, met andere woorden, locaties waar deze inwoners zelf "actoren" kunnen worden voor hun wijk.

Dus, ondanks de financiële steun van de gemeente aan verschillende activiteiten en van de verenigingen, blijft het gebrek aan een infrastructuur voor een beperkter publiek in de buurt reëel. Een partnerschap tussen de gemeenschapcommissies en de gemeenten die over weinig of niet gebruikte eigendommen beschikken, die aanspraak kunnen maken op hulp voor renovatie, zou een antwoord kunnen bieden op deze problematiek, en een grotere gehechtheid van de bevolking aan het verenigingsleven kunnen bieden.

10.3. De handel in het hypercentrum versterken

Hoewel de Brusselse handel terugviel in de loop van de jaren '90⁷³, beschikt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest nog over de grootste zone voor handelsaantrekking in het land⁷⁴. Binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is het evenwel nog steeds de Vijfhoek en de aangrenzende kernen die een groot deel van de bevolking aangetrokken in deze zone⁷⁵ naar zich toetrekken.

Dit neemt niet weg dat de handel in Brussel ingrijpende veranderingen ondergaat (sommige oude handelskernen verliezen betekenis terwijl er andere opkomen). De handelszaken in het hypercentrum lijken, na een periode van stabiliteit, te zijn gegroeid tussen 1998 en 1999, gesteund door bijvoorbeeld de renovatie van de openbare ruimte (bv. de recente renovatie van de Nieuwstraat).

Wij herinneren eraan dat de kleinhandel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 50 % laaggeschoold personeel (met een diploma lager middelbaar onderwijs of lager) in dienst heeft; waarvan 63 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest woont. De vitaliteit van de kleinhandel is dus ook van groot belang voor de Brusselse werkgelegenheid voor laaggeschoolden. Om de aantrekkingskracht van de handel te behouden en te versterken, moet de kwaliteit van de openbare ruimten, de parkeergelegenheid en de toegankelijkheid worden verbeterd. Bovendien moet de multifunctionaliteit van het hypercentrum worden versterkt, zoals andere steden dit reeds deden (bijvoorbeeld Antwerpen - zie onderstaande tabel), door het aanbrenge van elementen die uitnodigen tot kuieren en tot "promenadeshopping" of "window-shopping". Zoniet zal de concurrentie van de rand van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waar al veel klanten naartoe gaan wegens de moeilijke bereikbaarheid van de winkels in de stad, nog groter worden.

10.4. Grote geïntegreerde projecten, factoren voor een duurzame ontwikkeling

Een kenmerk van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de moeilijkheid om actieve krachten te bundelen rond projecten, factoren voor ontwikkeling.

De analyse van een aantal buitenlandse voorbeelden toont aan dat deze mobiliserende projecten, hoewel ze steunen op dynamische gegevens en diverse graden van stadsvernieuwing, als gemeenschappelijk punt hebben dat ze het beeld van de stad valoriseren, een partnerschap bedrijf-overheid opstarten en een drainerend effect hebben op de stedelijke vernieuwing.

De slaagkansen van deze projecten vinden moeilijk hun plaats in Brussel omwille van het grote aantal gezagsniveaus, de moeilijkheid om de middelen te vinden via een aangepast begrotingsprogramma, de te weinig gebruikte toepassing van doeltreffende partnerschappen bedrijf-overheid en de zwakte van onder meer een cultureel mecenaat.

Brussel 2000 heeft het mogelijk gemaakt de toepassing van een aantal initiatieven inzake renovatie van openbare ruimten en culturele infrastructures te bevorderen voor een geraamd bedrag van meer dan 8 miljard BEF. De grote evenementen (opendeurdagen, Zinneke Parade, tentoonstelling van de Tapijten van de Spaanse Kroon, het Bal Moderne, de Grote Carrousel van de Zavel, Zomerfestival,...) hebben meer dan 600.000 toeschouwers gelokt. Het geheel van 300 projecten van het programma Brussel 2000 werd bezocht door meer dan 1 miljoen personen. Het succes van de Zinneke Parade en de beleidsverklaringen die erop volgden (tweejaarlijkse herneming van het evenement) kunnen een teken zijn voor een herboren Brusselse identiteit.

De positieve voorbeelden van deze grote projecten uit het buitenland tonen gemeenschappelijk aan dat ze initiatieven uit diverse sectoren samenbrengen. Deze integratie blijft in Brussel veelal uit.

De vaststelling van een moeilijkheid om de actieve krachten in Brussel te bundelen rond grote projecten moet, in de toekomst, leiden tot de uitvoering van duurzame geïntegreerde projecten (sociaal, ecologisch en economisch) die de steun van de bewoners, de economische operatoren en de bezoekers vergen en bijdragen tot de bevordering van het imago van Brussel via een aangepaste inspanning tot herwaardering.

---

⁶⁹ Zie ter zake de (lopende) studie gerealiseerd door OGM op verzoek van TIB over de "principales recommandations émises par le premier Livre blanc versus actions mises en place par les acteurs du secteur depuis 1994".

⁷⁰ Merken we op dat sinds 1996 TIB samenwerkt met OPT en TVL

⁷¹ Dit plan steunt op 6 toeristische pijlers : het surrealisme, de kunst in de stad, de Brusselse levensstijl (inclusief de gastronomie), het koningschap, de Europese hoofdstad en sedert 2000 Brussel, groene stad

⁷² BCG Eindverslag. Vol. II, blz. 76

⁷³ De Brusselse handel lijkt sedert 1998 weer op te leven, samen met het herstel van de groei. Deze opleving is echter nog te recent om te kunnen spreken van een duurzame trend.

⁷⁴ 1.500.000 personen tegenover bijvoorbeeld 850.000 te Antwerpen. Grimmeau 1998

⁷⁵ 72 % volgens Grimmeau. 1998.

Conclusies van de vaststelling van het GewOP : een gewest op het kruispunt van wegen

1. Een broos gewest

1.1. Van klassieke suburbanisatie ...

De achteruitgang van Brussel in de jaren 70 en 80 moet gezien worden in het "klassieke" kader van de suburbanisatie, die zelf volgde op de sterke economische groei van de jaren '60 en een steeds grotere toegankelijkheid van het voorstedelijke ideaal van huis, tuin en auto.

Dit schema werd in Brussel verergerd door een fenomeen van vernietiging van het traditionele stadsweefsel in het teken van een zekere visie van moderniteit zonder zich veel rekenschap te geven van de oude gebouwen en de bewoners : de aanleg van wegeninfrastructuren en de oprichting van hoge kantoorgebouwen in volle centrum, de uitbreiding van de metro, de ontwikkeling van woonkazernes, enz.

Dit gaat gepaard met een belangrijke vastgoedspeculatie en met een uitsluitend functionele benadering van de openbare ruimte, ten koste van het esthetische. Het versterkt het structurele fenomeen van suburbanisatie. Kortom, het is de weerspiegeling van een conflict tussen de economische en hoofdstedelijke functies enerzijds en de woonfunctie anderzijds.

De visie van een stad ten dienste van de economische ontwikkeling en van de Europese ambities van de Belgische staat die overheerste op het einde van de jaren 80, heeft geleidelijk plaats gemaakt voor de ontwikkeling van een beleid van "herstel van de stad", bescherming van de woonfunctie en de economische diversiteit, renovatie van het woonmilieu en, sinds de oprichting van het Hoofdstedelijk Gewest, een herwaarderingsbeleid van de openbare ruimte.

1.2. ... tot de wil om de stad te « herstellen »

Als men enkel kijkt naar de evolutie van de residerende bevolking, blijkt de vlucht uit de stad in Brussel te zijn gestopt in het midden van de jaren 90. Nochtans gaat de betrekkelijke belastingcapaciteit van de Brusselaars tegenover die van de inwoners in de andere gewesten achteruit, zelfs als het verarmingsfenomeen in de grote stadscentra zichtbaar is, met gevoelige schommelingen. Arme buurten blijven zich in het bijzonder in sommige wijken ontwikkelen. Zo gaat Brussel in vergelijking met andere Europese en Vlaamse steden achteruit op het gebied van economische groei, kwaliteit van de stadsruimte, terugkeer van de beroepsbevolking naar de stad, vermogen om grote projecten te organiseren, ...

Het stadsvernieuwingsbeleid dat de laatste 10 jaar werd gevoerd, heeft gezorgd voor een zekere verbetering van de situatie in de eerste kroon van

Brussel. Heel wat speculatieve aankopen zijn vervallen tot stadskankers, terwijl de ontwikkeling van de Noord- en de Zuidwijk in een te traag tempo werd voortgezet. Tot slot blijkt de eerste westelijke kroon, die slechts gering beïnvloed werd door de grote transformaties van de stad in de jaren '70 en '80, zich niet te kunnen herpakken van de industriële teloorgang en heeft hij te kampen met een algemeen gebrek aan economische en residentiële aantrekkingskracht.

De laatste 10 jaar verbeterden de woonvoorwaarden van de Brusselaars in het algemeen. Toch blijven er ernstige problemen op het gebied van de toegankelijkheid tot betaalbare en redelijke woningen. Deze problemen hebben zowel betrekking op de openbare woningmarkt als op de particuliere en zijn bijzonder duidelijk in de kansarme wijken.

Het economische groeipotentieel van het Hoofdstedelijk Gewest schuift duidelijk op naar de rand, de meer gegoede bewoners uit de negentien gemeenten achterna, zij het met enkele jaren vertraging. Dit fenomeen draagt bij tot een grotere verarming dan in de andere stadscentra. Het gemiddelde Brusselse inkomen is vandaag lager dan het gemiddelde inkomen in de twee andere gewesten en een steeds groter deel van de bevolking verkeert in een onzekere situatie. De verschillen zijn opmerkelijk groot naargelang de gemeente, ook al is de dualiteit vrij stabiel. Op schaal van de wijken is een concentratie van de onzekerheid merkbaar in de omgeving van het kanaal, in bepaalde delen van de Vijfhoek en in de wijken rond de twee voornaamste stations.

Het Brusselse werkloosheidscijfer, dat sinds 1998 afneemt, ligt nog ruim boven het nationaal gemiddelde en weerspiegelt een sterke ongelijkheid tussen vraag en aanbod van werk. Discriminatie bij de indienstneming ten nadele van mensen van vreemde, niet-Europese oorsprong werkt een enorme werkloosheid van deze vaak zeer laaggeschoolde bevolkingsgroepen in de hand. Ondanks het gewestelijk statuut, is Brussel een stad die lijdt onder dit gegeven dat het werkloosheidscijfer aantast in het merendeel van de grote Europese stadscentra.

De Brusselse economie vertoont wellicht een overspecialisatie in de administratieve sector, zowel publiek als privé (banken en verzekeringen), terwijl de aan de nieuwe economie verbonden activiteiten zich veelal ontwikkelen in de tweede kroon en de randgemeenten. In de traditionele industrie zet de structurele achteruitgang zich onverbiddeijk voort, zodat deze sector maar 10 % van de laaggeschoolde arbeid in Brussel meer vertegenwoordigt. Verschillende fenomenen vallen samen, wat deze achteruitgang verklaart, zoals de schaarste en bijgevolg de hoge kostprijs van de beschikbare terreinen, de afwijzing van activiteiten die aanleiding kunnen geven tot hinder, maar ook het verlies aan concurrentievermogen of rationaliseringsverrichtingen inzake sites en human resources (via outsourcing zijn talrijke in de industrie verloren arbeidsplaatsen in de dienstverlening aan bedrijven gerecupereerd). Toch hebben er zich "hightech"-activiteiten ontwikkeld, voornamelijk rond de sector van de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën, maar ook rond polen met een sterk groeipotentieel zoals de agro-voeding, de gezondheidsvoorzieningen, enz.

De nijverheid te Brussel vertoont dus een contrastrijk profiel, dat een andere dan gebruikelijke visie vergt en de ontwikkeling vereist van doelgerichte strategieën per groeisector en tewerkstellingssector.

1.3. Moeilijk te bestrijden tendensen

Diverse economische sectoren die sterk afhankelijk zijn van de lokale vraag, bijvoorbeeld de kleinhandel, lijden onder de stagnatie van de inkomens van de inwoners en de verhoging van het aanbod in de rand (shoppingcenters, ...). Het komt erop aan te vermijden dat na het vertrek van de gegoede bewoners naar de rand, er een verhuis op gang komt van de buurtdiensten die afhangen van de inkomens van deze bevolkingsgroepen. Sommige ondernemingen verantwoordden hun vertrek naar de rand zelfs door het overvloediger aanbod van arbeidskrachten.

Indien deze tendensen zich voortzetten, dan valt te vrezen voor een "stadsontwikkeling naar Amerikaans model" . In het centrum van Brussel zou men hoofdzakelijk nog grote administratieve complexen en een verzwakte bevolking aantreffen, terwijl de meest dynamische bedrijven en de welgestelde en actieve bevolking zich in de rand zouden vestigen.

Niettemin tonen voorbeelden in België en in het buitenland aan dat de steden hun sociale gemengdheid en hun vermenging van functies kunnen behouden, op voorwaarde dat ze een gepaste planning en een stadskader van kwaliteit bieden door historische wijken te renoveren en de diversiteit tot haar recht te laten komen.

2. Een belangrijk potentieel voor een internationale hoofdstad op mensenmaat

2.1. De aanzet van een terugkeer naar de stad

Naast haar zwakke punten, beschikt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over niet te verwaarlozen troeven en een opmerkelijk potentieel.

Sedert het midden van de jaren '90 verliest het gewest geen inwoners meer. Dit resultaat weerspiegelt een opmerkelijke verbetering van de toestand van de stad. Ook al moeten nog zware inspanningen worden geleverd om Brussel op het niveau van de andere hoofdsteden en grote Europese steden te tillen wat betreft de kwaliteit van het stadsmilieu, is er momenteel een gunstige evolutie die ook als dusdanig wordt aangevoeld door de bewoners.

De renovatie van de Vijfhoek en omgeving doet de belangstelling voor de centrumwijken opleven. Deze tendens is steeds zichtbaarder op het terrein. Ze gaat gepaard met een terugkeer van de privé-investeerders in het woonsegment van de eerste kroon. Het fenomeen is waarschijnlijk nog te recent om een merkbare invloed te hebben op de inkomensstatistieken, maar de aanzet van een fenomeen van terugkeer naar de stad lijkt reëel. Het potentieel op dit vlak is interessant en kan steunen op een groot aanbod aan karakterwoningen. De doelstelling van sociale gemengdheid wordt bijgevolg nageleefd indien deze tendensen worden voortgezet, op voorwaarde echter dat dit gebeurt zonder de bevolking in de centrumwijken, die regelmatig moeilijkheden ondervindt om een degelijke woning te vinden, onder druk te zetten.

De tweede groene kroon blijft een sterke aantrekkingskracht uitoefenen dankzij de kwaliteit van de omgeving en de gebouwen. Algemeen beschouwd biedt deze een comfortniveau dat vergelijkbaar is met dat van de randgemeenten, maar met een grotere nabijheid van het stadscentrum en een grotere gemengdheid van de functies en het bestaan van wijken die de voornaamste stadsfuncties centraliseren.

2.2. De onvermijdelijke multiculturele en internationale realiteit

Dankzij de verscheidenheid aan plaatselijke gemeenschappen en wegens de historische evolutie van de stad, is Brussel een vooraanstaande multiculturele stad. De diverse naast elkaar bestaande culturen zijn een onvergelykbare troef voor de verdere ontwikkeling van de stad.

Als hoofdstad van Europa geniet Brussel bovendien een sterke internationale status en reputatie, waaruit het voordeel zou moeten halen. Het migratiesaldo met het buitenland is positief en neemt nog toe. De aanwezigheid van de Europese Unie en andere internationale instellingen draagt bij tot de vrij goede prestaties van de handel in het hypercentrum

en van de horeca. Deze multiculturele sfeer maakt van Brussel één van de meest kosmopolitische steden ter wereld.

Deze Brusselse multiculturele diversiteit vormt één van onze belangrijkste troeven. Ze komt zowel tot uiting op het niveau van het culturele en commerciële aanbod, als in de architectuurstijlen en in de verscheidenheid van de wijken. Ideaal gelegen tussen de Latijnse en de Germaanse wereld, is Brussel van oudsher een open, naar buiten gerichte stad. In een ingrijpend veranderende wereld is dit internationale en multiculturele karakter, dat de institutionele realiteit van Europese hoofdstad ruimschoots overstijgt, een kernegegeven van ons potentieel. Het is dus van het grootste belang dat deze dimensie wordt geïntegreerd in alle aspecten van het stadsproject.

2.3. Het economische potentieel

Brussel blijft een belangrijk economisch centrum in het centrum van een bijzonder dynamische metropool. Tweede gaststad voor internationale congressen, vierde vastgoedmarkt voor kantoorruimte in Europa, goed voor 15 % van het nationaal BBP op zijn grondgebied en voor 1 arbeidsplaats op 6 in België, vijfde op de hitparade van de Europese ondernemers, eersterangsplatform voor logistiek en vervoer, vertegenwoordigt het een groter economisch gewicht dan de meeste steden van vergelijkbare omvang.

Er bestaat een groot potentieel om toekomstgerichte nijverheid en nieuwe activiteiten aan te trekken naar het gewest. Dit potentieel moet op een proactieve manier worden geëxploiteerd, door een op de integratie van deze ondernemingen in de stadsstructuur gerichte inrichting en een verbetering van het openbaar vervoer in de betrokken zones.

De centrale zakenwijken bieden voldoende kantoorruimte met een zeer goede prijs/kwaliteitsverhouding. Dit zou ons in staat moeten stellen te beantwoorden aan de vraag om uitbreiding van de Europese instellingen, maar ook om nieuwe vestigingen van multinationale ondernemingen aan te trekken.

Er worden meer nieuwe ondernemingen opgericht in Brussel (6 %) dan op nationaal niveau (4 %). Ook al wordt dit goede resultaat gedeeltelijk tenietgedaan door een groter aantal faillissementen, toch wijst het op een zekere vitaliteit van de economische infrastructuur.

De sector van de informatie- en communicatietechnologie (ICT) blijft stevig verankerd in het Hoofdstedelijk Gewest, ondanks de hevige concurrentie van de rand. Hij bereikt een voldoende kritieke omvang voor de ontwikkeling van een "cluster" rondom een dicht net van leveranciers, klanten en universiteiten.

Brussel beschikt dus over niet te verwaarlozen troeven die verband houden met zijn geschiedenis en zijn rol als nationale en internationale hoofdstad, evenals zijn gewaarborgde grootstedelijke functies.

Het gewest staat vandaag op een kruispunt van wegen. Het wordt verzwakt door de duidelijke tendensen inzake inkomens en economische dynamiek. Het heeft echter ook belangrijke troeven en heel wat gunstige voortekenen doen veel verwachten voor de toekomst. De stad stelt het beter, maar de erfenis van het verleden weegt zwaar op de stadsdynamiek. De inspanningen voor het herstel van de stad moeten worden voortgezet en versneld in een dubbele beweging die zowel betrekking heeft op een verbetering van de levensomstandigheden en de ontwikkeling van de

bewoners als op een opnieuw verkregen aantrekkingskracht, ten voordele van de duurzaamheid van het stadsproject.

STADSPROJECT

De inzet van het 1ste GewOP

Het eerste GewOP voorzag in een antwoord op twee grote uitdagingen :

- enerzijds een stabilisering van een gediversifieerde bevolking of zelfs een toename ervan;
- anderzijds een waarborg bieden voor de toename van de activiteiten die de inwoners van het Hoofdstedelijk Gewest sociale vooruitgang en respect voor de levenskwaliteit in de stad garanderen.

De bevolking stabiliseerde zich daadwerkelijk nadat in 1996 het historisch minimum was bereikt. Sindsdien is er zelfs sprake van een lichte toename met 10.000 inwoners over 5 jaar. De doelstelling van de verscheidenheid van de bevolking werd waarschijnlijk minder goed gehaald. Vooreerst omdat de betrekkelijke inkomens van de Brusselse bevolking in hun geheel afnemen in verhouding tot de rest van het land. Vervolgens omdat de inwoners een toenemende armoede kennen die in bepaalde stadsdelen te vinden is.

Met betrekking tot de economische activiteit, hoewel de toename minder omvangrijk was dan in de rest van het land, was er een zekere heropleving die tot stand kwam via een ommekeer van de tendens inzake tewerkstelling in loondienst. Die nam weer toe vanaf 1995. Het tewerkstellingsreservoir, het belangrijkste van het land, staat evenwel ruim open voor werknemers (met een toenemend percentage inkomende pendelaars van 56 %) en de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen gebeurt niet altijd ten voordele van de inwoners.

De ontwikkeling van sterke economische activiteiten, zoals de administratieve activiteiten, werd begeleid door stedenbouwkundige maatregelen die een bescherming beogen van de gemengdheid van de stad door het waarborgen van het bestaan van de zwakke functies zoals de huisvesting of de industriële activiteiten.

De levenskwaliteit in de stad is merkbaar verbeterd, onder meer via belangrijke investeringen in de huisvesting en in de openbare ruimte in de centrale wijken die er het meest nood aan hadden.

Uiteraard werden niet alle antwoorden gegeven op de vragen van 1995. De uitdagingen van het eerste GewOP moeten opnieuw worden geformuleerd, rekening houdend met de intenties die nog altijd actueel zijn.

De uitdagingen van het stadsproject

Opdat de stad een solidaire en aangename plaats zou blijven, moet ze inspelen op de dringende behoeften ingevolge de armoede van een aanzienlijk deel van de bevolking en een antwoord bieden op de verwachtingen van alle Brusselaars, om zodoende de stadsvlucht naar de rand definitief te beëindigen en een terugkeer van de actieve bevolking naar de stad op gang te brengen.

Het Gewest moet ook antwoorden bieden op de verwachtingen van de ondernemingen waarvan de aanwezigheid in de stad een troef is als ze zich harmonieus en duurzaam inpassen in het stadsweefsel. De ondernemingen

hebben een aandeel in de groei van het Hoofdstedelijk Gewest en dragen bij tot het waarborgen van de tewerkstelling voor de Brusselaars. De stad moet de kracht ontwikkelen zich in te schrijven in een dynamisch en positief perspectief dat het hele Hoofdstedelijk Gewest behelst. Ze moet evenwel vermijden op zichzelf terug te plooiën.

Een slagvaardig beleid dringt zich op. De voortzetting van de tendensen inzake inkomens en economische groei brengen het actievermogen, de zelfstandigheid en de overlevingskansen van het Hoofdstedelijk Gewest in het gedrang.

In tegenstelling tot de Amerikaanse steden, is het ideaal van de Europese stad gestoeld op een gemengdheid van de functies en de bevolking. Dit ideaal is te zoeken in een stad die in staat is zich te vernieuwen en een meerwaarde te realiseren in verhouding tot de aantrekkingskracht van de rand. De gemengdheid van de functies en de bevolkingsgroepen is altijd een delicaat evenwicht, dat slechts gehaald wordt in de beweging, in een dynamische stad.

Erin slagen de gemengdheid van de functies en de bevolkingsgroepen te waarborgen vergt een groots stadsproject dat de toekomst kan smeden en de energiebronnen kan laten samensmelten in een sterke en zichtbare dynamiek, die alle actoren van de gewestelijke ontwikkeling verenigt.

Dit groot stadsproject zal drie omvangrijke transversale uitdagingen moeten aangaan die alle toegepaste beleidsvormen moeten oriënteren :

- het Hoofdstedelijk Gewest een gediversifieerde bevolking waarborgen door zowel de versterking van de sociale integratie van de zwakkere bevolkingsgroepen, als door de stabilisatie van de inwoners in de oude wijken en door het aanmoedigen van een terugkeer naar de stad, via beleidsvormen toegespitst op de duurzame ontwikkeling en de verbetering van de levenskwaliteit;
- een duurzame economische ontwikkeling bevorderen die arbeidsplaatsen creëert voor de Brusselaars en vermijden dat er een overspecialisatie komt van de Brusselse economie in de administratieve functies;
- het internationaal en intercultureel karakter van Brussel integreren in belangrijke, geïntegreerde projecten, die duurzame ontwikkeling bewerkstelligen rond een sterke identiteit, gestoeld op openheid en dynamiek.